

Kungl Utrikesdepartementet

Avd: P

Grupp: 2

Mål: Eu^I

Efterforskning av

Raoul Wallenberg

1957, juli - dec.

37.

Nr 25

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente; given Stockholms slott den 20 december 1957.

Under-åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga härvid fogat förslag till lag om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente.

GUSTAF ADOLF

Ingvar Lindell

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att domstol skall, om skäl föreligger därtill, kunna med högst fem år förlänga den tid inom vilken arvinge eller testaments-tagare efter kungörelse enligt 9 kap. 1 eller 2 § lagen om arv eller 8 kap. 1 § lagen om testamente har att göra sin rätt gällande.

Förslag

till

Lag**om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente**

Härigenom förordnas som följer.

Tid, inom vilken arvinge eller testamentstagare efter kungörelse enligt 9 kap. 1 eller 2 § lagen om arv eller 8 kap. 1 § lagen om testamente har att göra sin rätt gällande, må, om skäl äro därtill, av rätten förlängas med högst fem år, såframt ansökan därom, innan preskription inträtt, göres av den som har att bevaka arvingens eller testamentstagarens rätt i boet. Övriga dödsbodelägare skola genom särskilda meddelanden av rätten erhålla tillfälle att yttra sig över ansökningen.

Sedan beslut om förlängning vunnit laga kraft, skall kungörelse om beslutet genom rättens försorg intagas i allmänna tidningarna.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 13 december 1957.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, ANDERSSON, LINDELL, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, KJELLIN, JOHANSSON.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Lindell, fråga om *förlängning av tid för arvspreskription* samt anför därvid följande.

Enligt nu gällande regler om arvspreskription preskriberas bortovarande arvinges rätt fem år efter utfärdad kungörelse om arvet. Under de extraordinaära förhållanden som skapats genom det senaste världskriget och efterverkningarna därav kan fall förekomma, då en bortovarande arvinge utan egen förskyllan är förhindrad att bevaka sin rätt inom preskriptionstiden. Genom en framställning av legationssekreteraren Raoul Wallenbergs moder och hennes make har aktualiserats frågan om legislativa åtgärders vidtagande till skydd för bortovarandes arvsrätt.

Jag anhåller nu att få upptaga denna fråga till behandling.

Gällande bestämmelser m. m. Reglerna om preskription av bortovarande arvinges rätt till arv är upptagna i 9 kap. lagen den 8 juni 1928 om arv.

Vistas en till namnet känd arvinge å okänd ort, skall detta av den som har boet i sin vård anmälas till rätten, som har att införa kungörelse i Post- och Inrikes tidningar med anmaning till arvingen att inom fem år göra sin rätt till arvet gällande (1 §). Samma förfarande skall tillämpas om det vid bouppteckning ej kan utrönas, huruvida den döde efterlämnat arvinge, som före allmänna arvsfonden eller före eller jämte annan känd arvinge är berättigad till arvet; det skall också tillämpas när kännedom finnes om arvinge efter den döde men kunskap saknas såväl om arvingens namn som om hans vistelseort (2 §). Arvinge, som ej enligt det nu sagda har att göra sin rätt gällande inom särskilt förelagd tid, skall göra det inom en yttersta preskriptionstid av tio år från arvlåtarens död (3 §). Har arvinge icke inom den tid som gäller för hans fall tillträtt arvet eller anmält anspråk därpå i viss ordning, har han förlorat sin arvsrätt (6 §). Arvet tillfaller i stället dem som skulle ha erhållit detta, om han dött före arvlåtaren (7 §).

Medan preskriptionstid löper behandlas bortovarande arvinge som om han vore i livet. Normalt avsättes det en lott för honom som förvaltas av särskilt förordnad god man (18 kap. 4 § föräldrabalken). Mot preskription åger bortovarande icke åberopa att han varit hindrad att bevaka sin rätt. God man, som förordnats för den bortovarande, åger icke vidtaga åtgärd för avbrytande av preskription.

Vad angår *förarbetena* till de nuvarande preskriptionsreglerna må nämnas att lagberedningen i det förslag som ligger till grund för arvslagen anförde, att man vid utarbetandet av de nya reglerna bibehållit grunderna för de dittills gällande bestämmelserna härom i 15 kap. ärvdabalken i 1734 års lag. Dessa grunder finge nämligen anses stå i god överensstämmelse med vad som enligt beredningens uppfattning utgjorde underlaget för själva arvsrätten, nämligen den ekonomiska och sociala samhörigheten mellan arvlåtare och arvinge. Arvinges rätt till arv borde icke ovillkorligen upprätthållas. Hade arvinge blivit så främmande för arvlåtaren, att han icke inom rimlig tid förskaffat sig kännedom, huruvida denne vore i livet eller icke, eller hade han efter vunnen kännedom om dödsfallet icke visat intresse för den arvfallna egendomen, borde han icke äga taga arv.

Rörande reglerna om preskription av arv till känd arvinge å okänd ort framhöll beredningen bl. a., att dessa vore av särskild betydelse med hänsyn till den omfattande emigration som ägde rum från vårt land. I fråga om preskriptionstidens längd i detta fall anfördes, att en förkortning till fem år av den enligt 15 kap. 5 § ärvdabalken — enligt lagrummets lydelse efter en år 1835 genomförd ändring — gällande tioårstiden utan olägenhet syntes kunna äga rum i betraktande av den ökade möjligheten till förbindelse såväl mellan olika platser inom landet som med utlandet, vilken efter tillkomsten av 1734 års lag blivit en följd av kommunikationsväsendets utveckling.

I frågan huruvida laga förfall borde kunna åberopas mot preskription anfördes, att rätt härtill i regel föreläge enligt bestämmelserna i ärvdabalken. I lagberedningens förslag hade något stadgande därom ej upptagits. Av grunden för preskriptionsbestämmelserna följde, att okunnighet om arvlåtarens död icke borde kunna åberopas såsom laga förfall. Övriga omständigheter, som kunde medföra hinder mot arvsrättens bevakande, syntes, såvitt erfarenheten gäve vid handen, ej vara av någon praktisk betydelse.

Beträffande lagstiftningen på hithörande område i *andra länder* må nämnas, att denna i allmänhet ger bortovarande arvinge ett bättre skydd än de svenska reglerna. Vad angår de nordiska länderna regleras i Finland bortovarande arvinges rätt till arv alltjämt i princip genom de ursprungliga bestämmelserna därom i ärvdabalken i 1734 års lag. I fråga om arv till känd arvinge å okänd ort innebär detta att preskriptionstiden är så lång som 20 år och att dessutom laga förfall kan åberopas. I Danmark och Norge är

främst av intresse vissa hithörande regler i lagstiftningen om försvunna personer. Enligt dessa skiljer man, såvitt nu är i fråga, mellan bortovarande arvinge, om vilken det är känt att han är i livet, och sådan arvinge, om vilken det är oviss hur härmed förhåller sig. I det förstnämnda fallet inträder ej preskription; den bortovarandes lott avsättes i vanlig ordning och behandlas enligt reglerna om bortovarandes egendom. I det senare fallet preskriberas den bortovarandes rätt viss tid efter arvlåtarens död, 10 år enligt dansk och 20 år enligt norsk lag.

Departementschefen. De regler som för närvarande gäller beträffande preskription av bortovarande arvinges rätt till arv bygger på uppfattningen att arvinge, som försummat att upprätthålla kontakt med den avlidne och de hemmavarande, icke bör äga taga arv. Reglerna gäller emellertid för samtliga fall och sålunda även då för bortovarande arvinge förelegat faktiskt hinder att låta sig avhöra; laga förfall kan ej åberopas. Vid reglernas tillkomst ansåg man sig ej behöva räkna med att sådant hinder skulle kunna bestå under många år i följd.

Under normala förhållanden torde en relativt kort preskriptionstid för arv vara välmotiverad. Men under de extraordinära förhållanden som skapats genom det senaste världskriget och efterverkningarna därav kan det förekomma fall, då det verkar synnerligen obilligt att en bortovarande arvinge, som utan egen förskyllan varit oförmögen att bevaka sin rätt, går denna förlustig efter en så kort preskriptionstid som fem år. Ehuru Sverige icke varit indraget i kriget kan även i vårt land sådana fall inträffa. Svenska medborgare kan ha vistats i ett land som varit krigsskådeplats och råkat i fångenskap eller eljest bortförts och saknat möjlighet att få kännedom om utfärdad kungörelse eller att sätta sig i förbindelse med anhöriga eller myndigheter i hemlandet inom den stadgade tiden. Även andra liknande fall kan förekomma då den bortovarande haft giltig ursäkt för sin uraktlåtenhet att bevaka sin rätt men enligt gällande lag icke kan stödja arvsanspråk härpå sedan femårstiden utlupit.

Det föreligger enligt min mening anledning att för nu åsyftade fall genomföra en ordning som håller möjligheten öppen till arvsrättens bevarande längre tid än den i arvslagen föreskrivna. Därvid kan olika lösningar tänkas. Vid sidan av en förlängning av preskriptionstiden kan sålunda övervägas att, i överensstämmelse med vad som gäller i åtskilliga utländska lagar, införa särskilda undantagsregler för det fall att man vet eller kan antaga att bortovarande arvinge är i livet. En annan lösning vore att införa möjlighet att mot preskription åberopa laga förfall. För att bedöma vilken av olika tänkbara utvägar som är den lämpligaste torde en närmare utredning vara erforderlig.

Med hänsyn till omständigheterna i fall, som kan tänkas komma att aktualiseras som en följd av händelser under och efter det andra världskriget, är det emellertid angeläget, att omedelbara åtgärder vidtagas för att till-

skapa skydd för arvinge, som kan antagas vara ur stånd att bevaka sin rätt inom nu gällande preskriptionstid. Såsom ett provisorium i avbidan på en definitiv lösning torde möjlighet böra beredas för domstol att, om skäl föreligger därtill, på ansökan förlänga preskriptionstiden med högst fem år beträffande sådana fall då arvingen är till namnet känd men hans vistelseort okänd. Ansökan bör göras före tidens utgång av den som har att bevaka den bortovarandes rätt i boet, d. v. s. i regel den som jämlikt 18 kap. 4 § föräldrabalken förordnats till god man för den bortovarande. Över ansökningen bör övriga dödsbodelägare genom särskilda meddelanden av rätten erhålla tillfälle att yttra sig. Föreskrift bör meddelas om att rätten, sedan beslut om förlängning vunnit laga kraft, skall låta kungöra beslutet i Post- och Inrikes tidningar.

Har preskriptionstiden förlängts med kortare tid än fem år, bör hinder icke föreligga att rätten senare på ansökan före förlängningstidens utgång beslutar om ytterligare förlängning, dock icke med längre tid än att den sammanlagda förlängningstiden blir högst fem år. Det torde icke vara erforderligt att upptaga särskilt stadgande härom.

Enligt 9 kap. 6 § lagen om arv förlorar arvinge sin arvsrätt, om han icke före preskriptionstidens utgång tillträtt arvet eller framställt anspråk därpå. Har ansökan gjorts om förlängning av preskriptionstid men har beslut om förlängning ej meddelats före preskriptionstidens utgång, torde den bortovarande utan hinder av nyssnämnda stadgande vara bibehållen vid sin rätt intill dess lagakraftvunnet beslut föreligger. Något särskilt stadgande här om torde icke erfordras.

Eftersom den föreslagna lagstiftningen är avsedd som ett provisorium, synes det mindre lämpligt att inarbeta bestämmelserna i lagen om arv, utan en särskild lag i ämnet torde böra utfärdas.

Föredraganden hemställer härefter att lagrådets utlåtande måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet genom utdrag av protokollet inhämtas över det härvid fogade, i enlighet med det anförda upprättade förslaget till *lag om förlängning av tid för arvspreskription*.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Olle Hellberg

**Förslag
till
Lag
om förlängning av tid för arvspreskription**

Härigenom förordnas som följer.

- Tid som bortovarande arvinge jämlikt kungörelse, utfärdad enligt 9 kap. 1 § lagen om arv, har att iakttaga för att göra sin rätt till arvet gällande må, om skäl därtill äro, av rätten förlängas med högst fem år, såframt ansökan därom göres före tidens utgång av den som har att bevaka den bortovaran-
○ des rätt i boet. Övriga dödsbodelägare skola genom särskilda meddelanden av rätten erhålla tillfälle att yttra sig över ansökningen.

Sedan beslut om förlängning vunnit laga kraft, skall kungörelse om beslutet genom rättens försorg intagas i allmänna tidningarna.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 18 december 1957.

Närvarande:

justitieråden WALIN,
SJÖWALL,
HAGBERGH,
regeringsrådet KLACKENBERG.

Enligt lagrådet den 17 december 1957 tillhandakommet utdrag av protokoll över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 13 december 1957, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättat förslag till lag om förlängning av tid för arvs-preskription.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av byråchefen för lagärenden i justitiedepartementet Sten Rudholm.

Lagrådet yttrade:

Enligt förslaget må preskriptionstid som stadgas i 9 kap. 1 § arvslagen förlängas. Någon motsvarande möjlighet ges ej för de fall som avses i 9 kap. 2 § samma lag, ej heller när kungörelse om testamente utfärdats enligt 8 kap. 1 § testamentslagen. Detta sammanhänger naturligen med att förslaget i själva verket åsyftar ett bestämt, i remissprotokollet berört fall. Om motsvarande behov skulle yppas i något fall som omfattas av 9 kap. 2 § arvslagen eller 8 kap. 1 § testamentslagen, skulle det emellertid framstå som en uppenbar orättvisa att lagen begränsats på sätt som föreslagits. På grund härav och då en utvidgning av förslaget till att omfatta jämväl tid som avses i sistnämnda båda lagrum icke kan medföra några särskilda olägenheter hemställer lagrådet, att en sådan utvidgning måtte äga rum. Iakttages detta, bör även rubriken till lagförslaget jämkas.

Ur protokollet:

Clas Amilon

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 20 december 1957.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, ANDERSSON, LINDELL, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, KJELLIN, JOHANSSON.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Lindell, lagrådets den 18 december 1957 avgivna utlåtande över det till lagrådet den 13 december 1957 remitterade förslaget till *lag om förlängning av tid för arvpreskription*.

Efter redogörelse för utlåtandet anför föredraganden följande.

Med anledning av vad lagrådet anfört torde den föreslagna möjligheten till förlängning av preskriptionstid som avses i 9 kap. 1 § lagen om arv böra utsträckas att gälla även de fall som avses i 9 kap. 2 § lagen om arv och 8 kap. 1 § lagen om testamente. I anslutning härtill bör lagens rubrik ändras. Förslaget torde jämväl få något jämkas i redaktionellt avseende.

Föredraganden hemställer, att Kungl. Maj:t måtte jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga sålunda ändrat förslag till *lag om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente*.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Gunnar Berg

1881 to 1882

1881 to 1882

1881 to 1882

1881 to 1882

Stockholm 1958. Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner.

571926

1881 to 1882

1881 to 1882

1881 to 1882

1881 to 1882

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

översänder brevkopia.

207/12
Budapest den 19 december 1957.

Strängt förtroligt. 1 bil.

Broder,

Enligt anmodan i särskild ordning får jag härjämte översända
avskrift av mitt handbrev till Åström 20.10.56.

Stig Rynell
Stig Rynell

Sekreteraren Lorentzon,
Stockholm.

CHIFFERTELEGRAM

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till —

» 3 » —

» 4 »

Från New York

Avsant den 19 /12 19 5721 kl. 1921

Inkom den 20 /12 19 57 kl. 0705

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr 3928		4
Avd. P	Gr. 2	Mål. En I

Cumish ✓

4.

AT

Edert chiffer 4. För Lorentzon från Persson.

Min minnesbild är att de tre frågorna framställdes i formen "var Langfelders förnamn Vilmos?" sedan Cumish berättat allt han själv ihågkommit. Detta stöds av min utformning av protokollet, där avsnittet "i denna cell" rad 27 sid 9 till och med rad 1 sid 10 avsetts innefatta de spontant lämnade upplysningarna. Följande mening vid mina frågor återkallat i hans minne.

Kronvall

a?
/S

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bern den 28 juni 1957.

Wallenberg-frågan.

P 2
R 18

Strängt förtroligt.

375

Ink. l. 7.	1957	
Avd.	Gr.	Mal
P	2	Eu

Broder,

I anslutning till mitt brev den 24 dennes varmed översändes Höchlis redogörelse - vilken ju till min be-
svikelse blott utgjordes av något som tidigare publicerats
och sannolikt för departementet redan var väl känt - ber
jag få meddela, att man i dag från Département Politiques
sida framhållit önskvärdheten att frågor till Höchli må-
te framställas genom förmedling av vederbörande schweizis-
myndigheter, vilket väl i detta fall är liktydigt med dr.
Amstein. Anledningen till den ändrade inställningen -
ty om en dylik rörde det sig då Kohli i förra veckan inte
hade något att invända mot direkt kommunikation mellan UD
och Höchli - är tydligen att man är rädd att Höchli icke
skall förstå betydelsen av att uppträda diskret utan kan
misstänkas giva publicitet åt sin kontakt med svenska myn-
digheter, vilket skulle kunna skada den schweizare som
ännu befinner sig i sovjetisk fångenskap. Utrikesministe-
riet har emellertid framhållit att om man från svensk si-
da hit önskade nedsända någon expert föreläge inget hin-
der att denne närvore vid framställande av frågorna till
Höchli.

Min tillgång
T. Hammarström
/T. Hammarström/

Utrikesrådet Åström,
Utrikesdepartementet.

Bern 28.6.57 TH-SA

CS

28P 1 2 1
P 2 2 1

Från **Madrid**

Avsant den 2 /7 1957 kl. 1340

Inkom den 2 /7 1957 kl. 1620

Utskrivet i 3 ex. Detta är ex. nr 3

12

Vårt chiffer 11.

För dagen kunde Castillo ej lämna kompletterande upplysningar. Lovade gå igenom vid samtal med repatrianderna erhållet material och återkomma inom 8 - 10 dagar. Intet hinder vi om intresse föreligger utfråga vederbörande uppgiftslämnare direkt.

Engfeldt

KOPIA KOPIA

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bonn den 1 juli 1957.

Strängt förtroligt.

11.7.57.
a f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Åström

Ep. 26.7.57
us.

Broder,

Jag besökte igår Günther M e n z i Münster, vilken enligt Glaubitz skulle ha varit i Inta samtidigt med Glaubitz. Det visade sig emellertid vid mitt samtal att Menz, vilken varit bosatt i Berlin och häktats av sovjetisk polis efter 17 juni 1952, icke någonsin vistats i Inta. Han hade sammanträffat med Glaubitz i Potma 1954 eller 1955 och repatrierats med samma transport som Glaubitz. Vid vårt samtal, vilket ägde rum i hans bostad (Emdenerstrasse 34, bei Koch), hade han intet av intresse att berätta i detta sammanhang.

Jag uppsökte igår även advokaten Hans G l a u n i n g i Krefeld (Uerdingerstrasse 26), vilken, enligt vad Paltzo berättat för Lundström (dennes P.M. den 14 maj), möjligen skulle kunna ha något att berätta. Så visade sig emellertid icke vara fallet. Glauning hade tillfångatagits i Stalingrad 1943, vistats i fängelser i Moskva till 1946, därefter i Uchta och Taischet till sin frigivning oktober 1955 men aldrig hört talas om någon svensk i sovjetisk fångenskap. Däremot nämnde han några f.d. Norilsk-fångar som han träffat i genomgångslägren strax före sin repatriering och med vilka han fortfarande stode i förbindelse, nämligen

Herr Sekreteraren G. L o r e n t z o n,
Stockholm.

W. ~~B~~u~~s~~c~~h~~ (redan hörd av Lundström);

N i c k a u, Kräfeweg 56, Heidelberg/
Pfaffengrund;

H. E t t l e r, Hüttenstrasse 1, Neustadt
an der Weinstrasse;

H.-J. K o c h h e i m, Kornbergweg 1,
Marburg an der Lahn;

Dr. Helmuth L e n t e l t, Weberstrasse 8,
Heidenheim;

Karl-Heinz L a n g h a g e r, Hochschuldorf 35/2,
Rüstersil, Wilhelmshafen.

Slutligen ber jag få nämna, att, enligt vad jag nu kunnat fast-
ställa, Hunoldt - Lundströms handbrev till mig den 4 juni - för när-
varande är bosatt i Schömberg, strax söder om Pforzheim i norra
Schwarzwald. Han står preliminärt på mitt program den 14 juli.

*Min tillgivne
Karl Löffel*

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTETang. svenska flygarna
och Wallenberg-affären.

STOCKHOLM		19
Stockholm den 2 juli 1957.		
N:o <u>Strängt förtroligt.</u> / 2 bil. BIL		
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.
<i>P</i>	<i>2</i>	<i>En 1</i>

*HP**1**En 1 ✓*

Herr Ambassadör och Ärade Broder,

./.

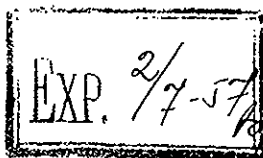
./.

./.

Som vi överenskom igår ber jag härmed få översända en promemoria angående de föregivna svenska flygarna i Norilsk samt en rörande Wallenbergs eventuella vistelse i Vladimir-fängelset. Får jag bedja Dig efter tagen del återställa promemoriorna i bifogade kuvert. Det vore givetvis av stort värde om Du hade tillfälle skriva någon rad om Dina synpunkter på de bägge ärendenas behandling.

(Gunnar Lorentzon)

Ambassadören A l l a r d,
Lunds Gård,
Tjällmo.

KUNGL.

SVENSKA BESKICKNINGEN

Wien den 1 juli 1957.
R 18. 1 bil.

Samlad Anger/Bruder

För tilligt

Broder,

./.

Ungerske flyktingen Tibor von Pásztor har i dag uppsökt beskickningen och företett i avskrift här närslutna skrivelse den 8 sistlidne maj, som han riktat till departementet. För att kunna giva honom något svar får jag anhålla om benäget omgående besked, huruvida innehållet i skrivelsen föranlett eller kommer att föranleda någon åtgärd från departementets sida.

Jag ber att få tillägga, att von Pásztorys besök hos oss även synes haft till syfte att utröna, huruvida vi kunde hjälpa hans fästmo i Budapest att illegalt lämna landet, då han ansåg att hon, som enligt hans uppgift tidigare varit verksam som förbindelselänk i olika sammanhang, svävar i livsfara.

*H. Andersson
D. T. T. T.
Per Anger*

Per Anger

Herr Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

Wien, 8. Mai 1957

An das
Aussenministerium
des schwedischen Königreiches

Betreff
Information

Ich, Tibor v. Pasztory, neben Staatsminister Zoltan Tildy Sekretär für Nationalökonomie in der Koalitionsregierung Imre Nagy, teile Ihnen folgendes mit:

Vor dem Aufstand wussten wir, dass der ehemalige schwedische Diplomat in Budapest Herr Wallenberg im Jahre 1945 nach Russland deportiert wurde. Wir wussten auch, dass die schwedische Regierung bemüht war, Informationen von den russischen und ungarischen Regierung zu erhalten, was mit Herrn Wallenberg geschah.

Im Bewusstsein meiner Verantwortlichkeit sage ich unter Eid aus:

Während der Revolution hat man im Panzerschrank des Georg Non (Oberstaatsanwalt bis zur Revolution) einen Akt gefunden, in welchem enthalten war, dass Matyas Rakosi (ehemaliger kommunistischer Parteiführer von Ungarn, welcher bis zum Frühling des Jahres 1945 in Russland lebte) nach Abakumow der zweite Mann im sowjetischen Geheimdienst war. Darüber hatten wir während der Revolution im Parlament amtliche Meldung bekommen. Ueber einige Detailfragen kann ich noch persönlich Information geben.

Ich teile Ihnen das mit, da die russische Regierung auf Ihre Nachforschungen die bekannte Antwort gegeben hat. Da Rakosi im Schutze der russischen Regierung derzeit in Moskau lebt, bin ich der Ansicht, dass durch Druck auf die Regierung Informationen von ihm zu erhalten wären.

Ich hoffe, Ihnen damit einen Gegendienst für Ihre Bemühungen für die ungarischen Flüchtlinge erweisen zu können.

Hochachtungsvoll

T. v. Pásztor

Avskrift av handbrev från ambassadören
Allard till sekreteraren Lorentzon,
dagtecknat Lund den 5.7.1957.

Hjärtligt tack för de förtroliga handlingarna, som
härmed återgå. De äro mycket intressanta, särskilt vitt-
nesmålet av den lettiske generalen om de svenska flygarna.
Detta vittnesmål förefaller mig giva ett trovärdigt intryck.
Jag undrar om det icke vore möjligt att få kontakt med
generalen i Riga genom israelisterna, som lära ha ett ut-
märkt underrättelseväsen i Sovjetunionen. Det är ju ej
omöjligt att de kunna sända någon i Riga bosatt jude till
generalen. Om UD så önskar skall jag sondera möjligheterna
härför med Israels minister i Wien Benzur (?), som förut var
samtidigt med mig i Budapest och då hjälpte mig med vissa
undersökningar i Wallenberg-ärendet.

26/7 -57.

Förändringar i
Påbörjning i inget
SFH

Spar

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till —

» 3 » —

» 4 » —

Chiffertelegram (BUD)

Från London

Avsänt den Telex 19 kl.

Inkom den 8 / 7 1957 kl. 1645

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet. *lv.*

Dnr 32: B		22
Avd.	Gr.	Mål.
HP	1	E ^I

P 2 Qu^I

Hedin

132

22

Edert chiffer 30.

Be Foreign Office uppgiver att tyskens namn är: Fitz
(Fritz?) Gustav Jeschkovsky och är född i Königsberg den
21 november 1899. Det tillfogas att vederbörande unfor-
tunately left no address for reinterrogation, varför det
förmodligen blir omöjligt att spåra honom.

Pripp

*Se ant. å PM den 30/7-57 över samtal
Lundström - Jeschkovsky*

Coll.: *B*

10/7

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Wien den 8 juli 1957.

R 18. Strängt förtroligt.

Feiner

Broder,

Med anledning av Eder förfrågan i särskild ordning ber jag få meddela, att tandläkare Dr Oscar Scheuer, född den 12.8.1884, från år 1909 till den 31 augusti 1938 var medlem av Ärztekammer für Wien. Med sistnämnda datum avanmälde han hos kammaren sin praktik. Han var då bosatt Schwarzschanierstrasse 22, Wien IX.

Enligt uppgift från Zentralmeldungsamt anmälde han den 13 september 1938 som utflyttad till Tjeckoslovakien och har sedan dess icke avhörts i Wien.

En tillgång

Erik Braunerhielm

Erik Braunerhielm

Herr Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

17/7
Bonn den 15 juli 1957.

Strängt förtroligt.

1 bil.

25.7.57
a + b f.k. till
Thulin /H-stpl.)
/u/ Åström

Egn. 24/7 -57.

Broder,

./.

Åberopande Lundströms handbrev den 4 juni ber jag
närslutet få översända en P.M. angående samtal med
Ludwig H u n o l d t den 14 dennes.

Ärterliga hälsningar!
din tillgivare
Leif Leifland.

Sekreteraren G. L o r e n t z o n ,
Stockholm.

Bil. t. hbr. Leifland/Lorentzon
den 15.7.57.

Strängt förtrolig.

P.M.

över samtal den 14 juli i Schömberg med Ludwig H u n o l d t, p.t. Haus Westfalia, Schömberg, Kreis Calw; stadigvarande adress, Walter Bode Strasse 3, Bad Harzburg.

Hunoldt, som vore född i Bochum och före kriget studerat medicin, hade från krigsutbrottet till 7 januari 1945, då han i Ostpreussen råkade i sovjetisk fångenskap, tjänstgjort som sjukvårdssoldat och -officer. Han hade varit övertygad nationalsocialist och partiansluten.

Sedan Hunoldt tillfångatagits hade han först transporterats till lägren Sachsenhausen i Östtyskland och Brest-Litovsk och sedan till Ljubljanka och Lefortovskaja; från sin vistelse i dessa båda fängelser, där han varit internerad fram till hösten 1948, sade han sig icke ha något minne av att någon svensk skulle hållits inspärrad där.

Till Wladimir hade Hunoldt kommit den 3 december 1948; han hade vistats där till juli eller augusti 1953, då han fördes till genomgångslägretp Tajlau i Ostpreussen för att vid jultiden 1953 repatrieras till Västtyskland via Friedland. Under de dryga 4½ år han vistats i Wladimir hade han mestadels varit internerad i corpus III; till följd av sjukdom - dels tuberkulos, dels epilepsi - hade han även vid ungefär femton tillfällen för kortare perioder varit intagen i lägretp sjukhus, corpus II.

I januari 1950 hade Hunoldt efter ett epileptiskt anfall intagits i cell 57 i sjukhuset. Efter någon tid infördes i samma cell en medfånge som just opererats för

gallsten eller annan gallsjukdom. Denne medfånge, som stannade i cell 57 i fem dagar, hade för Hunoldt omtalat att han hette Eriksson och vore svensk medborgare, gift och tidigare bosatt i Uppsala. Han hade på hösten 1944 tillsammans med ytterligare två svenskar, som även de vid detta tillfälle skulle vistas i Wladimir, tillfångagits i antingen Sofia, Bukarest eller Budapest - Hunoldt mindes icke längre exakt Erikssons utsaga på denna punkt. Däremot kom han ihåg att Eriksson berättat att han och de två andra svenskarna av en Röda Kors-organisation fått i uppdrag att avveckla de tyska diplomatiska representationerna på Balkan ("mit der Abwicklung der deutschen Gesandtschaften betreut") och därvid häktats av sovjetiska organ och förts till Ljubljanka och sedan till Wladimir efter att ha dömts till 25 års straffarbete för spionage.

Hunoldt beskrev Eriksson som en ungefär 52 års man; ljusblå ögon, ovalt och regelmässigt ansikte; kortklippt hår; breda skuldror. Eriksson hade varit mycket medtaggen efter galloperationen och snarast försämrats under de fem dagar han delat cell 57 med Hunoldt; vid flera tillfällen hade han varit medvetslös. När han bortfördes var han enligt Hunoldts uppfattning snarast att betrakta som moribund. Eriksson hade från cell 57 förts till cell 53, 54 eller 55 (se närslutna skiss som ritats efter samtalet med Hunoldt efter ritningar jag då gjorde efter hans anvisningar). På min fråga om han via sina grannceller förspört något om Eriksson svarade han nekande. Knackningsförbindelser hade visserligen förekommit sporadiskt men hade varit strängt förbjudna, i många fall även omöjliga att praktisera till följd av språksvårigheter och medfångarnas sjukdom. Redan efter några dagar hade Eriksson emellertid, såvitt Hunoldt trodde sig veta, flyttats från denna del av sjukhuset; möjligen hade han under mellantiden avlidit.

Hunoldt och Eriksson hade icke haft några längre och

./.
i Wladimir fängelse

ingående samtal med varandra; detta hade varit omöjligt redan till följd av Erikssons medtagna tillstånd. Vid ett tillfälle hade Eriksson emellertid givit uttryck för sin förvåning och förbittring över att de sovjetiska myndigheterna kunde hålla honom - medborgare i ett neutralt land och representant för Röda Korset - internerad år efter år. - Såvitt Hunoldt kunde erinra sig hade Eriksson icke nämnt vad de båda andra svenskarna hette som skulle ha tillfångatagits samtidigt med honom och nu skulle vistas i Wladimir. Ej heller hade han lämnat några andra uppgifter om dem (ålder, yrke, utseende o.s.v.) än att de tillfångatagits tillsammans med honom på hösten 1944 i någon av de ovannämnda städerna.

På min fråga huruvida Eriksson talat god tyska svarade Hunoldt jakande och tillade att Erikssons moder varit tyska. - Hunoldt visste icke när Eriksson kommit till Wladimir men ansåg det icke osannolikt att han anlönt ungefär vid samma tid som de tyska diplomaterna, d.v.s. någon gång på sommaren 1948.

Hunoldt hade vid ytterligare ett tillfälle hört talas om att svenskar skulle vistas i Wladimir. Detta hade varit några år senare, troligen på våren 1952. Han hade då vistats i corpus III i lägret. En litauer, f.d. partisanledare - namnet kunde Hunoldt icke erinra sig -, hade då sagt honom att två svenskar skulle finnas i Wladimir, icke i sjukhuset utan i någon av fängelsebyggnaderna eller barackerna. Denne litauer, som på den tiden torde ha varit ungefär 36 år gammal, sade sig själv ha träffat dessa svenskar i Wladimirlägret. Ytterligare frågor från min sida om denna utsaga blev utan svar; Hunoldt hänvisade till sina krigsskador och sjukdomar, särskilt de epileptiska anfällen, som avtrubbat hans minnesbild för vissa perioder.

Om sina allmänna intryck om Wladimir berättade Hunoldt bland annat följande. Förhållandena hade varit svårast åren 1948 och 1949, därefter sakta men successivt förbättrats, särskilt efter Stalins död, då fångarna fick tillstånd att i viss utsträckning brevväxla med sina anhöriga. I lägret hade funnits fångar av många nationaliteter: ryssar, ukrainare,

italienare, tyskar, holländare, balter, fransmän, engelsmän, kineser, koreaner, japaner, armenier o.s.v. Behandlingen från det sovjetiska vaktmanskapets sida hade i stort sett varit korrekt. Sjukhusavdelningen hade varit väl organiserad, läkarna och sjuksköterskorna kompetenta. Översta våningen i sjukhuset (4. Stock) hade inrymt motagningsrum, operationssalar och dagrum för personalen; våningen därunder ungefär 25-30 celler för allvarligt sjuka; i de undre våningarna, som sinsemellan förbands av ett ljusschakt, hade lindrigt sjuka placerats. - Fångarna hade möjlighet att läsa den litteratur - mest rysk, men även en del fransk, tysk och engelsk - som fanns i lägerbiblioteket i corpus I (Peresilkan).

Av sina medfångar i Wladimir kunde Hunoldt erinra sig följande:

Walter S c h m i d t , möjligen bosatt i Stuttgart. (Hunoldt trodde att Hans Schmidt säkert kände till adressen.) Denne Schmidt skulle enligt Hunoldt ha en lista på 72 eller 73 tyskar som vid olika tillfällen vistats i Wladimir, med uppgifter om den tid de varit där, nuvarande adresser o.s.v.

Mr. Frank K e l l y , brittisk undersåte; numera bosatt i London. F.d. fallskärmssoldat, tillfångatagen av tyskarna vid Arnheim på hösten 1944 och från ett tyskt fångläger i Östtyskland förd till Sovjetunionen. "Min bästa kamrat."

Dr. M o h r m a n n , Auswärtiges Amt. "En utmärkt man."

von G r e g o r y , tidigare vid tyska beskickningen i Sofia.

Amiral von B r e d o w . "En äldre man, en smula virrig i huvudet redan på den tiden."

Amiral G u s e .

Professor C l a u b e r g .

Dr. och fru S t e l t z e r .

Namnet Gogiberidse var Hunoldt alldeles obekant, likaså namnet Wallenberg.

Hunoldt gjorde intryck av att vara både kroppsligen och själsligen svårt märkt. Den tuberkulos han ådragit sig i Sovjetunionen vore nu visserligen i det närmaste botad, men Hunoldt såde sig icke vilja hänge sig åt några illusioner om sitt framtida hälsotillstånd. - Hans hustru hade under hans fångenskap inlett förbindelse med en annan man, och han stode nu alldeles ensam, utan familj, släktingar eller närmare vänner, arbetslös och nästan arbetsoförmögen. "Ibland önskar jag att jag icke repatrierats utan fortfarande vore kvar i Wladimir. Sedan jag väl tvingat mig att acceptera livet där, fann jag mig i mitt öde och sökte stöd i det kamratskap som lägerlivet framtvingade."

Hunoldt har, som tidigare sagts, till följd av sin hjärnskada och epileptiska anfall vissa minnessvårigheter. Hans uttalanden var dock relativt bestämda och klara på de punkter där han yttrade sig, och jag har svårt att tro att han medvetet fabricerat några historier. Vid kontroller av hans utsagor på olika punkter upprepade han sina tidigare uttalanden.

Bonn den 15 juli 1957.

Leif Leifland
(Leif Leifland)

Madrid den 11 juli 1957.

HP 1

Strängt förtroligt

från Sovjet återvändande
spanjorer

Broder,

Jag hade hoppats att med dagens kurir kunna insända begärda kompletterande uppgifter rörande i Norilsk internerade personer från neutrala länder. Castillo ställde som bekant upplysningar i utsikt inom 8 - 10 dagar, just den tid som nu förflutit efter mitt samtal med honom. Vid kontakt igår och idag med hans sekretariat för repatrierings-ärenden svarade man mig, att Castillo vore upptagen av sammanträden hela dagen. Dock hoppas jag få tag på honom en av de närmaste dagarna.

Även om sålunda intet finns att tillägga i själva ärendet, har jag med hänsyn till sakens eventuellt betydande intresse icke velat underlåta att orientera Dig om läget.

Stig Engfeldt

sekreteraren Hedin

S t o c k h o l m

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Stockholm den 19 juli 1957.
Överlämnas för kännedom till
Envoyén Arne Lundberg, IKAB.

Österrikiska krigsfångar
i Sovjetunionen.

B. Siegbahn
(Bo Siegbahn)
Byråchef

Avskrift.

Kungl. Svenska
Beskickningen

Wien den 15 juli 1957.
Nr. 461 1 bil. /3 ex./
HP 1.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

För någon tid sedan interPELLERADES utrikesminister Figl i Nationalrådet rörande repatrieringen av ett antal österrikiska krigsfångar och civilinternerade - bl.a. ca 200 å 300 - som enligt uppgift alltjämt skulle befinna sig i läger i Dubrawvid Potma. I sitt i dagarna avgivna svar på interpellationen, vilket härmed värdsamt närslutes, framhåller herr Figl att lösandet av detta problem vore en av österrikiska utrikesministeriets viktigaste uppgifter. Dock föreläge i detta sammanhang flera missförstånd. Från sovjetisk sida hade man aldrig bestritt de berättigade kraven på hemsändande av i Sovjetunionen befintliga österrikiska medborgare men så småningom meddelat, att inga flera österrikiska krigsfångar befunne sig där. Från österrikisk sida hade då förteckningar överlämnats över de personer, som man visste alltjämt kvarhölls i Sovjetunionen och detta hade lett till hemsändande av ytterligare ett antal österrikare. I ett flertal fall hade sovjetmyndigheterna nöjt sig med att överlämna dödsattester eller förklarat, att vederbörande ej kunde repatrieras, då de under vistelsen i Sovjet "förvärvat" sovjetiskt medborgarskap. Från

Österrikisk sida hade man emellertid fortsatt sina bemödanden att bringa klarhet i alla dessa fall. Senast hade frågan berörts vid Mikojans besök. Denne hade visserligen förklarat, att repatrieringen av österrikare från Sovjet nu vore avslutad, men i princip sagt sig vara beredd att medverka till att i Sovjetunionen ännu kvarvarande österrikiska medborgare återsändes. Med anledning härav hade till sovjetbeskickningen i Wien en förteckning överlämnats på 189 personer, beträffande vilka man anhöll om snarast möjliga besked. Det vore emellertid utsiktslöst, framhöll herr Figl slutligen, att göra framställning om repatriering, därest man icke förfogade över noggranna uppgifter om namn samt vederbörandes uppehållsplats i Sovjetunionen. Man måste nämligen kunna bevisa, att personen i fråga befunne sig i rysk fångenskap; i annat fall avvisades framställningen omedelbart under hänvisning till att samtliga österrikare redan repatrierats. Även andra länder såsom Västtyskland, Frankrike och Italien hade i samband med sina motsvarande demarcher för sina medborgare gjort samma erfarenhet.

/Sven Allard

Helander *17*

Moskva den 17 juni 1957.

ang. Felix Italiener

P 89

1 bil.

Förtroligt.

Helander 17/6-57

Broder,

Närslutet ber jag få översända en av fil. kand. Göran Lundström uppgjord P.M. ang. ett samtal, som han idag hade med en person vid namn Bender. Denne företedde därvid ett, som han påstod, av Felix Italiener skrivet brev till "Den svenska underrättelsetjänsten". Av brevet framgick att Italiener skulle stå i det svenska underrättelseväsendets tjänst. Brevet var ej undertecknat, men av handstilen att döma torde Italiener vara författaren.

Lundström och Wachtmeister, vilken ingrep i samtalet, avfärdade besökaren med att framhålla att brevet syntas beaktansvärt och saknade varje intresse för beskickningen. Bender hade tydligen väntat sig att beskickningen skulle betyda att f. behålla brevet, vilket givetvis ej kunde komma ifråga.

Inciidenten synes av allt att döma vara islämnad från officiellt håll. Syftet har väl närmast varit att se till komprometterande material mot beskickningen att användas vid behov.

Vi ha beslutat gentemot ryssarna preliminärt reagera på följandensätt. I morgon kommer några representanter för utrikesministeriet hit på lunch för den svenska metallurgdelegationen. Wachtmeister kommer då att för den yngsta av dem, f.d. pressattachén i Stockholm Vorobjevskine, en passant omnämna det överraskande besöket under framhållande, att beskickningen

givetvis omedelbart avvissade den påträngande besökaren.

Jag kan i sammanhanget nämna, att härvarande tyska beskickning sagt sig vara beredd utställa ett pass för Italiener. Därmed skulle vi utan men för denne kunna diskret avveckla vår protektion av denne i förhållande till de sovjetiska myndigheterna.

Rolf Sohlman

P.M.

I dag kl. 10.15 uppringdes jag av en person som sade sig vara bekant med Felix Italiener, vilken han påstod vara svensk medborgare och nu bosatt i Sverige. Han sade sig vidare ha tillskrivit Italiener genom Musikaliska Akademien i Stockholm, då han tappat bort den adress Italiener skulle ha givit honom, men fått brevet tillbaka. Mannen bad nu om hjälp att komma i förbindelse med Italiener. Jag frågade efter namnet och mannen presenterade sig då som Vasilij Vladimirovitj Lender, pereulok 7 nojabrja Orjol. Jag svarade, att, om Italiener befunde sig i Sverige, ambassaden skulle kunna undersöka möjligheten av att till honom förmedla hr Lenders önskan. Mannen, som hittills talat ryska, övergick nu till tyska och sade att han hade ett ärende som icke kunde framföras i telefon och bad om ett sammanträffande. Jag svarade då att han kunde träffa mig på ambassaden. Mannen sade sig tvivla på att han skulle bli insläppt men lovade komma om 10 minuter, om jag då ville vänta på honom.

Efter samtalets slut informerade jag l. sekr. Nachmeister om detsamma, vilken, efter samråd med ambassadören, led mig tillsäga den utanför ambassaden posterade polismannen, att en person ringt och bitt att få besöka ambassaden men fruktade att icke bli insläppt. Polismannen svarade, att han naturligtvis icke skulle hindra honom.

Emellertid dröjde mannen. Under tiden besöktes vår polisman av två andra poliser på motorcykel. De samtalade en stund med vår polisman och avlägsnade sig åter, varefter vår polisman gick till sin telefon. Strax därpå, kl. 10.40 uppringdes jag på nytt av Lender, vilken sade sig ha blivit försenad men nu befunde sig på telegrafstationen mitt emot ambassaden. Utan att han direkt uppmanade mig därtill, var det tydligt, att han önskade att jag skulle komma över till honom. Jag svarade emellertid, som förut, att han kunde träffa mig på ambassaden, och att säkerligen ingen skulle hindra honom från att komma in.

Efter någon minut infann sig Lender på ambassaden. Han berättade att han sammanträffat med Italiener och spelat tillsam-

mans med honom i orkester. Därefter framvisade han ett på svenska enligt upptift skrivet brev/från Italiener, som han sade sig ha funnit bland sina noter.

I brevet, som var ställt till "Svenska underrättelsetjänsten" och icke var undertecknat, sade sig Italiener den 13/12 1951 ha skrivit under en förbindelse att arbeta för det svenska underrättelseväsendet och hänvisade till signaturerna M.K. och M.C. såsom dess representanter, vidare att han visste, att, om han råkade i olycka, man från svensk sida, enligt överenskommelse, skulle låtsas icke känna till honom. Italiener framhävde i brevet att han skött sig väl och varit ärlig och att han "inte dödat eller skadat någon ryss" och att han utan vinningslystnad, blott av inte tvång, "arbetat för sitt lands säkerhet". I brevet fanns även en passus om att Italiener väl visste att "svenska underrättelsetjänsten ligger helt i ambassadens händer". Någon bön, begäran eller anhållan innehöll icke brevet.

Efter att ha genomläst brevet tillkallade jag Wachtmeister, som ävenså tog del av dess innehåll.

Han sade till bender, efter att hastigt ha läst igenom brevet, att Italiener ej vore svensk medborgare, men att beskickningen kände till att han ansökt om utresetillstånd. Italiener hade släktingar i Sverige. Numera vore han bosatt i Kalinin. Bender begärde, och fick, hans adress. W. räckte tillbaks brevet till Bender under förklaring, att dess innehåll vore besynnerligt och saknade intresse för ambassaden.

Det kan slutligen nämnas, att sedan Wachtmeister avlägsnat sig Bender ivrigt frågade mig om dennes närmare funktion. Jag svarade endast med att uppgiva hans tjänsteställning. Bender frågade även efter något par, en herre och en dam vid ambassaden, vilka skulle syssla med "propaganda". Han uppgav sig vara sovjetisk medborgare - talade också flytande ryska men dålig tyska.

Moskva den 17 juni 1957.

Sten Lundström
p.t. Generalkonsulatet i
Hamburg, Alsterufer 15.

Hamburg den 17 juli 1957.

Strängt förtroligt.

2 bil.

25.7.57
a + b f.k. till
Thulin (H-stpl.)
/u/Åström

Exp. 24/7-57
aus (Hamburg)

Broder,

Härmed översändes P. M. över samtal med K.-H. Langhagel och A. Schmuck.

I motsats till vad tidigare uppgivits för Leifland, framkom, som synes, att Langhagel aldrig varit i Norilsk. Han lämnade däremot uppgifter om en man, som i Taischet utgivit sig för att vara svensk. Langhagel förmodade, att Schmuck skulle kunna erinra sig personens namn. Det visade sig emellertid, att Schmuck alls icke kunde erinra sig något om någon föregiven svensk i Taischet. Däremot lämnade han uppgifter, som torde hänföra sig till av oss tidigare kände "Baron von Andersson".

Härliga hälsningar!

Din tillgivne

Sten Lundström

(Sten Lundström).

1) Langhagels "svensk" kan vara
Björn Alexander Walther. W. har
rekligen varit i läger 013 i Taischet
(liksom Langhagel). Att L. väntar sig ha träffat W. i
läger 013 kan bero på minnesfel.

2) Andersson är en i efterforskningssammanhang
villkänd person. Den icke kända identifierns

Herr Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Kungl. Utrikesdepartementet,
Stockholm.

Strängt förtroligt P. M.

angående samtal med tyske medborgaren studeranden Karl-Heinz
 L a n g h a g e l, född den 26/8 1919, hållet tisdagen den 16/7 1957
 i hans tillfälliga bostad i Wilhelmshaven, Hochschuldorf 46/1.

Samtalet med Langhagen kom till stånd med anledning av uppgift
 i hbr. 1/7 1957 Leifland/Lorentzon, att Langhagel skulle ha befunnit
 sig i ett läger i Norilsk. Vid mitt samtal med honom uppgav han emel-
 lertid, att han aldrig varit där. Rörande sin vistelse i olika läger
 under den ryska fångenskapen lämnade han nedanstående redogörelse:

1949 tillfångatagen i Thüringen i samband med ett försök att
 därifrån hämta anhöriga till Västtyskland.

1950 avtransporterad till Ryssland och överförd till Taischet,
 läger 019, Tschuna, DUK, där han blev kvar till oktober 1954.

Oktober-november ¹⁹⁵⁴ i Taischet, läger 026, Anseba.

November 1954 - april 1955: Taischet, läger 043, Anseba.

Därifrån till Taischet, läger 011-013, till oktober 1955.

20/10 1955 ankommen till Friedland efter frigivningen.

På särskild fråga förklarade Langhagel, att han under sin
 fångenskap endast träffat en man, som uppgivit sig vara svensk. Denne
 träffade Langhagel någon gång under år 1951 och var tillsammans med
 honom fram till 1954 i Taischet, läger 019, Tschuna, DUK. Under deras
 gemensamma vistelse i lägret talade "svensken" ej så mycket med Lang-
 hagel eller andra icke-ryssar. Beträffande sig själv hade dock "sven-
 sken" vid något tillfälle talat om, att hans föräldrar varit svenska
 medborgare men utvandrat och bosatt sig i trakten av Leningrad, tro-
 ligen redan före första världskriget. Båda föräldrarna lära numera va-
 ra avlidna. "Svensken" torde aldrig ha varit i Sverige och kunde ej
 heller tala svenska. Däremot kunde han uttrycka sig perfekt på ryska,
 engelska och tyska. Han torde ha varit i lägret sedan 1947, och det
 är möjligt, att han tidigare befunnit sig i andra ryska läger. Såvitt
 Langhagel kände till, lär "svensken" ha blivit tillfångatagen i
 Leningrad. Langhagel trodde icke, att "svensken" deltagit i krigshär-
 delserna på tysk sida. Mannen lär ha en "Onkel" bosatt i Sverige.
 Något närmare beträffande denne kände Langhagel icke till, ej heller
 kunde han erinra sig "svenskens" namn. XX Uppgift härom kan möjligen
 lämnas av två andra medfångar från Taischet, nämligen:

Ullimportören Alexander S c h m u c k, Hamburg 1, Glockengiesser-
 wall 2, och

Harald K ö n i g (troligen officer i tyska flygvapnet), Berlin-
 Steglitz, Mariendorferstr. 14.

Langhagen beskrev "svensken" på följande sätt:

Han torde vara född omkring 1925, har smärt kroppsbyggnad och var ungefär 180 cm. lång, mörkt hår, bärare av glasögon.

Trots att "svensken" ej var någon "Spitzeltyp", hade han dock relativt lindrigt arbete i lägret. Ryssarna höllo honom för att vara rysk medborgare.

Rent tillfälligt träffade Langhagen "svensken" vid ett senare tillfälle, nämligen någon gång tidigt under år 1955 i Taischeläger 043, Anseba, där de varit tillsammans under en dag.

Langhagen höll för troligt, att "svensken" var rysk medborgare, men att han, sedan han märkt, att utlänningar börjat frigivas från de olika lägren, försökt att bli betraktad såsom svensk för att därigenom kunna få en möjlighet att själv bli frigiven.

Hamburg den 17 juli 1957.

(Sten Lundström).

P. M.

angående samtal med tyske medborgaren, köpmannen
Alexander S c h m u c k, född 1905, hållet onsdagen 17/7
1957 på hans kontor under adress Hamburg 1, Glockengiesserwall 2^V

Schmuck är bosatt under adress Hamburg-Altona, Goethe-
strasse 16.

Rörande sin vistelse i olika ryska fängelser och läger
lämnade Schmuck följande redogörelse:

1945 blev han krigsfånge och överfördes till ett krigs-
fängelägar i Kaukasus.

1949 transporterad till Ljubljanka-fängelset i Moskva,
där han dömdes till 25-års arbetsläger.

Därefter överförd till Talschet och insatt i läger 019.

I slutet av 1953 frigiven därifrån och i januari 1954 an-
kommen till Friedland.

På särskild fråga, om Schmuck vid något tillfälle under
fångenskapen hört talas^{om}/eller träffat någon svensk i samma belägen-
het, förklarade han, att han endast träffat en man under fångenska-
pen, som utgivit sig för att vara svensk medborgare. Detta inträffa-
de i juli 1950, då Schmuck befann sig i ett genomgångsläger i
Kuybischev intill floden Wolga. Dit anlände han efter att ha erhål-
lit sin dom i Moskva. Under de fyra veckor Schmuck uppehöll sig i
lägret, lärde han känna en man, som utgav sig för att vara svensk
och hette Andersson eller Andresen. Denne var förlegd till samma
barack som Schmuck. Schmuck antog, att Andersson verkligen var svens
enär man kunde märka en svensk accent, när han talade tyska. Anders-
son var då troligen mellan 25-30 år gammal. Han uppträdde i en rysk
uniform med stövlar - uniformen var dock icke försedd med gradbe-
teckningar.

Rörande sitt eget öde hade Andersson berättat följande
för Schmuck:

Andersson blev troligen 1947 "verschleppt" i Berlin. Han
sade sig ha tjänstgjort vid den "svenska militärmissionen" i Berlin.
Hans far skulle vara en bekant svensk personlighet, välkänd inom
industrikretsar. Modern skulle ha varit engelska till börd och
syster till en välkänd engelsk general vid namn Robertson eller
Richertson. Orsaken till att Andersson blev anhållen skulle ha varit
att han i någon tidskrift haft infört en av honom författad pasifist
isk artikel, vilken ryssarna observerat. En bidragande orsak till

att Andersson blev anhållen, lär också ha varit att han hade tillstånd att i Berlin röra sig fritt inom alla sektorerna. Han blev anhållen, då han besökte en väninna i ostsektorn. Denna kvinna var troligen rysk agent. Andersson hade vidare för Schmuck berättat, att han haft sin bostad i en ort utanför Berlin vid namn Finsterwalde (?).

Andersson blev relativt bra behandlad efter tillfångatagandet. Ryssarna gav honom kommunistisk litteratur och ville binda honom för framtida samarbete med sovjetiska myndigheter. Såsom svensk officer skulle Andersson ha avböjt detta. Ungefär ett halvår efter tillfångatagandet transporterades han till Moskva, där han isolerades i ett hus, där han blev försedd med mer sovjetisk propagandalitteratur. Trots ytterligare påtryckningar avböjde han dock samarbetet med ryssarna och blev därför insatt i fängelse.

Andersson hade vidare berättat för Schmuck, att han lyckats utverka en audiens hos den numera avlidne minister Wischinsky, inför vilken han protesterat mot sin behandling - dock utan framgång. Andersson blev dömd till 20 eller 25 års straff. Förutvarande MGB-ministern Abakumov lär ha förklarat för Andersson, att han vore ett specialfall, och att han icke behövde arbeta i läger, samt att han dessutom skulle erhålla 150 rubel i månaden.

Andersson väntade liksom Schmuck i Kuybischev på vidaretransport till något ryskt fångläger. Sedan sommaren 1950 hade Schmuck icke hört talas vidare om Andersson. Denne hade slutligen berättat, att han under fångenskapen dittills icke tillåtits skriva till sina anhöriga i Sverige.

xxxxxxx

På fråga, om Schmuck i Taischet lärt känna någon man, som utgivit sig för att vara svensk, förklarade han, att så ej var fallet. Icke heller sedan han meddelats det signalement på den föregivne svensken, som Langhagel lämnat, kunde han erinra sig något härom.

Schmuck visades slutligen den serie fotografier, jag medför, men han sade sig icke tidigare ha sett någon av de avbildade.

För den händelse Schmuck skulle erinra sig den man, Langhagel åsyftat, skulle han lämna underrättelse härom till generalkonsulatet i Hamburg.

Hamburg den 17 juli 1957.

(Sten Lundström).

Original på HP 1 Ex²

2 Ex²

Madrid den 16 juli 1957. 207

HP 1

Ex^I

Förtroligt.

från Sovjetunionen åter-
vändande spanjorer

nbr 11.7.57 Engfeldt-Hedin

Broder,

Först idag lyckades jag få personlig kontakt med herr Castillo. Han ursäktade sig och sade att det tyvärr icke varit möjligt för honom att gå igenom det informationsmaterial som intresserar oss. Han skulle emellertid göra det nu och hoppades kunna lämna önskade upplysningar på måndag den 22 dennes. Bäst är väl att räkna med ytterligare någon försening.

Jag överlämnar ärendet till Björk på måndag då han återinträder i tjänst och jag reser på semester.

Stig Engfeldt

Sekreteraren Hedin

S t o c k h o l m

Addis Abeba den 12 juli 1957.

HP 1

26.9.57.
Hbr T. A.

Hille ✓

48

Ink.	22.7	19	57
Avd.	2	2	Eu I

W P

Broder,

Den 19 mars skrev jag till Dig med begäran om vissa upplysningar rörande den i Wallenbergsaffären omnämnde Erhard Hille. Då något svar inte kommit på min förfrågan tillåter jag mig bringa saken i erinran.

Eyvind Bratt
Eyvind Bratt

Bitr. avdelningschefen
P.R. Hichens Bergström
Stockholm

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Chiffertelegram (BUD)

Från Wien

Avsänd den 24 / 7 19 57 kl. telex

Inkom den 24 / 7 19 57 kl. 1755

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr 57:8		33
Avd.	Gr.	Mål.
~~2P~~	1	2-1

ex. 2 till polak...
» 3 » - (HP 1 & 2)
» 4 »

31.7.57 Hbr. Hedin/Krim.ass. Lundström, p.t. Bonn

33.

För Åström.

Vår skrivelse 484 in fine.

Österrikaren Alexander Jacoubowitsch, som för sex veckor sedan återkom från Taischet, varnar för Kreubel, som misstänkes vara sovjetagent. Hermann: emellertid även känd för ingeniör Helmuth Leutelt, Weberstrasse 8, Heidenheim, eller advokaten Hans Glanung, Südwall 19, Krefeld, båda Västtyskland. Vid samtal med dessa kunna vi åberopa Jacoubowitsch.

Allard

Avskrift.

KUNGL. SVENSKA
BESKICKNINGEN

samtal med Karl Spuller
och Karl Schneider rör.
Norilsk och Taischet.

Wien den 23 juli 1957.

Nr 484

2 bil.

R 18 Strängt förtroligt.

26/7 57 delg. Skulin

31/7 Hbr Hedin - Lundström

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

- ./1 Härmad får jag vördsamt översända promemorior dels
över samtal med österrikiske medborgaren Karl Spuller rörande
förhållandena i Norilsk och Taischet, dels med vissa
./2 kompletterande upplysningar om Taischet lämnade av Karl
Schneider.

Spuller, som från sommaren 1948 till juni 1954 vistades i speciallägren 4, 2 och 5 i Norilsk, har där aldrig sammanträffat med eller hört talas om svenskar.

Hösten 1954 hade Spuller emellertid i Taischet träffat en tysk major från Breslau, vars förnamn vore Hermann. Den tyske majoren hade i förbigående omtalat, att han 1949 eller 1950 i en transport från Lubljanka i Moskva till genomgångslägre i Krasnojarsk råkat tre svenskar, vilka under kriget tjänstgjort vid en beskickning i - såvitt Spuller kan minnas - Rumänien eller Bulgarien och haft något med Röda Korset att göra. Dessa svenskar skulle ha häktats av de sovjetryska myndigheterna ungefär vid årsskiftet 1944/45 och suttit i Lubljanka. Tyvärr äro Spullers erinringar om den tyske majorens utsago mycket vaga.

Närmare uppgifter om den tyske majoren kan enligt Spuller lämnas av herr Rolf Kreübel, Postlagerkarte 1060, Berlin-Steglitz 1.

undert. Sven Allard

P. M.

angående samtal den 20 juli 1957 med Karl Spuller.

Karl Spuller, f. 4.2.1924,

adress: Puchbergerstrasse 52, St.Johann bei Ternitz, NÖ.

Arbetare vid Semperit gummifabrik i Wimpassing.

Spuller var öppen, sympatisk och intelligent samt hade ett relativt gott minne. Han uttryckte sig dock understundom slarvigt och visade en tendens till att vilja bygga på sina minnesbilder med egna slutsatser. Däremot influerades han föga av ledande frågor.

Han antydde, att han mot krigets slut i SS fått specialutbildning i sabotage. Detta fick ryssarna veta, varför han den 7 februari 1946 häktades och fördes till Neunkirchen. Där dömdes han omedelbart efter § 58 mom. 8 och 9 till "10 års hårt straffarbete i Sibirien". Redan efter en vecka fördes han över Sopron (där han satt 1 månad) - Lemberg (3 mån.) - Krasnojarsk (7 dagar) - Tschita (en stad vid mongoliska gränsen) - Vladivostok (några veckor) till Buchtavanina.

Detta var ett stort lägerområde på Kamtchacka. Det omfattade minst fyra läger med vardera ca 6.000 fångar. Spuller själv satt i läger 3. Där funnos fångar av 18 nationaliteter, om ryska folkgrupper såsom georgier och armenier medräknas. I lägret funnos finnar och balter, men - såvitt Spuller visste - inga skandinaver. Fångarna arbetade i kolgruvor.

Sommaren 1948 - det var ovanligt varmt - förflyttades Spuller till Norilsk-området, där han kom till specialläger nr 4. Spuller kände till skillnaden mellan specialläger och ITL-läger. I själva verket funnes en tredje kategori, nämligen läger för kedjefångar (Katrashan). Behandlingen i speciallägren var särskilt sträng, fångarna hade nummer både fram och bak på uniformen (Spuller hade nr 100 0 154), hade

givetvis skrivförbud o.s.v.

Om jag förstod Spuller rätt, gjorde ryssarna även försök med omskolning av utländska fångar i speciallägren. Man försökte sålunda att övertala dem att genomgå specialkurser med löften om bättre behandling och att anmäla sig som frivilliga i Korea-kriget.

Fångarna i läger 4 arbetade i en koppargruva tillhörande kombinatet Medstroi (Stavningen av detta liksom andra namn osäkra. Spuller hade aldrig sett dem nedskrivna.). Där arbetade även fångar från ett närbeläget Katraschan-läger. Kombinatet lär sammanlagt ha haft 16.000 arbetare. På grundval av uppgifter från medfångar uppskattade Spuller det sammanlagda fångantalet i Norilsk-området till omkring 200.000. Av de ryska fångarna voro flertalet soldater ur Vlassov-armén.

I läger 4 funnos även några österrikare. Flertalet österrikare överfördes emellertid i början av 1952 till fängelser i europeiska Ryssland. Kvar blevo förutom Spuller (på grund av den speciella avfattningen av hans straffdom) även österrikarna Kurt Waldherr och Martin, vilka efter avtjänat straff frigivits men erhållit reseförbud från Norilsk-området.

I läger 4 tjänstgjorde vidare österrikaren Huterer från Wien 16, som tandläkare. Denne torde därigenom ha lärt känna många fångar. Spuller visste inte om han återkommit till Österrike.

I mars 1952 överfördes Spuller till specialläger nr 2, även kallat Kaierkan. Detta läger hade omkring 4.000 fångar, däribland ett stort antal balter och finnar. Fångarna arbetade i kolgruvor. Här träffade Spuller österrikaren Otto Marek. I februari 1953 överfördes Spuller härifrån med ett antal specialarbetare, särskilt folk som inte led av svindel, till specialläger 5. Fångarna - omkring 9.000 - sysselsattes nämligen här med högbyggnader, bl.a. byggandet av fabriksskorstenar. Bredvid lågo kvinnolägret nr 6 och ett ITL-läger, vars nummer Spuller ej minns.

Den 29 maj utbröt i läger 5 jämte ITL-lägret en strejk, genom vilken fångarna ville framtvinga bättre behandling. Strejken avbröts den 7 juni, då ryssarna svarat med att varken ge fångarna bröd eller vatten. Den 10 juni togs strejken upp på

nytt och omfattade nu lägren 5 och 3 samt ett närbeläget Katraschan-läger. Den bröts denna gång den 20 juni med vapenmakt. Särskilt under dessa strejker fick österrikaren Wilhelm Rauch, ehuru han saknade medicinsk utbildning, ge vård åt sjuka och sårade i läger 5 och han torde därigenom ha kommit i kontakt med ett stort antal fångar.

Efter strejkerna överfördes alla letter till läger 4 medan estländarna koncentrerades till läger 5.

Spuller har själv aldrig hört talas om skandinaver i Norilsk. Han höll dock icke för uteslutet att sådana funnos där. I speciallägren fingo fångarna, åtminstone icke i vaktens närvaro, samtala med varandra på annat språk än ryska, vilket gjorde det svårt att avgöra varifrån kamraterna härstammade. I ett av lägren hade Spuller i mer än ett halvår dagligen träffat en annan fånge, men först omedelbart före sin förflyttning erfarit, att denne var österrikare och hemmahörande i en by blott ett par mil från Spullers egen hemort.

Spuller har heller aldrig hört namnet Baltins.

I juni 1954 flyttades Spuller till Taischet, där han insattes i skogslägre nr 011. Dit kommo även österrikarna Karl Schneider, Marek och Lassy. Marek och Spuller voro alltså särskilt strängt behandlade och hade fortfarande skrivförbud.

Till den barack, där Spuller och Marek bodde, kom på hösten samma år en tysk major från Breslau, vars förnamn vore Hermann. Denne hade dömts till livstids straffarbete. Han hade fått till arbetsuppgift att sköta renhållningen i baracken och latrinerna.

En dag hade Spuller och Hermann kommit att diskutera det sätt, varpå ryssarna behandlade fångarnas tillhörigheter. Därvid hade Hermann bl.a. berättat följande. Han hade mot krigets slut tillfångatagits i Polen och förts till Ljubljanka, där han suttit i flera år. Sedan han äntligen dömts, hade han 1949 eller 1950 - absolut icke tidigare - förflyttats med en fångtransport till Krasnojarsk. Under resan hade han träffat tre svenskar och även med dem samtalat om behandlingen av fångarnas tillhörigheter. De hade då omtalat, att deras tre kappsäckar i fängelset öppnats i deras närvaro och innehållet

granskats, varefter de tvingats underteckna en förklaring av innebörd att allt var rysk statsegendom. En av kappsäckarna hade bl.a. innehållit en fotoapparat.

Dessa tre svenskar hade under kriget arbetat på en beskickning eller ett konsulat, troligen i Rumänien eller Bulgarien och haft något med Röda Korset att göra. De hade häktats i samband med den ryska inmarschen ungefär vid årskiftet 1944/45 och förts till Moskva, där de suttit i Ljubljanka. De hade troligen anklagats för spioneri och först år 1949 dömts till 25 års "sobe svéschanny". En av dem var i 40-50-årsåldern och var vid dålig hälsa på grund av det långa stillasittandet i fängelset.

I Krasnojorsk hade Hermann skilts från svenskarna och själv förts vidare till Norilsk, där han suttit i ett Katraschan-läger tills han transfererats till Taischet.

Detta var allt Spuller kunde erinra sig av Hermanns berättelse och även detta drog han sig blott långsamt och med möda till minnes, ehuru utan hjälp av ledande frågor. Till en början uppgav han, att Hermann sagt, att svenskarna numera funnos i Taischet men senare framkom, att Hermann blott uttalat en förmodan om att så kunde vara fallet. Det funnes inte många läger, till vilka man kunde föras via Krasnojarsk.

Då jag pressade Spuller visade han sig icke vara alldeles säker på att det verkligen varit fråga om svenskar. Det kunde kanske ha varit exempelvis schweizare. Hans spontana minne tycktes dock gälla svenskar. Jag håller det icke för alldeles uteslutet att Spuller av det förhållandet, att de tre haft med Röda Korset att göra, själv dragit slutsatser om deras nationalitet. Han förnekade dock bestämt, att de varit tyskar.

Spuller hade icke fått fullt klart för sig, i vilket land de tre häktats, men hans intryck var att det varit på Balkan. I Ungern kunde det ju icke ha varit, framhöll Spuller, eftersom alla utlänningar lämnat Budapest då ryssarna kom dit (:).

Icke heller hade det av Hermanns berättelse klart framgått, vid vilket lands beskickning svenskarna arbetat. Det verkade som om Spuller åtminstone till en början trött, att de stått i tysk tjänst.

Om Hermann nämnt svenskarnas namn, hade Spuller icke upp-

fattat dem. Det var överhuvud ofta svårt att uppfatta vad Hermann sade, då han alltid gick och tuggade på något. Spuller reagerade icke för namnen Wallenberg och Langfelder, icke heller för något av namnen på Wallenbergs medfångar i Moskva. Av flera tecken att döma har han aldrig hört talas om Wallenberg-affären.

Slutligen hade Hermann icke nämnt något om svenskarnas familjeförhållanden eller vari deras aktivitet bestod. Hermann, som själv var stark antisemit, hade aldrig sagt något om hjälp till judar.

Spuller erinrade om att samtalet med Hermann icke rört svenskarna som sådana utan behandlingen av deras och andras bagage. Svenskarna hade omnämnts mera i förbigående och deras öde syntes icke ha speciellt intresserat Hermann. Spuller ansåg det därför för mindre sannolikt, att Hermann berättat om svenskarna för någon annan.

Den förutnämnde Otto Marek hade träffat Hermann lika mycket som Spuller själv och kunde kanske därför lämna några upplysningar om honom. Marek, som numera bor i Wien-Liesing, är tyvärr bortrest och återkommer inte förrän i början av augusti.

En mycket nära vän till Hermann vore tysken Kreibel, numera bosatt i Berlin-Wannsee och aktiv i den tyska Heimkehrer-organisationen. Dennes adress skulle jag kunna få av den ovannämnde Karl Schneider i Wien.

Den 19 maj 1955 hade Spuller för att frigivas förts till det centrala peresilka-lägrät i Taischet, där han vistats i tre dagar. En tysk vars namn han glömt, hade där berättat att en svensk uppgavs befinna sig bland de fångar, som arbetade med uppförandet av en högspänningsledning från Ankara-kraftverket. Några detaljer hade Spuller icke fått.

I peresilka-lägrät hade Spuller även sammanträffat med två personer, som varit mycket länge i Taischet, ofta varit i detta läger och därför bättre än de flesta kände förhållandena i Taischet-området. De kunde kanske säga, vilka svenskar som funnos där.

Den ene är en man vid namn Leitel, född i Innsbruck men numera bosatt i Bonn. Han hade varit tolk vid tyska

beskrivningen i Bukarest, troligen suttit fången i Moskva och därifrån förts till Taischet.

Den andre är österrikaren Gerhartl, vilken såsom Oberleutnant tillfångatogs i Rumänien och i tio år vistats i Taischet. Numera tjänstgör han som kapten i den österrikiska armén. Enligt Spuller vore Gerhartls far vanlig arbetare. Gerhartl hade tre bröder, varav dock ingen hade något med lantbruk att göra. Han torde sålunda icke vara identisk med Scheuer.

Jag vill tillägga, att Spuller spontant framhöll, att det i Taischetområdet är mycket lätt att effektivt isolera viktiga fångar. Enligt bland internerna cirkulerande uppgifter funnos djupt inne i skogarna ett antal små skogshuggarläger, där fångarna voro totalt avskurna från alla förbindelser med yttervärlden.

Wien den 22 juli 1957.

u/ Erik Braunerhielm

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal med Karl Schneider.

Karl Schneider, "Anlagenleiter",
adress: Gschwandnergasse 56, Wien XVII.

Schneider häktades den 13 december 1951 och fördes till Baden, där han dömdes till döden enligt art. 58:6. Domen förvan lades senare till livstids straffarbete. Han fördes över Neunkirchen och Lemberg, Novosibirsk och Krasnojarsk till Taischet, dit han anlände i september 1951. Han satt där först två-tre månader i peresilkalägröt, varefter han förflyttades till ett läger inne i staden, vars nummer tro igen var 28. Fångarna där sysselsattes i Zams-fabriken, en verkstadsindustri, där bl.a. lokomotiv tillverkades. Någon gång i mitten av 1954 överfördes han till ett läger utanför staden, där fångarna arbetade i ett sågverk och därefter till läger Oll. Här träffade han för första gången Karl Spuller. Han gav samma uppgifter som denne om förhållanena i detta läger och i Taischetområdet överhuvud.

Schneider kunde först på ledande frågor dunkelt erinra sig en rikstysk, vars förnamn vare Hermann. Han hade icke haft någon närmare beröring med denne. Han lämnade mig esollertid följande adress till berlinaren Kreübel, som enligt Spuller skall känna Hermann: Postlagerkarte 1060, Berlin-Steglitz 1.

Schneider har vid något tillfälle i Taischet hört talas om att där skulle befinna sig en svensk fånge, som vare son till en bilfabrikant. Något ytterligare härom kan han icke erinra sig. I övrigt har han aldrig sammanträffat med eller hört talas om svenskar. Han reagerade icke för några av de vanliga svenska namn - icke heller för Andersson - eller för de från Wallenberg-ärendet kända namnen, som jag nämnde.

Wien den 23 juli 1957.

Erik Braunerhielm

688

samtal med Lukas Forstner
rör. Norilsk m.m.

Wien den 23 juli 1957.

Nr 485. 1 bil.

R 18. Strängt förtroligt.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./. Härmed får jag vördsamt insända en promemoria rörande
samtal med den Österrikiske medborgaren Lukas Forstner
angående dennes fångenskap i Sovjetunionen.

Forstner har från hösten 1954 till våren 1955 vistats
i ett ITL-läger i Norilsk, där han emellertid icke hört talas
om eller sammanträffat med svenskar. Däremot uppger han sig
ha i Karaganda träffat fyra eller fem svenskar, varav en -
en bryggare - skulle ha häktats i Balticum och övriga till-
fångatagits såsom medlemmar av Waffen SS. Forstners uppgifter
här om äro emellertid mycket vaga och ofullständiga och vissa
detaljer förefalla föga trovärdiga.

Sven Allard

689

1185 Wien 23.7.57
Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal den 18 juli 1957 med Lukas Forstner.

Lukas Forstner, pensionär, född den 24 april 1892,
adress: Huttererstrasse 10, Ernstbrunn, N.O.

Forstner gjorde intryck av att vara en rätt enkel och starkt åldrad man. Han hade ett dåligt minne för siffror och namn och verkade lättsuggererad. Han hade också uppenbarligen lätt för att sammanblanda fakta om olika personer han mött. Han var överhuvud ett ganska dåligt vittne.

Forstner hade häktats i oktober 1945 och dömts till tio års straffarbete. Över St. Pölten och Leoben fördes han till Karaganda, dit han anlände ungefär i augusti 1946. Där hade han ungefär var sjätte månad bytt läger, men han kunde inte erinra sig namnen på lägren eller ge en sådan beskrivning av dem att de därigenom kunna identifieras.

Redan då jag inledde samtalet med att fråga om Forstner under fångenskapen träffat svenskar, meddelade han, att han i Karaganda träffat fyra eller fem svenskar, som tjänstgjort i tyska armén, troligtvis Waffen SS. Spontant kunde han endast påminna sig att en av dem torde ha hetat Jantzen (enligt Forstners eget uttal). Då jag räknade upp några vanliga svenska namn, fastnade han genast för Andersson och trodde slutligen att en tredje hade hetat någonting på Sand-

Forstner kunde inte ge någon annan beskrivning på svenskar. En att de alla varit i 20- till 25-årsåldern och utmärkte sig för sitt alltid glada humör. Då jag sökte avpressa honom en beskrivning av Andersson, kunde han blott säga, att denne varit av medellängd, troligen haft brunt hår och varit mycket glad och "charmant".

Svenskarna hade hållit samman som grupp och torde ha till-

fångatagits vid samma tillfälle mot krigets slut. De hade berättat mycket om sina familjeförhållanden och dylikt men därom kunde Forstner icke minnas annat än att samtliga åtminstone skulle ha vuxit upp i Sverige. Han kunde icke heller angiva några speciella fysiska kännetecken på dem (ärr eller dylikt).

Då jag något senare under sistalets gång uppräknade några namn på i Wallenberg-ärendet förekommande personer, fastnade Forstner genast inför namnet Langfelder. Han erinrade sig, att denne varit äldre än de övriga svenskarna, ungefär 40-50 år, och att han icke som de övriga tagits till fånga som soldat utan troligen år 1945 häktats någonstans i Baltikum. Han hade bl.a. berättat, att han vore bryggare till yrket och tillbringat två år i Amerika. Hans fru hade icke tålt klimatet där utan återvänt till Sverige. Langfelders förnamn hade troligen varit Walter.

Ehuru Forstner under sistalets gång bestämt vidhöll, att mannen ifråga hette Langfelder eller Langfeld, tror jag att han suggererats härtill av mig. Namnet hade dock under alla förhållanden haft en tysk klang.

Ytterligare uppgifter om Langfelder kunde Forstner icke lämna. Han hade emellertid icke haft något med Ungern att göra. Forstner hade aldrig hört talas om andra diplomater än tyska i fångenskap, någon fånge som tjänatgjort som chaufför, någon rödhårig ungersk jude eller dylikt.

Forstner gjorde gällande att alla svenskarna stått i brevkontakt med familjerna i Sverige och mottagit livsmedelspaket från dem. Han hävdade bestämt, att samtliga vore hemmahörande i Sverige, men härtill torde han suggererats sig själv. Någon förväxling med balter torde dock knappast föreligga. Vid ett tillfälle meddelade sålunda Forstner, att den kvinnliga läkaren i Karaganda vore svenska, men ändrade sig genast och sade att hon vore estniska.

Sommaren 1949 förflyttades Forstner till ett läger vid staden Neusandets (20.000 inh.) i Kasakstan, där fångarna sysselsattes med olika arbeten i staden. Ett halvår senare kommo även svenskarna dit. 1953 for han med en stortransport omfattande bl.a. tyskar, ungrare, balter och norrmän samt två eller tre av svenskarna över Novo Sibirsk och Krasnojarsk till Kolima, där han fick arbeta i en guldgruva. Arbetet ansågs

emellertid vara för tungt för honom, varför han hösten 1954 sändes vidare till Norilsk. Svenskarna blevo kvar i Kolima.

Det är betecknande för kvaliteten på Forstners vittnesmål, att han icke kunde uppgiva det exakta antalet svenskar i Karaganda och Kolima, trots att svenskarna hörde till hans närmaste vänner. Då jag bad Forstner om namn på andra fångar, som träffat svenskarna i Karaganda, nämnde han den tyske kommunisten Fritz Globitsch från Leipzig, vilken icke torde ha repatrierats, en Österrikare Müller, vilken skulle ha varit sekreterare i Vatikanen samt en viss Gartner från Ladendorf i Nieder Österreich. Vidare hade till samma "kötteri" hört tre amerikaner, vilkas namn han dock glömt och icke heller kunnat lämna de amerikanska officiella representanter, som efter hemkomsten utfrågat honom.

I Norilsk internerades Forstner i ett IZL-läger, vars nummer han uppgav vara 52. Lägre hade cirka 1.300 fångar, huvudsakligen tyskar och letter men även, enligt vad Forstner hört, några norska frivilliga i tyska armén. Alla voro i åldern 40-50 år eller äldre. Hit samlades sålunda alla överåriga arbetare. Fångarna sysselsattes i koppargruvan Krumtan. Arbetet där var egentligen tyngre än i guldgruvan i Kolima men behandlingen i lägre betydligt bättre.

Forstner var den ende Österrikaren i detta läger. Han kunde icke förklara, varför han kom till Norilsk i stället för att, som flertalet landsmän, överföras till fängelse.

Forstner hade aldrig hört talas om svenskar i Norilsk. Av letterna, som huvudsakligen voro f.d. polistjänstemän, kände han ingen närmare och hade icke hört namnet Baltins. Han kunde icke identifiera något porträtt i fotosamlingen.

Forstner repatrierades över Potma på våren 1955 och anlände till Österrike den 25 juni nämnda år.

För att kontrollera Forstners uppgifter om svenskarna i Karaganda uppsökte jag lantbrukaren Josef Gartner i Ladendorf. Denne förnekade emellertid att han varit tillsammans med Forstner i Karaganda. Han hade icke träffat honom förrän i Potma under hemresan.

Då jag for tillbaka till Forstner för att konfrontera

honom med Gartners vittnesmål, hade denne tyvärr rest till ett gränssamhälle och var oanträffbar.

Gartner hade i övrigt intet av intresse att berätta. Han var en ytterst enkel man, fåordig och misstänksam. För ordningens skull antecknas här de väsentligaste data om hans fångenskap.

Gartner (f. 18.4.1899) häktades hösten 1945 för olaga vapeninnehav och fördes över Lemberg till Karbas i Kasakstan, dit han anlände i juni 1946. Efter fem dagar i lägret fördes lades fångarna - ryssar och ett fåtal österrikarer - som lantarbetare på olika kolchoser i trakten. Gartner arbetade med ca 150 andra fångar på en kolchos övervakade blott av en sergeant och två soldater. 1948 kom han till ett mindre läger kallat Espinski 130 km väster om Karaganda. Efter några månader förflyttades han till Seran-lägret i samma distrikt, där fångarna sysselsattes med byggsarbete i staden Dollinger (?). Här låg han dock sjuk till 1951, då han fördes till Verchne Uralsk. Sommaren 1953 kom han till Vladimir, där han satt i cellerna 5 och 6. Han återkom till Österrike den 25 juni 1955. Gartner hade aldrig hört talas om svenskar och synes ha intresserat sig föga för sina medfångar.

Wien den 22 juli 1957.

Erik Braunerhielm

24/7

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

korrigerade uppgifter
från Friedrich Dengg

403 B 17.6.57 (ej inf. 24.7)

Wien den 23 juli 1957.

Nr 486. 1 bil.

R 18. Strängt förtroligt.

26.7.57

a + b f.k. till
Thulin /H-stpl./
/u/ Åström

EXP. 26/7-57
(Thulin)

Cumish ✓

INK.	
D.N.	57/486
	24 JUL 1957
AY	~~HP~~ / ~~En~~ I

P 2 En I

g

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Som bekant lämnade österrikaren Friedrich Dengg vid samtal den 10 juni rörande sammanträffandet med amerikanen Cumish vissa uppgifter om de celler, i vilka han vistats i Vladimir, som föreföllo vara delvis felaktiga.

För ordningens skull får jag härmed vördsamt insända avskrift av ett den 19 juli daterat brev från Dengg, vari denne korrigerar sin tidigare utsaga. Hans uppgifter överensstämmer nu relativt väl med Franz Poysingers vittnesmål.

Sven Allard

691

Avskrift.

Hohzirl, den 19.7.57

Werter Herr Braunerhielm!

Wollte Ihnen paar Tage nach Ihrem Besuch schon schreiben, aber man machte mir eine Bronchiskopie, welche mich für Wochen ins Bett warf. Nun geht es wieder einigermaßen.-

Gleich als Sie weg fuhren, kam es mir zum Bewusstsein, dass ich also doch im Frühjahr 1954 (ca April) von Werchne-Uralsk nach Wladimirsk fuhr. Also nicht im Herbst! Die Leute nach Alexandrowsk fuhren am 5. März und wir ca 1 Monat später.

Im Herbst 1954 vom Spittal in Zelle 1 zu Voss u.Co. Von 1 in den 2-ten Stock auf Seite des Bades, mit Voss, Pörzgen, Kumis. Dort kam an Stelle von Voss Poisinger Franz. Von dort wieder zurück nach Z. 1. Nach paar Tagen nach Z. 9. Von Z. 9 wieder in den 2-ten Stock Eckzelle aber Spazierhofseite. Von dort ins Spittal zum Finländer.

Ich hoffe, dass Sie die ganze Sache klären konnten. Es wird sich wohl um eine Verwechslung gehandelt haben. Hoffe Ihnen zur Klärung der Sache gedient zu haben.

Hochachtungsvoll

Fritz Dengg

Original på HP 1 Er I

P 2 Luv
27/7

från Sovjetunionen åter-
vändande spanjorer

Madrid den 24 juli 1957.

HP 1 Er I

Säkert

Broder,

I anslutning till Engfeldts brev den 16 innevarande månad ber jag få meddela, att jag kontaktat hr Castillos sekreterare, som sade att denne av familjescäl för närvarande befunne sig på annat håll. Hon visste emellertid att han igångsatt den från svensk sida begärda utredningen. Hon skulle påminna honom om saken, när han på fredag återvände till Madrid och lovade skynda på ärendet så mycket som möjligt.

Hans Björk

Sekreteraren Hedin

S t o c k h o l m

Berlin den 25 juli 1957.

Förtroligt.

1 bil. ✓

2.8.57 Hbr. Siegbahn/Tamm, Berlin

58

27-7-57		
vd	Gr.	Mål
P	2	Eu-1

Broder,

Med närslutande i avskrift av brev från skriftställaren Joseph Wulf, som har för avsikt att skriva ett större arbete om Raoul Wallenberg, vore jag tacksam att sättas i tillfälle att besvara hans framställning. Under alla förhållanden kanske Du är vänlig att över-
sända ett exemplar av vitboken, som vi har här i endast ett exemplar. Efter vad jag kunnat utröna åtnjuter författaren gott renommé och gott litterärt anseende.

Din tillgivne
Hugo Tamm
(Hugo Tamm)

Sekreteraren Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

Avskrift.

*Dril. till Mr Tamm -
Lorenz 25.7.57*

JOSEPH WULF

Berlin-Charlottenburg den 18.7.1957
Giesebrechtstrasse 12
Telefon: 32 42 47

An den

Herrn Generalkonsul
Schwedisches Generalkonsulat
Berlin W 35

Rauchstrasse 25

Sehr geehrter Herr Generalkonsul:

Wahrscheinlich haben auch Sie schon etwas von meinen beiden im Berliner arani-Verlag erschienenen Büchern "Das Dritte Reich und die Juden" und "Das Dritte Reich und seine Diener" gehört. Augenblicklich bereite ich den dritten Band "Das Dritte Reich und seine Denker" vor und beschäftige mich ausserdem mit einer grösseren Arbeit über Raoul Wallenberg.

Da sich, wie ich weiss, im Schwedischen Aussenamt sehr viel Material über den Fall Wallenberg befindet, wäre ich Ihnen ausserordentlich dankbar, wenn Sie mir dieses Material in Fotokopien zugänglich machen könnten. Ich möchte nämlich, dass auch diese Arbeit wie alle anderen einen absolut dokumentarischen Charakter haben soll, deshalb benötige ich das Original-Material.

Ich hörte einmal, das Königl. Schwedische Aussenamt wollte eine Weissbuch über den Fall Wallenberg veröffentlichen und möchte gern wissen, ob dies inzwischen geschehen ist. Wissen Sie darüber etwas?

Verzeihen Sie, dass ich Sie mit meinen Sorgen belästige, sehr geehrter Herr Generalkonsul, aber ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie mir behilflich sein könnten. Mit bestem Dank im voraus und dem Ausdruck der

vorzüglichsten Hochachtung

Ihr sehr ergebener

u.) Joseph Wulf

Original HP 1 Er 2

P 2 En 1

Wien den 26 juli 1957.

29/7

No. 492.

4 bil. (1 3 ex.)

R 18.

Strängt förtroligt.

ang. sental med Buynov,
Mayr, Günthör och Wald-
herr.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Härmed får jag vördsamt insända promemorior rörande sental
med de från Norilsk återkomna österrikarna Valerian Buynov, Albin
Mayr, Kurt Günthör och Kurt Waldherr.
./1-4.

Av dessa har Günthör uppgivit, att det i Norilsk fanns ett
20-tal svenskar. Günthör är emellertid ett synnerligen otillförlitligt vittne och torde ha fabulerat. Såväl Buynov som Waldherr
onse sig å andra sidan kunna garantera, att inga svenskar befunno
sig i de läger, där de sutto.

Beskickningen kommer att i särskild skrivelse lämna en skildring av de allmänna förhållandena i Norilskområdet på grundval av de upplysningar, som lämnats av hittills hörda vittnen.

(Sven Allard).

1 2 3
Strängt förtroligt.

Bil. 1-4 till Besk. ens i Wien
skr. nr 492/57.

P.M.

angående samtal den 21 juli med Valerian Buynov.

Valerian Buynov, ingenjör, född den 18.1.1910
adress: Hauptplatz 6, Baden bei Wien.

Buynov gjorde intryck av att vara en bildad, intelligent och omdömesgill man. Han är född i Ryssland och kom 1919 som ung pojke med sina föräldrar till Tyskland. Att han fullkomligt behärskade ryska språket gjorde det naturligtvis lättare för honom att snabbt sätta sig in i förhållandena under fängelsskapen.

Buynov var rätt förbehållsam rörande sina egna levnadsöden, varför jag undvek att fråga honom om orsaken till hans häktning och det straff han dömts.

Han hade häktats i september 1947 och efter sex månader i Baden över Neunkirchen-Lemberg (ankomst 1 juni 1948) - Krasnojarsk (augusti) den 2 september 1948 anlänt till Norilsk, där han insattes i specialläger 2 (Kalerkan), vilket ligger 18-20 km från Norilsk vid vägen till hamnstaden Dudinka. I detta läger vistades han oavbrutet till början av år 1955. Nämda år överflyttades samtliga utlännningar i speciallägren i Norilsk till Taischet och Buynov kom då också dit. (Denna uppgift har bekräftats av Alexander Jacobowitsch, se särskild skrivelse.)

I Taischet satt Buynov till en början i specialläger 043 (Ansioba) och därefter i 013 (Wichorevka). På båda platserna arbetade han i sågverk. Han frigavs på hösten 1956 och återkom till Österrike den 23 december samma år.

Buynov hade aldrig hört talas om svenskar, vare sig i Norilsk eller Taischet. Den av Spuller lämnade uppgiften att

694

man i speciallägren i Norilsk endast kunnat tala ryska med kamraterna vore, enligt Buynov, felaktig. Något formligt förbud mot användandet av ett annat språk förefanns icke. (Detta har Spuller icke heller påstått.) Det vore visserligen sant att fångvakterna icke tyckte om att fångarna talade något språk som de icke förstodo, men då inga vakter vore inom hörsäll, kunde man mycket väl underhålla sig på vilket tungomål som helst.

Man visste i regel mycket väl vilka kamraterna vore i den barack där man bodde. Naturligtvis kände man icke namnen på alla medfångarna i samma läger, men man hade i allmänhet ett någorlunda klart begrepp om vilka nationaliteter de tillhörde, särskilt när det gällde fångar från mera "ovanliga" länder. Hade en svensk kommit till Kaiierkan-lägre, skulle därför Buynov utan tvivel ha fått kännedom härom.

Då jag räknade upp ett antal svenska namn för Buynov meddelade han, att det fanns en Andersson i Kaiierkan, men denne vore est- eller lettlandare. I Taischet hade han vidare hört talas om en norrman. I Kaiierkan kände han mycket väl Woog, men denne vore estlandare och hade aldrig utgivit sig för att vara svensk. Han var en f.d. SS-officer och arbetade som geometer i kolgruvan. Han var kvar när Buynov lämnade Norilsk.

Wien den 25 juli 1957.

Erik Braunerhielm

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal den 23 juli 1957 med Albin Mayr.

Albin Mayr, elektromekaniker, född den 1.5.1908,
bosatt Döblergasse 6, Wien 21.

På ett ganska tidigt stadium av samtalet fick jag klart för mig, att Mayr var kommunist, varför jag måste vara mycket försiktig med mina frågor. Mayr berättade om sig själv, att han deltagit i spanska inbördeskriget på regeringssidan. Han sårades svårt i benen och fördes till Frankrike. Då fara förelåg för att han av de franska myndigheterna komme att utlämnas till Tyskland, ordnade spanska emigrantkretsar hans överföring till Moskva. Han vårdades där på ett sjukhus, tillfrisknade och arbetade därefter som tekniker på olika platser i Sovjetunionen. I början av 1943 häktades han liksom alla andra utlänningar i landet. Han dömdes administrativt till 10 års straffarbete och sändes först till fånglägret i Cherbakov, som ligger vid Volga nära staden Ribinsk i Jaroslavdistriktet, 280 km från Moskva. I augusti 1947 kom han till Norilsk, där han vistades i specialläger 4 ända till sin frigivning. I oktober 1953 avkortades hans straff och han frigavs, men förbjöds att lämna Norilskdistriktet. Han arbetade därför såsom deporterad arbetare först vid posten och sedan i en fabrik. På våren 1955 amnesterades han slutgiltigt och återkom till Österrike den 8 juli samma år.

Han uppgav sig en gång i läger 4 ha frågat en medfånge vilka två eller tre för honom okända personer i lägret voro. Han fick då till svar, att vederbörande voro svenskar. Han hade icke erfarit deras namn och hade icke mera intresserat sig för saken. Jag ansåg mig kunna visa honom fotografisamlingen, som han tittade på rätt flyktigt och förklarade, att han icke kunde identifiera någon. Några mera ingående frågor i saken fann jag

mig icke böra ställa.

Samtalet rörde sig i stället huvudsakligen om livet och förhållandena i Norilsk, som han framställde i en synnerligen rosig dager. Huvuddelen av de fakta han meddelade, har emellertid vid senare kontroll med andra vittnen visat sig vara riktiga.

Påföljande dag erfor jag av Kurt Waldherr, att Mayr vore en ännu farligare person än jag anat. De två hade haft sällskap under hemresan till Österrike och därunder hade Mayr i ett svagt ögonblick anförtrött Waldherr följande. Han hade såsom medlem av det socialistiska Schutzbund tagit aktiv del i inbördesstriderna i Österrike år 1934 och måst lämna landet. Han hade kommit till Moskva, där han förenades med Koplenig och övriga framstående österrikiska kommunister. I Sovjetunionen hade han erhållit kommunistisk skolning och därefter som "Brigadenführer" deltagit i spanska inbördeskriget. Efter återkomsten till Sovjetunionen hade han sånts på något slags agentuppdrag till England, men tydligen skött detta så illa att han hemkallades och 1943 dömdes till tio års straffarbete. Under hela sin tid i Sovjetunionen hade han levat under namnet George Martens och först efter hans återkomst till Österrike hade hans kamrater erfarit hans riktiga namn (jfr Spüllers uppgifter om österrikarna "Waldherr och Martin" i Norilsk). Sedan han frigivits ur fänglägret i Norilsk, hade han icke satt sig i förbindelse med hemmet utan förklarat sig vilja stanna i Sovjetunionen. I början av år 1955 blev han emellertid flera gånger kallad till högre MVD-tjänstemän, varefter han plötsligt beslutat sig för att resa hem med de övriga österrikare som skulle repatrieras.

Wien den 25 juli 1957.

Erik Braunerhielm

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal den 24 juli 1957 med Kurt Günthör.

Kurt Günthör, journalist, född den 4 december 1928,
adress Daniel Grangasse 48, St. Pölten.

Vid mitt besök i St. Pölten satt Günthör i fängelse. Jag hade fått tillstånd att tala med honom i fängelsedirektörens närvaro. Tyvärr kände direktören icke till orsaken till Günthörs fängelsevistelse.

Redan den yttre ramen kring samtalet var sålunda ytterst ofyllfredsställande. Günthör var påfallande nervös och virrig och det var ytterst svårt att få någon reda i hans uppgifter. Av Kurt Waldherr hörde jag senare, att Günthör redan under fångenskapen visade sig vara en psykiskt efterbliven man och råkat i trassel på grund av homosexuell läggning. Waldherr ansåg honom vara föga vederhäftig.

Günthör häktades 1947 och kom i maj 1948 till Norilsk, där han först i omkring nio månader satt i ett katerschan-läger nr 2, där fångarna arbetade i ett stenbrott. Därefter satt han omkring två år i specialläger 1 (fångantal omkring 6.000), där fångarna sysselsattes i ett tegelbränneri och ett kopparsmältverk. Han synes även tidvis ha suttit i special-läger 3, där fångarna arbetade på samma arbetsplatser som fångarna i läger 1. Därpå vistades han en tid i ett special-läger, vars nummer han glömt, där han arbetade i ett elektricitetsverk kallat Norelka. 1952 kom han till specialläger Kajarkan, men förflyttades på våren 1953 till Krasnojarsk. Där arbetade han i tre månader på en kolchos, varpå han i juni 1953 fördes till Verchne Uralsk. I början av år 1954 kom han till

Alexandrovska, där han kvarstannade till sin frigivning. Han anlände till Österrike den 20 juni 1955.

Günthör förklarade, att han i Norilsk i olika läger träffat eller sett sammanlagt omkring 20 svenskar. Han kunde emellertid icke erinra sig namnet på någon av dessa eller beskriva deras utseende. Han uppgav emellertid, att konditorn Max Steling, liksom bosatt i St Pölten, skulle kunna uppgiva namnet på några av dessa. Tyvärr uppgav Günthör fel adress på Steling och vid den senna timmen på dagen kunde jag icke få reda på den rätta adressen utan tvingades återvända till Wien. Waldherr anser emellertid Steling vara lika fantasifull och otillförlitlig som Günthör.

Wien den 25 juli 1957.

Erik Braunerhielm

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal den 24 juli 1957 med Kurt Waldherr.

Kurt Waldherr, realskolelärare, född den 12.12.1918,
bosatt Hammerweg 8, St Pölten.

Kurt Waldherr gjorde ett intelligent, omdömesgillt och absolut pålitligt intryck. Under vårt rätt långa samtal gav han mig en intressant skildring av förhållandena i Norilsk, vilken kommer att återgivas i en särskild promemoria.

Waldherr häktades i St Pölten den 21 juni 1945, varifrån han fördes till Sopron, dit han anlände den 10 oktober och därpå till Lemberg, dit han kom en månad senare. Här fick han sitta länge i avvaktan på domen. Först i maj 1946 dömdes han administrativt (OSO) enligt § 58 mom.2 och 11 till sju års straffarbete. I september 1946 anlände han till Norilsk, där han till att börja med satt i ITL-läger 4. I december samma år överfördes han till ITL-läger 9. Omkring den 1 september 1948 inrättades speciallägren i Norilsk, varvid ITL-läger 9 blev specialläger 5. I januari 1949 flyttades han till specialläger 4, i juni 1950 till specialläger 2 och i maj 1952 åter till specialläger 5. Härifrån frigavs han den 21 juni 1952, men dömdes samtidigt att såsom förvisad kvarstanna i Norilsk. Under de första nio månaderna tvångskommanderades han till arbete i ett fiskeriföretag, men lyckades i april 1953 få arbete som elektriker i en fabrik. Den 4 juni 1955 repatrierades han och återkom den 8 juli till Österrike.

Waldherr hade aldrig träffat eller hört talas om svenskar. Han framhöll, att de fångar som bodde i samma barack naturligtvis kände varandra, och i de mindre lägren kände man dessutom åtminstone på ett ungefär till, varifrån huvuddelen av övriga medfångar härstammade. Majoriteten av fångarna kommo från

Sovjetunionen och oststaterna samt Tyskland, Österrike och Japan. Det fåtal exempelvis amerikanare, engelsmän och fransmän, som funnes i Norilsk, vore i regel kända av medfångarna i samma läger. Hade några svenskar kommit till Norilsk, hade med säkerhet kamraterna i samma läger erfart detta. Waldherr ansåg sig därför kunna garantera, att inga svenskar funnits i de läger, där han vid olika tidpunkter vistats.

Det må emellertid observeras, att Waldherr frigavs ur lägret, innan DC-3:ans besättning kan ha kommit dit, och att han därefter icke hade sådan beröring med fångarna, att han med nödvändighet måste ha hört talas om svenskar.

Wien den 25 juli 1957.

Erik Braunerhielm

~~(Kopierat av H. Hedin)~~
P 2 Enk
29/7
Avskrift.
KUNGL. SVENSKA
BESKICKNINGEN

ang. samtal med Alexan-
der Jacobowitsch.

Wien den 26 juli 1957.

Nr. 493

1 bil. (1 3 ex.)

R 18

Strängt förtroligt.

31.7.57 delg. Thulin.

31.7.57 Hbr Hedin/Lundström

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Härmed får jag vördsamt insända en promemoria rörande samtal med den ur sovjettrysk fångenskap återvändande österrikaren Alexander Jacobowitsch. Denne kom 1950 till Taischet, som han lämnade först i maj månad innevarande år.

Jacobowitsch omtalade bl.a., att de ryska myndigheterna i slutet av år 1956 verkställde en omprövning av alla politiska domar, vilket åtminstone vad de politiska fångarna i Taischet-distriktet beträffar, ledde till att omkring 80 % av dessa frigåvos - ehuru de tvingades kvarstanna i Sovjetunionen - medan återstoden överfördes till ITL-läger. Jacobowitsch anser, att alla kvarvarande utländska politiska fångar i Sovjetunionen numera bör hava haft tillfälle att sätta sig i förbindelse med hemmet. Undantag härifrån gäller givetvis för särskilt viktiga fångar, som sovjettryska vederbörande under inga omständigheter vilja frigiva och som sannolikt isolerats i s.k. Schweigelager.

I detta sammanhang må nämnas, att österrikaren Albin Mayr, vilken dock icke är helt tillförlitlig, uppgivit att forna arbetskamrater i Norilsk i brev till honom berättat, att speciallägren där numera skulle vara upplösta.

Jacobowitsch har ett synnerligen gott personminne och kunde bl.a. identifiera en person - Sahrfeldt - vilken av ett annat vittne uppgivits vara svensk, såsom estländare. Därest

Samma uppg. har
tidigare fram-
kommit
(W. Hedin)

departementet förfogar över namnen på andra personer i Taischet, som uppgivits vara svenskar, får jag föreslå att dessa meddelas beskickningen i syfte att höra Jacoubowitsch därom.

/u/ Sven Allard

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal den 25 juli 1957 med Alexander Jacoubowitsch.

Alexander Jacoubowitsch, ingenjör i automobilbranschen, mer än 60 år gammal,

adress: Blattgasse 13/7, Wien III, tel: 62 10 27

tel. till kontoret: 72 66 06.

Såväl Buyňov som Schneider hade hänvisat mig till Jacoubowitsch såsom varande en man med gott personminne, som återvänt från Taischet först för sex veckor sedan. Jacoubowitsch, som är ryskfödd och först 1920 lämnade Ryssland, föreföll också vara en synnerligen vederhäftig person. Hans skildring av de allmänna förhållandena i Taischet kommer att lämnas i en särskild promemoria.

Jacoubowitsch häktades 1945 och kom till att börja med till "kontrollägre" i Dombas. Han överfördes därifrån som krigsfånge till Morschansk-lägre i guvernementet Tamboff, där han vistades under år 1947, och satt i krigsfängelägre Michailovka år 1948. 1949 fördes han till Ivanova, där han dömdes administrativt (OSO) till 25 års straffarbete enligt § 58, mcm. 4. Han fördes till Taischet, där han länge satt i peresilka-lägre. I augusti 1950 kom han till läger 019, vistades en kort tid i 011, varefter han i november 1954 överfördes till lägre 043. I maj 1956 benådades han men tvingades kvarstanna som deporterad i staden Taischet till maj 1957, då han genom sina släktingars ingripanden lyckades utverka sovjettryckt utresetillstånd.

Under så gott som alla sina vistelser i ovannämnda numrerade läger, till vilka för övrigt huvuddelen av de utländska fångarna vore koncentrerade, hade han haft till uppgift att emottaga och distribuera post till fångarna i elva av de sammanlagt cirka 60 lägren i området, nämligen till lägren n:ris 019, 011, 013, 022, 016, 410, 420, 043, 026, 307, 311. Han hade härigenom kommit i beröring med ett mycket stort antal fångar och hört så gott som samtliga utländska fångars namn.

Han hade aldrig hört talas om någon svensk i Taischet och höll det för uteslutet att någon sådan skulle ha kunnat vistats i de nämnda elva lägren utan att han känt till detta.

Han kände Arvid Sahrfield, vilken först suttit i läger 019 och 1950 kommit till 011. Denne vore otvivelaktigt estländare och hade aldrig utgivit sig för att vara svensk. Han hade uppgivit sig ha arbetat för brittiska Secret Service men Jacobowitsch trodde att han varit dubbelagent och även stått i rysk tjänst. (Jfr von Schwabs vittnesmål 798 B 28.11.1955.)

Jacobowitsch kände också till en Andersson i Taischet, vilken vore i 50-55-årsåldern. Även denne vore emellertid estländare.

Då jag bland andra namn nämnde Langfelder, meddelade Jacobowitsch, att en person med detta namn funnits i läger 011. Denne Langfelder vore emellertid östtysk.

Den ende fånge Jacobowitsch träffat, som hade någon beröring med Sverige, var en person vid namn Stackelberg, av kamraterna kallad Judi. Denne hade vistats i läger 019 men vore numera frigiven och hade återvänt till sin moder, som bor i Leningrad. Han lär ha varit född i Sverige.

Jacobowitsch hade ett dunkelt minne av tysken Hermann, som nämnts av Spuller. Den senare har som bekant meddelat, att Hermanns namn torde vara känt av berlinaren Kreübel och österrikaren Marek. Jacobowitsch ville emellertid varna för båda dessa personer, vilka hade haft kommunistiska sympatier och möjligen äro sovjet-agenter. Särskilt Marek hade ett egendomligt förflutet och hade bl.a. före kriget arbetat i Sovjetunionen.

Jacobowitsch angav emellertid följande personer, som också torde känna Hermann och som han anser vara fullkomligt pålitliga:

Dr. Ing. Helmuth Leutelt,
Weberstrasse 8, Heidenheim, Västtyskland.

Advokat Hans Glauning
Süd-all 19, Krefeld, tel. 20169, Västtyskland;

samt möjligen:

Ingeniör Julius Kaltschmidt,
Reichenbachstrasse 24/1 St,
München 5.

Leutelt torde vara identisk med den av Spuller omnämnde Leitel. Leutelt arbetade för tyska Ford-verken i Manschuriet

och togs av ryssarna där. Spullers uppgift att Leitel skulle varit tolk vid tyska beskickningen i Bukarest torde sålunda bero på en sammanblandning.

Ytterligare en person som känner Hermann är en Georg von Satin, som troligen är balt. Jacoubowitsch nämnde dennes namn därför att han i ett brev från honom nyligen erfarit att Satin erhållit svensk inresevisering. Satin hade emellertid icke lyckats utverka ryskt utresetillstånd. Han lever som frigiven i Krasnojarski Kraj, Sarajinski rayon, Rudnik Priiskovij.

Jacoubowitsch berättade vidare, att i slutet av år 1956 alla domar enligt § 58 - d.v.s. politiska domar - började omprövas av de sovjetryska myndigheterna. Resultatet därav blev att omkring 80 % av de politiska fångarna frigåvos omedelbart medan återstoden med avkortade straff överfördes till ITL-läger. De utländska fångarna hade emellertid icke automatiskt repatrierats utan tvingats att kvarstanna i Sibirien såvida de icke hade släktingar på annat håll inom Sovjetunionen. Jacoubowitsch var emellertid av den uppfattningen, att därest några svenska politiska fångar funnes i Sovjetunionen, skulle de numera ha haft möjlighet att sätta sig i förbindelse med hemlandet. Undantag gällde givetvis för synnerligen viktiga politiska fångar, som ryssarna av tungt vägande skäl icke vilja frigiva. Otvivelaktigt funnes det ännu "Schweige"-lager, där sådana fångar isolerades. Jacoubowitsch trodde emellertid icke, att några Schweige-lager skulle finnas just i Taischet-området.

För övrigt bekräftade Jacoubowitsch att åtminstone flertalet av de utländska fångarna förflyttats från Norilsk till Taischet i början av 1955.

Wien den 25 juli 1957.

/u/ Erik Braunerhielm

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Wien den 27 juli 1957.

R 18.

Strängt förtroligt.

efterforskning.

Broder,

Såsom framgår av vår skrivelse 493, insänd till Åström med dagens kurir, ha vi erhållit en varning för Otto Marek, vilken står uppsatt på förteckningen över österrikare, som varit i Norilsk. Vi komma därför icke att höra honom. Han torde för övrigt knappast ha något att förmåla utöver vad Spüller redan sagt.

Allard ber mig vidare framföra, att vi på grund av personalbrist - Anger har ju rest utan att få en efterträdare och Kalhorn reser på semester - måste uppskjuta förhören med Rauch och Wonisch, båda i Steyrmarch.

Det återstår sålunda att höra Rennert, som jag hoppas träffa någon av de närmaste dagarna, samt Liebhart. Den adress till den senare, som inrikesministeriet lämnat, är oriktig och jag har ännu icke lyckats utröna hans verkliga uppehållsort. Dessutom har tillkommit ytterligare ett par personer, som nämnts av de vittnen vi redan träffat, nämligen dels Gerhart, dels en person som enligt Waldherr vistats i nära 20 år i Norilsk.

Beträffande Günthörs vittnesmål glömde jag att tillägga, att Stehling, vilken också skulle träffat de tjugo föregivna svensarna i Norilsk, enligt inrikesministeriets anteckningar lämnade detta läger redan i juni 1951. Det torde sålunda härvidlag icke vara frågan om flygarna.

Din tillgivne
Erik Braunerhielm
(Erik Braunerhielm).

Herr Förste Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

*Med anseende till de uppgifterna om att
utredningarna i Norilsk överfört till
Tjumen och att några delar av de polska
fångarna frigivits. Har Du bekräftat
det på det från anmälning?* 6/7

Avskrift.

KUNGL.SVENSKA
BESKICKNINGEN

ang. "svensken" Tonnis-
son i Taischet.

798 B. 28.11.55
493 B.26.7.57.

Wien den 30 juli 1957.

Nr. 503. Strängt förtrolig.
R 18

31.7.57
rem.Thulin

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Härmed får jag vördsamt meddela, att beskickningen numera frågat ingenjör Alexander Jacoubo-itsch även rörande Peter Tonnisson, vilken enligt von Schwab vistades i Taischet och skulle ha varit svensk. Jacoubo-itsch uppgav, att han år 1952 flyktigt träffat en Peter Tennison, vilken han beskrev som en kraftigt byggd man, cirka 180 cm.lång och med blont vågigt hår. Denne Tennison, torde emellertid icke ha varit svensk utan estländare.

Enligt uppdrag:

/u/ Erik Braunerhielm

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

RW-ärendet

STOCKHOLM 31 juli 1957 19

Stockholm den 31 juli 1957. BIL.
N:o
Strängt förtroligt. 2 bil.

INK. D. N:o

AVD.	GR.	MÅL.
~~HP~~	1	~~Er~~

P 2 En I

Broder,

Lorentzon, som för närvarande är på semester, har bett mig sända Dig här närslutna avskrifter av beskickningens i Wien skrivelser n:ris 484 och . /1-2 493 och samtidigt be Dig att om möjligt kontakta herrar Leutelt och Glauning samt möjligen även Kaltschmidt för sedvanlig utfrågning i RW-ärendet. Med hänsyn till Jacobowitsch' påstående om Kreübel bör vi i varje fall icke tills vidare närma oss denne.

Det är väl inte uteslutet, att "Hermann's" ut-sagor har samband med de Latry-spåret?

(Sven Fr. Hedin)

Kriminalassistenten Lundström
p.t. Bonn.

EXP. 1.8. 1957

701

Strängt förtroligt.

P. M.

angående samtal med tyske medborgaren, montören Fritz Gustav
J e s c h k o v s k y, född den 21 november 1899, hållet tis-
dagen den 23 juli 1957 i hans bostad i Lauschied, Kr. Kreuznach,
Bärweilerstrasse 11.

Samtalet med Jeschkovsky kom till stånd med anledning av att tidigare från brittiskt håll uppgivits, att han skulle känna till något om en svensk, som skulle ha befunnit sig i rysk fångenskap i ett läger i Tymscha.

Rörande de olika läger Jeschkovsky själv varit i under fångenskapen lämnade han följande redogörelse:

1945 tillfångatagen i Königsberg, varefter han hölls
internerad i olika läger i Ostpreussen,

1948 förd till Ryssland och insatt i ett läger i
Nischnij Tagil (i Ural-bergen),

1951 överförd till ett läger i Kušchwa,

1952 åter till Nischnij Tagil,

1953 transporterad till Krassnoturinsk,

1954 överförd till ett läger i Tymscha (i närheten
av Solikamssk),

juli förd till Potma för att stanna där i fyra
1955 veckor,

därefter förflyttad till en "villa" utanför Moskva,

24 sept. anländ med en transport till Frankfurt a.O.
1955

26 sept. ankommen till Friedland.
1955

På min fråga om Jeschkovsky under fångenskapen själv träffat
eller av sina medfångar hört berättas om någon svensk fånge, svarad
han till en början nej.

Rörande förhållandena i Tymscha berättade Jeschkovsky att
där fanns fångar från många olika nationer. Sålunda fanns där

Bringinghoff (se
089 U/Regist. del
1/4) nämndes i
Kirov - Solikamsk
och Tjerdin - Soli.
hansh aug. 1954
- okt. 1955. Någon
behan om att iden
likt föreligger
mellan J: 4 och
och Br. synes
icke före-
finnas

poliska, ungerska, rumänska, bulgariska, franska och holländska fångar.

Då Jeschkovsky hunnit hit i sin förklaring erinrade han sig så småningom att det i Tyscha också skulle ha funnits en man som uppgivit sig vara svensk. Denne, som arbetade i en "Schreibstube", kunde tala god ryska. Jeschkovsky var sjuk då han befann sig i Tyscha och låg i en s.k. invalidbarack, medan svensken var förlagd till en annan barack i lägret. I Tyscha hölls cirka 200 man internerade, varav 18 var att betrakta som invalider. De senare var samlade i den förut omnämnda invalidbaracken medan de övriga internerna alla var förlagda i en annan stor barack, som var indelad i fyra sektioner.

Jeschkovsky har endast vid något enstaka tillfälle bytt några ord med den föregivna svensken och kan ej erinra sig något av vad som sades då. Han lämnade följande beskrivning på "svensken": Cirka 30-35 år gammal (1955), ungefär 175 cm lång, normal kroppsbyggnad, bar polisonger^{*)} (Hårfärgen kunde Jeschkovsky ej erinra sig.)

En tysk medborgare vid namn Wolfgang D ö l l e, som nu bor i Hannover under adress Suthwiesenstrasse 9 torde ha varit relativt mycket tillsammans med "svensken" enär de båda i lägret var sysselsatta i samma "Schreibstube".

Jag visade Jeschkovsky den av mig medförda fotografiserien, men han sade sig tidigare ej ha sett någon av de avbildade.

Bonn den 30 juli 1957.

S. Lundström
(S. Lundström)

**) Stammer exakt med Bringentoff.*
fr

Strängt förtroligt.

2. M.

angående samtal med tyske medborgaren, posttjänstemannen
Viktor J o n d a, hållet onsdagen den 24 juli 1957 i
dennes bostad i Stuttgart-Gablenberg, Pfandackerstrasse 46.

Beträffande sin vistelse i olika läger under sin fängenskap
lämnade Jonda nedanstående berättelse.

januari 1944	tillfångatagen i Nowgorod vid sjön Ilmen och från
februari - mars 1944	insatt i ett krigsfängeläger i Boro- witschi (vid järnvägslinjen Leningrad- Moskva);
april 1947	transporterad via Krassnogjarsk till Dudinka;
juni 1947	framkommen till Norilsk och under cirka 14 dagar insatt i ett IFL-läger;
juli 1947	överflyttad till ett Katorochanläger, benämnt "Boff" (järnsmältverk) omedelbart intill staden Norilsk och strax söder om den smalspåriga järnvägen dit;
	kort tid därefter överförd till Katorochan läger 3 sedan sjuk p g a undernäring;
april 1948	Åter till järnsmältverket;
maj 1948	överflyttad till Katorochanläger 3;
november 1953	insatt i Specialläger 3
juni/juli 1954	transporterad till Swerdlowsk;
september 1954	under hemtransport kvarhållen i Moskva;
16 december 1955	Återkommen till Västtyskland över Friedland.

Till denna redogörelse ville Jonda tillfoga, att lagren i
Norilsk bytte nummer två eller tre gånger, medan han vistades
där.

På särskild fråga förklarade Jonda, att han under fängenskapen

aldrig träffat eller hört talas om någon svensk i samma be-
lägenhet.

Bland sina tyska medfångar i Norrköping erinrade sig Jonda

apotekaren Walter E r b e n, nu bosatt i Münster/
Westfalen, Südstrasse 31;

Kemikern Kurt K e s s e l y (sudettsk), vars adress
Erben torde känna till; och

Willy R u d i o h, nu bosatt i Hamburg.

Tillfrågad svarade Jonda, att han aldrig under fångenskapen
hört talas om någon lettisk medborgare vid namn Baltins.

Jag visade Jonda den fotografiserie jag medför, men han
kände ej igen någon av de avbildade.

Bonn den 30 juli 1957.

(S. Lundström)

Strängt förtroligt.

P. H.

angående samtal med tyske medborgaren Regierungs-
oberinspektor Arno W e n d t, född 1906, hållet
söndagen den 28 j 11 1957 i hans bostad i Wiesbaden,
Anton Wallstrasse 5.

Beträffande sin vistelse i olika ryska fängelser och
läger lämnade Wendt följande redogörelse.

- 7 juli 1948 häktad i Dresden och förd till Berlin,
där insatt i ett fängelse i Hohenschönhausen
och senare i Lichtenberg;
- 1 augusti 1950 anträddes transport till Ryssland, förd
över Moskva och Gorki till Workuta;
- 1 oktober 1950 anländ till Workuta;
- 21 mars 1955 transporterad till Suchobeswodnoje;
- 12 december 1955 återkommen till Västtyskland över
Friedland.

Under fångenskapen har Wendt träffat endast en man, som
kan ha anknytning med Sverige, nämligen Felix I t a l i e n .
Han utgav sig i varje fall för att vara svensk. De träffades
första gången 1950 i Berlin-Lichtenberg och därefter i maj
1955 i Suchobeswodnoje. Troligen under hösten 1955 blev
Italiener förd från Suchobeswodnoje och hans senare öden är
okända för Wendt. Italiener gjorde sig impopulär bland med-
fångarna p g a dåligt uppträdande gentemot dessa.

Wendt har efter frigivningen genom pressen fått reda på
att svenske medborgaren Wallenberg varit i rysk fångenskap,
men därutöver vet Wendt intet om vad som hänt Wallenberg.

Som framgår av ovan avgivna redogörelse var Wendt aldrig
i Norrilsk. Ettlers förmodan att så var fallet måste ha upp-
kommit genom någon förväxling från dennes sida.

Bonn den 31 juli 1957.

(S. Lundström)

Strängt förtroligt

1 bil.

P. M.

angående samtal med tyske medborgaren Dr. Ing. Helmut
L e u t e l t, född den 10 augusti 1908, hållet onsdagen
den 24 juli 1957 i dennes bostad i Heidenheim, Weberstrasse 3.

Angående ett tillfångatagande och sin vistelse i olika
läger hänvisade Leutelt till en skriftlig redogörelse härför,
som han överlämnade till mig och som till denna PM bifogas i
avskrift som bilaga. Han återkom till Västtyskland över Friedland
den 20 oktober 1955.

Leutelt anförde vidare att beträffande lägernummereringen till-
lämpades det systemet, att om en nummerbeteckning inleddes med en
0:a, t.ex. 051, var det fråga om ett politiskt läger. Inglek
däremot en 0:a som andra siffra i nummerbeteckningen, t.ex. 501,
var det i stället fråga om ett läger för kriminella fångar. På
detta sätt tillämpades i varje fall sedan 1948 nummeringssystemet.

Som frågar av Leutelts redogörelse för sin vistelse i olika
läger, var han aldrig förlagd till Norilek.

Någon gång under åren 1943-1950 träffade Leutelt i Taischet,
lägerpunkt 021, Glauning för första gången. De kom därefter att
vara tillsammans i ungefär fem år.

Då jag omtalade för Leutelt att Glauning uppgivit, att
Leutelt skulle ha varit internerad i Norilek, förklarade han,
att detta måste bero på ett minnesfel eller förväxling från
Glaunings sida.

Till Taischet kom emellertid efter sommaren 1953 flera grupper
med interner, som tidigare varit insatta i Norilek, och som del-
tagit i ett uppror där. På grund av önskan att nedbringe risker-
na för att upprorstendenserna skulle sprida sig i Taischet, höll
lägerledningen till en början de f.d. Norilek-fångarna isolerade
från de övriga fångarna i Taischet.

Leutelt erinrade sig under vårt samtal, att han under hem-
transporten till Västtyskland av en tysk fått höra, att "folk

från skandinaviska länder fanns i Norilsk. På grund av att det numera finns vissa luckor i Leutelts minne sade han sig omöjligen kunna påminna sig vem som sagt detta. Ej heller kan han uttala sig om huruvida någon av de åvyttade skulle ha varit svensk.

Namnen Baltine och Wallenberg var fullkomligt okända för Leutelt.

Sedan jag för Leutelt visat den av mig medförda fotografi-serien förklarade han, att han ej kände igen någon av de avbildade.

Bonn den 30 juli 1957.

(S. Lundström)

Beantwortung der im Rundschreiben - Brief bestellten Fragen:

1. Die in Militär gedient. War Exportingenieur in der Mandschurei. Von 1940 mit seiner Frau in Mukden. Dort vom Russlandkrieg überrascht. Verschleppt am 5. Oktober 1945, durch sowjetische Militärpolizei (GPU), nicht arrestiert. Packet- Postfach- Nr. war Moskau 5110/37.
 2. Lager in chronologische Reihenfolge. Daten leider ungenau - vergessen:
 1. Kasalsanka im Nordural, etwa km 400 nördl. Swerdlowsk
Dez. 1945, Jan. 1946
 2. Werchaturi, Zentrallager, etwa 20 km von Kasalsanka
Jan. 1946 bis April 1946
 3. Parablianka, Holzfallager, etwa 16 km von Werchaturi, Nord-
ural April bis Sept. 1946
 4. Werchaturi, siehe (2)
Sept., Okt. 1946
 5. Tschornaja Hetschka, Holzfallager, etwa 12 km von Werchaturi
Okt. 1946
 6. Werchaturi, siehe (2)
Nov. 1946

Dezember und Januar 1946/47 im Gefängnis Swerdlowsk

 - 7. Soswo im Nordural, ebenfalls etwa 400 km nördlich Swerdlowsk
Ort der Nordural- Oberleitung der Lager (Uprawle-
nie) Feb. 1947 bis Nov. 1948
Zwischendurch für 2 Monate in einem Nebenlager,
4 km von Soswo, namens Nebereschni
 - 8. Werchaturi, siehe (2)
Nov. 1948 bis April 1949
- Im April 1949 Umsettung in die Speziallagergruppe Taische
9. Speziallager 021 auf km 46 der Trasse Taische-Bratsk
April 1949 bis 22. 1951 oder 1952
 10. Speziallager 051 auf km 176 der Trasse T.-B.
von 1951 bis April 1955
 11. Spezial - Ausländer - Lager 043 auf etwa km 230 von Taische
nahe Bratsk, abseits der Bahnlinie
April 1955
 12. Ausländer- Sammel- Lager 011, auf etwa km 230 an der Bahn-
linie Mai, Juni 1955
 13. Ausländer- Sammel- Lager 013, auf etwa km 272 an der Bahn-
linie Juli bis Oktober 1955
Abfahrt 4. Oktober 1955
3. Lagerverhältnisse: Bis 1952 regelmäßige Todesfälle durch Diszi-
plin und Folgeerscheinungen und durch Abschieße.
Ab 1953 grundsätzliche Änderung der Einteilung d.
Gesundheitskategorien (Arbeitskategorien), des
Verhaltens der Lagerverwaltung und -bewachung. G.
ringfügige Besserung der Ernährung, aber Ent-
lohnung eines Teiles der Arbeiten. Wenn erwünscht
kann ich von verschiedenen Lagern ungefähre Pläne
zeichnen,
 4. Arbeitseinsatz, Bezahlung und Norm:
Ich arbeitete als: Schneezäuner, Aufwärmer im Ambulatorium, Hil

Feldscher, Holzfaller, Zimmermann, Elektriker, Konstrukteur
(auf deutsch Zeichner), Mechaniker, Baupolier, Schlosser,
Schlossermeister, Werkzeug-Verwalter usw.

Strängst förtroligt.

P. M.

angående samtal med tyske medborgaren, fabriksarbetaren Heinz E t t l e r, född den 11 september 1915, hållet fredagen den 26 juli 1957 på hans tillfälliga uppehålls-
plats i en karanstalt under adress Bad Kissingen, Bismark-
strasse 7 a.

Ettler är bosatt under adress Neustadt an der Winstrasse,
Hüttenstrasse 1.

Beträffande sin ryska fångenskap lämnade Ettler nedan-
stående redogörelse.

1948 häktad i Dresden och därefter insatt i fängelser
i Grossenheim, Finsterwalde, Werde och Potsdam
(där han dömdes 25 års tvångsarbete);

januari 1949 överförd till Sachsenhausen (Berlin);

juni 1949 flyttad till ett läger i Orscha;

11 septem- insatt i Butyrskaja-fängelset i Moskva och
ber 1949 14 dagar senare transporterad till Sverdlovsk;

i slutet av 1949 överförd till Taischet (perisilka);
november 1949

i mitten av 1950 överflyttad till Taischet läger 036;
februari 1950

december 1951 införd till en sjukbarack i Taischet läger
018 (efter olyckshändelse i samband med
skogsfullning);

juni 1952 flyttad till Taischet läger 04;

19 december 1952 överförd till Taischet läger 031;

februari 1953 insatt i Taischet läger 033;

- februari 1954 förflyttad till Taischet läger 018 och
 sysselsatt med arbeten i sjukbaracken;
- september 1954 överförd till Taischet läger 307, dit
 fångar, som deltagit i ett uppror i
 Workuta också förflyttats;
- januari 1955 insatt i Taischets speciella utlännings-
 läger, där också spanjorer och ungrare
 vistades utom ett flertal tyska med-
 borgare;
- kort därefter flyttad till Taischet (perisilka) efter
 ytterligare dom om 1 års fängelse för olaga
 vapeninnehav (egenhändigt tillverkad kniv);
- oktober 1955 transporterad i riktning mot Västtyskland
 bl.a. över Brest-Litovsk;
- 20 oktober 1955 ankommen till Friedland.

Som framgår av ovanstående redogörelse har Ettler - i motsats
till vad Glauning uppgivit - aldrig varit i Norilsk.

Ettler träffade Glauning 1955 i det o.k. utlänningslägret i
Taischet. Kort därefter blev de skilda åt men träffades ånyo under
hemfärden till Västtyskland.

Till Taischet överfördes många fångar från Norilsk, vilka
sommaren 1953 deltagit i ett uppror där. Såvitt Ettler kunde på-
minna sig - hans minne är dåligt efter den förut omnämnda olycks-
händelsen, då han erhöll hjärnskaking i samband med att ha kommit
under ett nedfallande träd - torde en man vid namn Arno W e n d t,
tidigare socialdemokratisk riksdagsgeman från Dresden, ha varit inter-
nerad i Norilsk, innan han överfördes till Taischet. Ettler kunde ej
erinnra sig Wendts nuvarande adress men denna kunde med säkerhet er-
hållas av tyske medborgaren Arno H a u f e, Heppenheim/Bergstrasse,
Blumenstrasse 3. Haufe, som tidigare varit socialdemokratisk rike-
dagsgeman i Dresden var även internerad i Taischet och kom där också
i kontakt med många utlännningar. Troligen p g a relativt hög ålder
och dåligt hälsotillstånd blev han frigiven redan 1954. Han har däremot
aldrig varit i Norilsk-området.

Ettler uppgav, att han kände en tysk vid namn Heinz B e r g e r,
som tidigare varit internerad i Norilsk, men som ännu skulle hållas

kvar i Sovjetunionen.

Från vistelsen i perisilkan i Taischet 1949 erinrade sig Ettler, att där fanns en fånge av lettisk härkomst, en jude vid namn G o l d m a n n. (Förnamnet kunde Ettler ej komma ihåg.) Goldmann, som kunde tala svenska språket, var gift med en svenska, vars vistelseort Ettler ej visste något om. Goldmann hade troligen blivit arresterad 1947 eller 1948 och sade sig oskyldigt ha blivit bekyld för spioneri. Han var då (1949) omkring 48-50 år gammal, 168-170 cm lång, konvex och böjd näsa samt mycket avmagrad. Goldmann, som tydligen vistats i Sverige, hade berättat något om svenska förhållanden, men Ettler kunde ej erinra sig detaljer från samtalet. De hade varit tillsammans endast under en dag.

Ettler har själv vid flera tillfällen vistats i Sverige, där han har anförvanter.

Slutligen förklarade Ettler, att han i övrigt under fångenskapen ej träffat eller hört talas om fångar, som varit svenskar eller haft svensk anknytning.

Bonn den 30 juli 1957.

(S. Lundström)

Avskrift.

Strängt förtrolig.

P.M.

angående samtal med tyske medborgaren, radioteknikern
Gerhard N i c k a u , född den 26 juni 1923, hållet
fredagen den 26 juli 1957 i hans bostad i München-
Obermenzing, Ortolfstrasse 13. .

Beträffande sin vistelse i olika läger under sin ryska
fångenskap lämnade Nickau följande redogörelse.

1944	häktad och insatt i ett läger i Reschne i Lettland;
september 1945	transporterad till Tyskland och därefter insatt i ett läger i Torgau;
december 1946	överförd till Ljubljanskafängelset i Moskva;
december 1947	förflyttad till ett läger i Petschora;
april 1949	överförd till Taischet, där han blev kvar till oktober 1955, då han fick åter- vända till Västtyskland.

I Taischet var Nickau insatt i följande lägerpunkter,
nämligen 08, 042, 013, 011 och 013. Han kunde icke i detalj
erinra sig under vilka tidsperioder han befunnit sig i de
olika lägerpunkterna.

Då jag förde namnet Glauning på tal förklarade Nickau,
att han träffat denne i Taischet i lägerpunkt 013 eller möj-
ligen i 011. Glaunings uppgift om att Nickau skulle ha be-
funnit sig i Norilsk förklarade han troligen ha berott på ett
misstag från Glaunings sida. Emellertid hade Nickau under
vistelsen i Taischet ofta talat om Norilsk, enär han i Taische
träffat två ukrainare, som tidigare varit i Norilsk-området.
Såvitt Nickau känner till befinner sig dessa ukrainare i rysk
fångenskap.

På fråga om Nickau under fångenskapen träffat eller hört

talas om någon svensk i samma belägenhet förklarade han, att han på våren 1946 under två månader i ett fängelse i Schwerin delat cell med baron von Lanken-Wakenitz, (förnamnet kunde Nickau icke påminna sig). Denne som ägde ett gods på ön Rügen hade en dotter som skulle vara gift med en man som är närstående till familjen Bernadotte. Lanken-Wakenitz hade före fångenskapen tjänstgjort inom tyska överkommandot. Han hade för Nickau omtalat, att han lyckats utverka att svenska myndigheter intervererade hos ryssarna som en protest mot hans häktning. Nickau kände icke till vilka förbindelser Lanken-Wakenitz i övrigt hade med Sverige. Denne gjorde ett synnerligen seriöst intryck och hade framstående språkkunskaper. Han hade omtalat att han alltsedan barndomen vid ofta återkommande tillfällen vistats i Sverige.

Nickau beskrev Lanken-Wakenitz på följande sätt: ca. 60-65 år gammal (1946), i det närmaste 200 cm lång; kraftig kroppsbyggnad dock med något framåtböjd hållning, gråvitt hår.

Nickau kände icke till något ytterligare från Lanken-Wakenitz''vidare öden.

Bonn den 30 juli 1957.

(u) S. Lundström

Strängt förtroligt

E. H.

angående samtal med tyske medborgeren dr. ing. Fritz
B a y e r, född den 31 maj 1892, hållet lördagen den
27 juli 1957 i hans bostad i Mannheim-Feudenheim,
Adolf-Damasschke-Ring 33.

Beträffande sin vistelse i olika ryska läger lämnade
Bayer följande redogörelse.

- 1945 arresterad och förd till Bautzen och
därefter vid olika tidsperioder insatt i Muhlberg,
Buchenwald, Halle, Weimar och åter i
Bautzen samt därefter i Lichtenberg;
- 1950 förd till Sovjetunionen och insatt i Marfino
ca. 7 km nordväst från Moskva i ett fängelse
bland ca. 500 andra fångar;
- augusti 1952 transporterad till Norilsk och insatt i
Kairkan (lägerpunkt 2);
- sommaren 1953 transporterad därifrån till Talschet och i olika
tidsperioder insatt i lägerpunkterna 04 (inva-
lidläger) 032, 037 och 042;
- senare överförd till en perisilka i Keschotti och
därifrån i
- oktober 1955 återkommen till Västtyskland över Friedland.

På fråga om Bayer under fångenskapen träffat eller hört
talas om någon svensk, förklarade han att han kände till att i
Norilsk fanns en man som man talade om såsom varande svensk.
Bayer, som under vistelsen i Kairkan var relativt sjuk, kunde
icke erinra sig några ytterligare detaljer beträffande den om-
nämnde mannen. I varje fall trodde sig Bayer med säkerhet
kunna säga att den föregivne svensken, då Bayer vistades i
Kairkan, icke var insatt i samma lägerpunkt.

För övrigt hade Bayer endast träffat en nordbo, nämligen

en tysk medborgare, vilken 1935 uppehållit sig i Reschotti läger nr 1. Denna man, som blivit häktad i samband med att han utfört ett kuriruppdrag mellan Helsingfors och Moskva, fick lämna Reschotti ett par dagar före avfärden för den transport Bayer själv tillhörde. Bayer kunde inte erinra sig firmans namn.

På fråga om Bayer kände till någon lettisk fånge vid namn Baltins förklarade han att så ej var fallet.

Bland sina medfångar från Norilsk-tiden erinrade sig Bayer följande personer.

Hermann Drüger,

Dr. Borschers,

nu bosatta i Ludwigshafen, Wittelsbacherstrasse 26.

Dr. Moser

Max Langer

nu bosatta i Braunschweig.

Samtidigt som Bayer var i Kalarikan befann sig där åtta eller nio tyska medborgare. Förutom de här uppräknade personerna fanns där också två tyskar som i samband med hemtransport fick kvarbli i Polen, samt därjämte en man, vars namn Bayer ej kan erinra sig.

Då jag visade den av mig medförda fotografiseringen förklarade Bayer, att han ej kunde känna igen någon av de avbildade.

Bonn den 30 juli 1937.

(S. Lundström)

Strängt förtroligt.

P. M.

angående samtal med tyske medborgaren Hr. Ing. Rolf
D o r c h e r s, född den 23 december 1889, hållet
lördagen den 27 juli 1957 i hans bostad i Ludwigs-
hafen, Wittelsbacherstrasse 26.

Borchers uppger beträffande sin vistelse i olika ryska
fängelser följande.

- Oktober 1945 tillfångatagen i Eisleben och förd till
Potsdam;
- maj 1946 överförd till Moskva och insatt först i
Butyrakaja-fängelset och sedan i Ljubljans-
kaja-fängelset;
- 13 april 1948 anträdde transport över Krassnogjarsk
till Dudinka;
- 26 oktober 1948 ankommen till Dudinka och omedelbart in-
förd i ett centralsjukhus i Norilsk;
- november 1948 överförd till regimläger 4 i Norilsk;
- 24 april 1949 flyttad till regimläger 2 (Kaiorkan);
- augusti 1949 insatt i ITL-läger 3;
- november 1949 överförd till centralsjukhuset i Norilsk;
- januari 1951 flyttad till regimläger 5;
- sommaren 1951 insatt i regimläger 4;
- hösten 1951 överförd till regimläger 5;
- januari 1953 flyttad till regimläger 2 (Kaiorkan);
- maj 1954 anträdde transport till Krassnogjarsk
för vidare färd till Teischet;
- hösten 1954 överförd till Rechotti;
- 6 oktober 1955 anträdde återfärd till Västtyckland, och
1955
- 20 oktober 1955 anländ till Friedland.

Under det att Borchers vistades i Kalerkan 1953 och 1954 lärde han känna en annan fånge, som utgav sig för att vara svensk. Det mest karakteristiska för denne var att han även i den strängaste kyla gick utan huvudbonad. Borchers kunde ej erinra sig mannens namn. Han beskrev honom vara cirka 40-42 år gammal (1954), högt 170 cm lång och ha ljusblont hår.

I Kalerkan var den omtalade mannen verksam som hjälp-läkare och gjorde sig synnerligen omtyckt bland medfångarna.

Såvitt Borchers kunde erinra sig talade mannen aldrig om Sverige eller sina anhöriga.

Borchers var under vistelsen i Norilsk mycket sjuk och hans minnesbilder från vistelsen där är därför dåliga.

En ungersk medborgare vid namn Bela I r' a n y, som nu bor i Schweiz under adress Niedhu bei Biel, Knettau 23, var även i Kalerkan samtidigt med Borchers och den föregivne svensken och torde kunna lämna ytterligare upplysningar om denne.

På fråga förklarade Borchers att han under fångenskapen i tvrigt aldrig träffat eller hört talas om någon svensk.

Namnet Baltins var obekant för Borchers.

Borchers kände ej igen någon av de avbildade i den av mig medförda fotografiserien.

Bonn den 31 juli 1957.

(S. Lundström)

Strängt förtroligt.

2. M.

angående samtal med tyske medborgaren f.d. Oberregistrerings-
rat Arno Kaufe, född den 13 november 1904, hållet
söndagen den 28 juli 1957 i dennes bostad i Heppenheim/
Bergstrasse, Blumenstrasse 3.

Samtalet med Kaufe kom till stånd med anledning av
att Ettler (se mitt p.m. av den 30.7.1957) uppgivit, att
Kaufe i Taischet varit i kontakt med många utlänningar.

Rörande sin vistelse i olika fängelser och läger läm-
nade Kaufe följande redogörelse.

1948 häktad i Dresden, överförd till Berlin och
insatt i ett källarfängelse i Hohenschön-
hausen;

1 augusti 1950 transporterad till Ryssland och förd med
järnväg och flyg till Alexandrowsk på ön
Sachalin;

nov. 1950 förd till Taischet, sjukhuset;
22 septem- anträdde en transport västerut, vilken resa
ber 1954 tog cirka fyra månader i anspråk;

december 1954 anländ till Moskva och insatt i den till
Lj. Bljanskaja-fängelset hörande perisilkan;

efter fem - sex dagar överförd till en "villa" i när-
heten av Rykova, där general Paulsen tidigare
hade vistats;

18 februari 1955 ankommen till Fürstenwalde vid Frankfurt a.O.

våren 1955 anländ till Västtyskland.

I Alexandrowsk på ön Sachalin träffade Kaufe 1950 en man
som sade sig vara svensk och som skulle ha råkat i rysk fångens-
kap i Mongoliet. Mannen var högst 40 år gammal (1950),
hade kraftig kroppsbyggnad, och var cirka 170 cm lång. (När-
fången kunde Kaufe ej påminna sig.) Den föregivne svensken

badde i samma barack som Haufe och kunde på bristfällig tyska underhålla sig med honom. Hannen talade aldrig om Sverige eller sina anhöriga.

Haufe ville framhålla, att han under fångenskapen varit synnerligen sjuklig och att hans minne därför är mycket dåligt beträffande detaljer från denna tid.

Genom att Haufe p.g.a. sitt dåliga hälsotillstånd kom att vara inlagd på sjukhus under längre tidsperioder, kom han även i kontakt med sjuklingar från andra närliggande läger.

Under sin vistelse i centralsjukhuset i Taischet fick Haufe reda på, att två eller tre män, som utgivit sig för att vara svenskar, vistades där. Haufe kunde ej påminna sig något av "svenkernas" namn. Han ville emellertid framhålla, att tyske medborgaren Dr. Med. K a t z e n s t e i n (från Kassel) tjänstgjorde som överläkare på nämnda sjukhus i Taischet. Denne, som kommit till Ryssland redan 1934, kan möjligen numera ha fått återvända till Västtyskland. Han torde i så fall förmodligen kunna lämna ytterligare upplysningar om "svenkerna". Haufe kände vidare till att även tyske medborgaren Dr. Med. Hans L i l l k e, nu bosatt i Berlin-Steglitz, Elisenstrasse 15, tjänstgjort som läkare på centralsjukhuset i Taischet.

Haufe är god vän med tyske medborgaren Regierungsoberspektor Arno W e n d t, bosatt i Wiesbaden, Anton Wall-strasse 5. Denne har varit i rysk fångenskap och var därvid tyskarnas förtroendeman i Warkuta. Såvitt Haufe kände till har Wendt däremot aldrig varit i Worfisk.

Namnet Wallenberg var obekant för Haufe.

Jag visade honom den av mig medförda fotografiseringen, men han sade sig ej ha sett någon av de avbildade.

Bonn den 31 juli 1957.

(S. Landström)

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

RW-ärendet.

STOCKHOLM 2 aug. 1957 19		
Stockholm den 2 augusti 1957.		
N:o <u>Förtroligt.</u>		BIL. 1 bil.
P 2 INK. D. N:o 58 27.7.57		
AVD. P	GR. 2	MÅL. Eu ^I

Broder,

./.

Med anledning av Ditt handbrev den 25 juli 1957 till Lorentzon närslutes härmed för överlämnande till Wulf ett exemplar av vitboken i Wallenberg-ärendet. Utlämnande till Wulf av ytterligare handlingar i saken kan av naturliga skäl icke komma ifråga. Jag förutsätter, att Wulf bör ha förståelse för en dylik ståndpunkt, särskilt då han ju inte tycks vara medveten om att vi så nyligen offentliggjort ovannämnda aktsamling.

(Bo Siegbahn)

Generalkonsuln Tamm
B e r l i n .

EXP 2.8.
7.9.

Avskrift av förtroligt handbrev från
sekreteraren H.Björk till sekreteraren
Hedin, dagtecknat Madrid den 31 juli 1957.

Det är beklagligt och förargligt att ännu en gång
behöva lämna ett uppskovsbesked beträffande ovancerade
ärende, men saken är den, att hr Castillo på nytt fått
lov att lämna Madrid, denna gång för cirka 14 dagar.
Då Castillo personligen har hand om den begärda utredningen
som ej färdigställts, lär vi inte ha något annat val än
att vänta tills han återkommer. Jag hör alltså inte av
mig förrän jag har något positivt att meddela.

Strängt förtroligt

P.M.

Angående samtal med tyske medborgaren arkitekt Otto Herden, född 1928 hållet fredagen den 2 augusti 1957 i hans bostad i Steinheim/Main, Röderweg 7.

Herden lämnade följande uppgifter om sin fångenskap:

Juni 1945

Tillfångatagen i Schlesien och insatt i ett fängelse där, därefter fördd via Arkangelisk och norra ishavet till Dudinka.

Slutet av september

1945

insatt i Norilsk ITL-läger 3.

1946

Överförd till Stajorschina (omkring 100 km nordost om Krassnogjarsk, dit bland annat sådana fångar fördes som blivit svårt sjuka i Norilsk. Flyttad till Norilsk ITL-läger 2.

Sommaren 1947

Insatt i Norilsk Gorlag 5.

Sommaren 1948

Förflyttad till Norilsk Gorlag 4.

Hösten 1948

Transporterad från Norilsk till Tapiau.

Juni 1953

28 december 1953

Kommit till Västtyskland över Friedland.

På fråga om Herden under fångenskapen träffat eller hört talas om någon svensk fånge, svarade han att han på våren 1946 i Stajorschina sammanträffat med en man som utgivit sig för att vara svensk medborgare. Herden kunde icke påminna sig den föregivne svenskens namn. Denne skulle före fångenskapen under flera år vistats i Estland. Den omtalade mannen var cirka 35 år gammal (1946), ungefär 180 cm lång och hade blond hårfärg.

Herden förmodade att ytterligare upplysningar angående denne man skulle kunna erhållas av tyske medborgaren Waldemar A w a k o w i c z, bosatt i Dortmund-Brambauer, Schulstrasse 10.

I övrigt sade sig Herden aldrig ha hört talas om nå-

gon svensk i rysk fångenskap. Efter att ha visat sin medförda fotografiserie uppgav Herden att han inte kände igen någon av de avbildade.

Särskilt tillfrågad förklarade vidare Herden att han aldrig hört talas om någon lettisk medborgare vid namn Baltins.

Gorlag 4 i Norilsk innehöll cirka 4.500/5.000 fångar, av vilka 12 var tyska medborgare.

Herdens närmaste kamrater under fångenskapen var:

Rudolf Metzner

Werner Urbanski

Willy Kündahl

Richard Reinert samt två berlinare vars namn Herden

ej kunde erinra sig.

adressen

Herden kände endast till en av de uppräknade nämligen Reinert, bosatt i Gross-Auheim.

Enligt Herdens uppfattning bestod cirka 20% av fångarna i Norilsk av letter.

Bonn den 7 augusti 1957.

S. Lundström

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

ang. den i Sovjet för-
svunne Arne Munch-
Petersen.

191 B 18.2.57.

Köpenhamn den 8 augusti 1957

Nr. 805.

Hp 1.

§ 111.

inlämnat för
"Tidningsstygg"

Henning, Fst, m. p.
26. 8. 57

ING.	28
D. NR.	805
9 AUG 1957	
AVF.	P 2 Eu I

POL.

SR
SA
MR

LU

B
2/6

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Spekulationerna rörande den sedan 1937 försvunne danske kommunistiske folketingsmannen Arne Munch-Petersens öde ha på nytt tagit fart i dagspressen, sedan det tillkännagivits att kompetenta sovjetryska myndigheter meddelat att Munch-Petersen, som under förutnämnda år uppehöll sig i Moskva, icke befinner sig i Sovjetunionen och icke är död eller begravnen där.

Samtidigt dementerade den danske justitieministern ett rykte om att Munch-Petersen skulle 1938 ha arresterats av nazisterna i Wien.

Flera tidningar riktade förnyade uppmaningar till den danske kommunistledaren Aksel Larsen att skaffa klarhet om den försvunnes öde. "Information", oavh., rådde honom (31.7) till att fråga den nyvalde presidiemedlemmen Otto Kuusinen, som var ledare av Kominterns skandinaviska sekretariat, då Munch-Petersen verkade där.

· Social-Demokraten, som i sammanhanget erinrade om Wallenbergaffären, rekommenderade (1.8) Aksel Larsen att tala både med Kuusinen och Tuominen, vilken senare i sin nyligen utkomna bok gett upplysningar, som medverkade till att framkalla den senaste diskussionen om Munch-Petersen. ./.

Pressad från olika håll framträdde (3.8) Aksel Larsen med ett längre inlägg i "Politiken". Han uppgav, att han på sin tid, 1937, hade trott att Munch-Petersen antingen rest till Spanien under Francos upprorskrig eller åtagit sig arbete för ett illegalt kommunistiskt parti i Europa eller annorstädes. Hr Larsen förnekade i omskrivna vändningar att han satt inne med ytterligare kunskaper i saken. ./.

En tidigare medlem av Kominform och förre ordföranden för eldarnas fackförening i Danmark, Richard Jensen, berättade (3.8) för "Information" att Munch-Petersen fängslats i Moskva 1937, misstänkt för spioneri. Något närmare uttalande ville Richard Jensen inte göra, utan hänvisade till en memoarbok, som han i höst utger på Fremads förlag. ./.

Affären blir alltså åter aktuell inom kort.

Carl Bergensträhle

(Carl Bergensträhle)

Avskrift av strängt förtroligt handbrev
från kriminalassistenten S. Lundström till
sekreteraren Lorentzon, dagtecknat Bonn
den 8 augusti 1957.

De utlovade promemoriorna angående samtalen med tyska
medborgarna

R. Metzner
R. Reinert
H. Hadwiger
A. Hadwiger
R. Hackenberg
Dr. J. Moser (kompletterande samtal) och
G. Göpel

översändes härmed som bilagor.

I går kväll mottog jag Hedins brev med bilagor angående
Raoul Wallenberg-ärendet.

Enligt överenskommelse med Leifland skall denne och
i viss mån även Lindén söka bringa klarhet i vem Hermann
kan vara och vad denne berättat.

Själv reser jag nu norrut för att avsluta min uppgift
med samtal med personer bosatta i de norra delarna av
Västtyskland.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTETang. den i Sovjet för-
svunne Arne Munch-
Petersen.

STOCKHOLM 26 aug. 1957		
N:o		BIL.
INK. D. N:o Köpenhamn 8 aug. 57 Nr 805		
AVD. P	GR. 2	MÅL. EULI

Pol.delgivning
Stockholm den
Överlämnas för26 aug. 1957
kännedom till u/Siegbahn
bch

Besk.chefen i

Bonn
London
Moskva
Paris
WashingtonHelsingfors
Köpenhamn
Oslo
ReykjavikBerlin
Budapest
Prag
WarszawaBern
Bryssel
Dublin
Haag
Lissabon
Madrid
RomAnkara
Athén
Belgrad
WienDjakarta
Hongkong
Karachi
New Delhi
Peking
Teheran
TokioAddis Abeba
Kairo
Tel Aviv
CasablancaCanberra
Ottawa
Pretoria
WellingtonBogotá
Buenos Aires
Caracas
Lima
Mexico
Montevideo
Rio de Janeiro
Santiago

Gk New York

FN-Repr.
OEEC-del.
Genève-del.
Luxemburg-del.Konungen
StatsministernZetterberg
T.Nilsson
Sträng
Skoglund
AnderssonJordbruksministern
HedlundPersson
LangeLindholm
Lindell
Kling
Eliasson
Lindström

Sandler

Henning, Fst 2712

Thulin
Lindh

Bitr.kabinettssekr.

Bitr.polchefen

Rättschefen

Handelschefen

Personalchefen

Protokollchefen

Presschefen

Pol.bch

Hand.bch

Gihl

Bohm

C-pärmen

H-pärmen

R-pärmen

P-pärmen

Regeringspärmern

Distr.lista

Utrikesnämnden

~~Lorentzon~~~~Hedin~~

Obs. Samtliga mottagare,
även sådana som icke fin-
nas upptagna å den stenci-
lerade förteckningen,
skola förprickas med bläck-
streck mitt för mottagaren
(ej bock)

EXP. 30/8-57
KJ.

EXP.

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

10/8 ✓
Bonn den 9 augusti 1957.
1 bil.

Broder,

I en rapport i dag har vi sökt redogöra för frågekomplexet om repatrieringen av tyska medborgare i Sovjetunionen, dess bakgrund och nuläge. Då rapporten kanske kan erbjuda visst intresse för Dig, ber jag få närsluta en genomslagskopia.

Min tillgivne
Leif Leifland

Herr Sekreteraren L o r e n t z o n,
Stockholm.

KUNGL.

SVENSKA AMBASSADEN

Bonn den 9 augusti 1957.

Nr. 988.

HP 1.

ang. repatrieringen av
tyskar från Sovjetunionen

1176 B. 16.8.55

1307 B. 15.9.55

1353 B. 24.9.55

557 B. 13.4.56

814 B. 4.6.56

1249 B. 23.6.56

198 B. 7.2.57

853 B. 12.7.57

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Under det diplomatiska förepelet till Adenauers besök i Moskva 1955 restes som bekant från tysk sida kravet på att frågan om de tyska fångarna i Sovjetunionen skulle inkluderas i förhandlingsprogrammet. Förbundsregeringens note av den 12 augusti 1955 underströk sålunda, att frågan om "frigivande av de tyskar, som alltjämt befinner sig i fängsligt förvar (in Gewahrsam) på Sovjetunionens område eller i dess inflyttelsesfär eller som eljest är förhindrade att resa ut ur dessa områden" ej kunde avskiljas från spörsmålet om knytande av diplomatiska förbindelser mellan de båda länderna.

Frågan blev ju under Adenauers besök löst på det

Bonn 9.8.57 988/1

sättet, att den brevvarling mellan Adenauer och Bulgarien, med vilken överenskommelse träffades på knytande av diplomatiska förbindelser, visserligen inte vidrörde frågan om de tyska fångarnas hemvändande, men att Bulgarien under sista förhandlingsdagen muntligen samtyckte till att Adenauer offentligen förklarade, att sovjetregeringen inom den närmaste tiden skulle att till Tyskland återvända 3.626 personer, vilka från tysk håll betecknades som krigsfångar, från sovjet håll som krigsförbrytare. Denna distinktion framhåvde förbundsregeringen såväl i sitt uttalande för pressen omedelbart före avresan från Moskva som i sitt anförande i förbundsledningen den 22 september 1955, varvid han tillfogade, att förbundsregeringen till sovjetregeringen även skulle att överlämna en lista över "andra kvarhållna personer", om vilkas existens sovjetregeringen sagt sig ej ha någon vetskap. I förbundsledningen den 23 september 1955 antagna resolution togs också fasta på Bulgariens löfte om "de hittills kvarhållna personernas frigivande".

Jag har tillåtit mig att med ovanstående korta sammanfattning bringa repatrieringsfrågans behandling i samband med förbundsregeringens Moskva-resa i erinran med tanke på den påfallande varsamhet, med vilken man då från tysk sida sökte undvika sådana definitioner av ifrågasatt persons status, som kunde tänkas försvåra en uppgörelse. När Adenauer på sin presskonferens före avresan från Moskva vidrörde frågan om de "andra kvarhållna personerna" kännetecknade han också denna personkrets med orden "Personen der verschiedensten Art".

Repatrieringen - en terminologi, som överhuvud inte användes i 1955 års tysk-ryska meningsskärpningen rörande de i Sovjetunionen kvarhållna tysarna - aktualiserades sedermera på det diplomatiska planet till en början från sovjetiskt håll genom en den 9 mars 1956 av dåvarande sovjetambassadören Zorin till utrikesministeriet i Bonn överlämnad note med begäran om uppgift på i Västtyskland be-

flintliga flyktingar med sovjetiskt medborgarskap samt om möjliggörande av deras repatriering. Redan innan denna note i början av april besvarades - varvid förbundsregeringen erinrade om det otomordentligt höga antalet alltjämt i Sovjetunionen kvarhållna tyska medborgare - hade västtyske ambassadören Haas den 20 mars 1956 till sovjetiska utrikesministeriet överlämnat en lista nr 1 med namn på 1000 tyska medborgare i Sovjetunionen, varmed man från tysk sida för första gången sökte taga fasta på den under Adenauers besök uttalade ryska beredvilligheten att mottaga uppgifter på i Sovjetunionen alltjämt befintliga tyskar. Denna tyska demarcho besvarades den 29 maj 1956 med en till förbundsrepublikens ambassad i Moskva riktad note, som påpekade, dels att en del av de i listan upptagna personerna redan repatrierat, dels att ett antal andra avlidit, dels att ett betydande antal är sovjetmedborgare, att Sovjetunionens lagstiftning ej tillåter dubbelt medborgarskap och att befrielse från sovjetiskt medborgarskap endast kan beviljas av högsta sovjetpresidium från fall till fall.

Nästa stapp i noteväxlingen var en tysk svarsnote av den 21 augusti 1956, som erinrade om den till förbundskansler Adenauer i Moskva givna utfästelsen, och påvände, att den tyska medborgarskapslagstiftningen enligt den internationella rättens regler är allena avgörande för innehavet av tyskt medborgarskap.

Oavsett ett särskilt mellanspel rörande en förhållandevis liten grupp av ostridigt tyska medborgare, som kvarhålls i Suchumi vid Svarta havet (varom på sin tid inberättats med 1362 B. 22.9.56), har de diplomatiska kontakterna mellan Bonn och Moskva rörande tyskars repatriering sedermera ej erbjudit några nya synpunkter före de förhandlingar, som för några veckor sedan begynte i Moskva mellan en sovjetisk och en tysk delegation rörande handelsförbindelserna, repatrieringsfrågan och ett konsularavtal. Såsom jag redan under hand inberättat, syntes denna förhandling, även i den mån den rörde repatrieringen, ha påbörjats i en gynnsam atmosfär, när mellan den 26 och den 30 juli ett plöteligt omslag inträdde i den ryska hållningen. Efter

vad som numera blivit bekant, förefaller det, som om den förklaring till detta omslag, vilken i dagarna givits i en uppenbarligen på informationer från kompetenta tyska kretsar i Bonn byggd artikel av Süddeutsche Zeitung's (München) korrespondent i Bonn Thieleman, hade all sannolikhet för sig. Den tyske förhandlingsledaren ambassadören Lehr skulle enligt denna skildring vid det första sammanträdet, som var speciellt ägnat åt repatrieringsfrågan, ha förelagt biträdande utrikesministern Senjov ett utkast till en överenskommelse i repatrieringsfrågan som gått ut på att sovjetregeringen skulle förplikta sig att ge alla de personer, vilka enligt tysk rätt vid tidpunkten för kapitulationen den 8 maj 1945 haft tyskt medborgarskap, tillåtelse att lämna Sovjetunionen och bege sig till Förbundsrepubliken. Süddeutsche Zeitung, som återför den skärpta åsikten i sovjetiska hållningen, vilken jag inberättat med handbrev till chefen för politiska avdelningen den 3 augusti, på ett "vredesutbrott" från Brusjtjovs sida, framhåller, att ett accepterande av detta datum för Moskva skulle innebära, att man godtog även sådana tyska medborgarskap, som efter angreppet på Sovjetunionen 1941 förlorats medelst vederbörande personers upptagande i den s.k. "deutsche Volksliste", vilket måste vara högst känsligt för Sovjetunionens prestige. Å andra sidan befinner sig förbundsregeringen, såsom Süddeutsche Zeitung anmärker, i ett visst tvångsläge genom att förbundsrepublikens lagstiftande instanser i medborgarskapslagen av den 22 februari 1955 uttryckligen bekräftat de förluster av medborgarskap, vilka ägt rum jämfört den nazistiska lagstiftningen om vissa personkategoriers upptagande i "deutsche Volksliste".

Enligt en sammanställning, som nyligen publicerats i tysk press och som torde bygga på uppgifter från Tyska Röda korset och från flyktingministeriet, skulle det sammanlagda antalet i Sovjetunionen befintliga personer, vilkas repatriering man från tysk sida kräver, uppgå till omkring 84,000 och omfatta följande sju kategorier:

- 1) personer, som fram till 1941 varit sovjetmedborgare

och som av de tyska okkupationsmyndigheterna efter de tyska truppernas insmarsch i Sovjetunionen förklarats tyskt medborgarskap;

2) personer, som 1939 ankom till Tyskland från Bessarabien, Volhynien och Galizien och som vid denna tidpunkt förvärfvade tyskt medborgarskap samt sedermera bekräftades av de sovjetiska okkupationsmyndigheterna;

3) personer från Baltikum, som tidigare varit estniska, lettiska eller litauiska medborgare, men 1939-40 vid då igångsatt "Umsiedlung", ankom till Tyskland och erhöi tyskt medborgarskap;

4) personer från Memellområdet, som under dess autonomi från 1923-1939 hade medborgarskap i detta område och efter dess återinförlivande med Tyskland 1939 återfingo sitt tidigare tyska medborgarskap;

5) i Suchumi vid Svarta havet befintliga tyska vetenskapsmän (75 å 80 personer), som man lär avse att kvarhålla där till 1958 "aus Gründen der Geheimhaltung" (det torde bland annat röra sig om tyska atomforskare);

6) forna tyska krigsfångar (20 å 30 personer);

7) personer från områdena öster om Oder-Neissegränsen, som alltsedan födelsen varit tyska medborgare.

Såsom av ovanstående sammanställning framgår, kan uppenbarligen endast de fyra sistnämnda kategorierna betraktas som repatrianter i egentlig bemärkelse under det de tre första kategorierna, vilka torde utgöra flertalet, består av forna sovjetiska, rumänska, polska, estniska, litauiska eller lettiska medborgare, vilka under andra världskrigets första skede av den nazistiska regimen gjordes till tyska medborgare såsom "Volksdeutsche".

Som bekant förklarades på denna tid tyskt medborgarskap även i stor utsträckning till personer, som inträdde i den tyska krigsmakten vilket i regel torde ha skett med norska, danska, holländska och belgiska (samt fåtaliga svenska) frivilliga i de från dessa länder rekryterade SS-Waffen-divisionerna.

Mot bakgrunden av vad som sålunda framkommit om den

tyiska förhandlingsstuxningen samt om karaktären av de personkategorier, kring vilkas medborgarskap och repatrieringsvärdighet kontroversen mellan Bonn och Moskva rör sig, tor sig tillspetsningen i förhandlingsläget begriplig utan att man behöver tillgripa utom själva förhandlingstemat liggande förklaringsgrunder. Efter ambassadören Lahrs rapportering för förbundssanslarna och utrikesministern besöker man sig nu i Bonn att "avdramatisera" förhandlingsläget. Lahr återvände i går till Moskva för att fortsätta förhandlingarna, och från härvarande regeringshåll understryker man problemets humanitära karaktär och väntar av att ej göra fast i juridisk argumentering rörande medborgarskapet. Lahr skall snarast efter återkomsten till Moskva tillsammans med ambassadören Haas företaga en ny démarche i repatrieringsfrågan. Det återstår att se, i vad mån Bonns nu markerade optimism beträffande utsluterna att småningom erå positiva resultat kommer att visa sig befogad.

Ole Jørdahl

G.S.

12/8

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

uppgifter rörande
Zoltan Sahy.

Wien den 9 augusti 1957.

Nr 543.

1 bil.

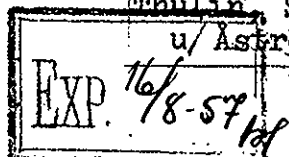
R 18.

(i 3 ex.)

Strängt förtrolig.

213 B. 19.3.57.

16.8.57 Åström/AH
Överl.f.str.förtr.k.
Thulin, Statspolisen.
u/Åström

Laren T. 10/1

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

rus

Med ovanciterade skrivelse har beskickningen på sin tid insänt promemorior rörande samtal med en ungersk flykting i Österrike, Zoltan S a h y, vilken uppsökte beskickningen uppenbarligen i syfte att söka övertyga de svenska myndigheterna om att Wallenberg verkligen avlidit i Ljubljanka-fängelset år 1947 såsom från sovjettryskt håll officiellt uppgivits.

Den person, som vid det andra samtalet med Sahy biträdde beskickningen såsom tolk, har numera fått vissa nya uppgifter om denne, vilka värdsamt redovisas i närslutna promemoria. Dessa upplysningar äro ägnade att förstärka intrycket att Sahy kan ha handlat på sovjettryskt uppdrag. Även om så icke skulle vara fallet, är Sahy tydligtvis under alla omständigheter en bedragare och en ytterst farlig person. Jag får därför hemställa, att säkerhetspolisens uppmärksamhet fästes på honom och att åtgärder vidtagas till förhindrande av att han erhåller tillstånd att resa till Sverige.

Sven Allard

(Sven Allard)

Strängt förtroligt.

P.M.

med vissa upplysningar rörande Dr. Zoltan Sahy.

Den person, som biträdde beskickningen vid samtalet med ungerske flyktingen Zoltan Sahy den 18 mars 1957, har numera meddelat beskickningen, att han sammanträffat med en i Österrike landsflyktig ungersk läkare, Dr. C. (vilken hemställt att tillslut få förbli anonym). Denne Dr. C. hade om Sahy kunnat berätta följande. C. hade i början av juli 1954 sammanträffat med Sahy i det sovjetryska genomgångslägre Yavas Mordovia, till vilket de ungerska medborgare samlades, som skulle frigivas ur fångenskapen. Sahy hade 1943 utexaminerats från Ludovica såsom löjtnant i pansarvapnet och hade berättat, att han under kriget kämpat i ungerska armén och 1945 råkat i sovjetrisk fångenskap. Var Sahy varit före sin vistelse i Yavaslägret visste icke Dr. C. och kunde därför icke säga, om Sahy någonsin suttit i Ljublianka.

I Yavaslägret hade Sahy utgivits som "fältskär" och fått arbeta som assistent åt en av lägerläkarna, ungerske medborgaren Dr. Barthos. Då den senare något längre fram på sommaren frigivits, hade Sahy fått efterträda honom som läkare. Sahy torde emellertid icke haft medicinsk utbildning.

Det vore uppenbart, att Sahy i lägret tjänstgjort som ett slags förtroendeman för den sovjetryska kommandanturen.

Dr. C. hade utlämnats samtidigt som Sahy till Ungern (C. hade icke sagt vid vilken tidpunkt) och förts till Jasperenyfängelset. C. visste icke om Sahy där gått AVO:s ärenden, men Sahys bästa vän i fängelset hade emellertid varit en person vid namn Alexander Nemeth, numera bosatt i Venezuela, vilken i själva verket vore brottare men även hade utgivit sig för att vara läkare. (Det vore mycket vanligt, att fångar såväl i Sovjetunionen som Ungern uppgåvo, att de voro medicinskt utbildade för att därigenom erhålla lindrigare tjänst.) Nemeth hade i fängelset varit angivare åt AVO.

Dr. C. ville icke för egen del med bestämdhet påstå, att Sahy

i Österrike arbetade för AVO:s räkning. Sahy vore emellertid en schizofrentyp, vilken led av en mani att ständigt hävda sig. Beskickningens sagesman kände till att Sahy förorsakat en hel del trassel i Österrike bl.a. genom att han utgav sig för att vara läkare och sökte anställning som sådan.

Wien den 9 augusti 1957.

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm.).

Bonn den 12 augusti 1957.

Strängt förtroligt.

3 bil.

AVS 16.8.57
a + b f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Hichens Bergström

*Exp. m. h. Lundström
21.7.57*

Broder,

Enligt överenskommelse med Lundström - dennes handbrev till Hedin den 8 dennes - har Lindén och jag besökt Rechtsanwalt Glauning i Krefeld för att fråga om han kunde bringa klarhet om vem den av Spüller nämnde Herrmann kan vara. Glauning själv kunde tyvärr icke hjälpa oss men hänvisade till några medfångar; Du finner dessas namn och adresser i promemorian över samtalet. Två av dem, Scheid och Waschkau, har hörts. Den av Waschkau nämnde Fritz Herrmann kan möjligen vara den Herrmann vi söker; i varje fall anser jag möjligheten så stor att jag kommer att uppsöka honom i Hamburg på väg hem till Sverige i slutet på veckan.

Därest detta spår kommer att visa sig felaktigt och ej heller Lundström lyckas komma i kontakt med Herrmann före sin återresa till Stockholm i mitten eller slutet av denna vecka, kommer Lindén att fortsätta efterforskningarna. I första hand kommer han då att uppsöka den av Spüller nämnde Kaltschmidt i München. Skulle ej heller denne ha något att förtälja, kommer Lindén att kontakta några av de av Waschkau och Scheid nämnda; möjligen kan ju även Kaltschmidt ge några tips.

*Min tillgivne
Kärf Leifland*

Sekreteraren G. L o r e n t z o n ,
Stockholm.

Strängt förtrolig.

P. M.

över samtal med advokaten G l a u n i n g, hållet på dennes kontor (Südwall 19, Krefeld) fredagen den 9 augusti 1957.

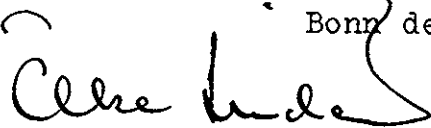
Glauning omtalade att han vistats i Taischet-området från våren 1949 till sin repatriering oktober 1955 (jfr handbrev Leifland-Lorentzon 1 juli 1957). Antalet tyskspråkiga fångar i lägren kring Taischet hade enligt Glaunings mening maximalt uppgått till cirka 800. Glauning erinrade sig några av de av Spuller för Braunerhielm nämnda fångarna, bland andra Otto M a r e k, Alexander J a c o u b o w i t s c h och Julius K a l t s c h m i d t. Däremot hade han intet minne av Spuller själv eller av Schneider. På fråga huruvida han själv träffat eller hört talas om en tysk major med förnamnet Hermann, vilken skulle ha vistats i Taischet-området på hösten 1954, svarade han nekande. Han underströk i detta sammanhang att fångarna i Taischet-lägren var spridda över ett stort område och fördelade på mindre, i överskådliga skogsområden placerade arbetsgrupper; någon regelbunden och omfattande kommunikation mellan de olika grupperna hade icke varit möjlig. På fråga huruvida han kunde nämna några tillförlitliga medfångar som hade vistats i Taischet-regionen på hösten 1954 och som möjligen skulle kunna ha något att förtälja om Hermann nämnde han förutom L a n g h a g e r och K o c h h e i m följande:

W. S c h e i d, Nordring 77/1, Leverkusen,
anställd vid Bayer-verken, avdelning Pharma B;

Gerhard H u s s o c k, Köln-Ostheim, Grevenstrasse 30;

W a s c h k a u, Krefeld, Königsstrasse 192, bei
Köhlemann, tel. 615 25; anställd vid Edelstahlwerke.

Bonn den 10 augusti 1957.

(Åke Lindén)

(Leif Leifland)

Strängt förtrolig.

P. M.

över samtal med ingenjör W. S c h e i d, hållet i dennes bostad Nordring 77, Leverkusen, den 10 augusti 1957.

Scheid, som för närvarande vore anställd vid Bayer-verken i Leverkusen, hade tillfångatagits vid rumänska fronten och därefter förts till Moskva (Ljubljanka och Lefortövska). År 1950 Marinsk, därefter Tajsjet fram till våren 1955 (mestadels lägerpunkt 15 samt Peresilkan), då han repatrierades.

Scheid sade sig på fråga icke kunna erinra sig någon f.d. major med förnamnet Hermann, som skulle ha varit i Tajsjet. Under sin vistelse i Sovjetunionen hade han överhuvudtaget icke träffat någon svensk, ej heller hört sina kamrater tala om någon svensk medborgare som skulle hållas fängslad i Sovjet.

För vidare efterforskningar hänvisade Scheid till följande före detta medfångar:

1. Georg A l t e n b u r g e r, Duschweg 29, Hamburg/Altona;
2. Leo B a u e r, p.t. Haus Königsstein, Königsstein in Taunus;
3. Willy D r e s c h e r, Holzendorfstrasse 9, Berlin-Charlottenburg 5;
4. Herbert K o r n e f f e l, Leibnitzstrasse 19, Kassel;
5. Willy L a n g e, Lothar Bucher-Strasse 7 C, Berlin-Stegnitz;
6. Ernst L e d e r, Paradestrasse 47, Berlin-Tempelhof;
7. Günther M e y e r, Ermlandweg 23 F, Hamburg-Langenhorn;
8. Herhardt N i c k e l, Rüddigerstrasse 11, Oranienbaum (Oranienburg i östzonen?);

9. Teodor von V j a t k i n, Feldstrasse 109, Kiel;
samt
10. Dr. Joachim Z v i z, Braunschweigerstrasse 26,
Burgdorf bei Hannover.

Bonn den 12 augusti 1957.

Åke Lindén

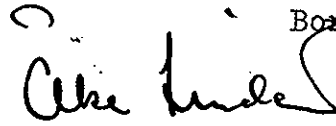
(Åke Lindén)

Leif Leifland

(Leif Leifland)

sina upplevelser och iakttagelser i Sovjetunionen. De vore enligt Waschkau utomordentligt väl informerade om förhållandena i Sovjet, även om fånglägren.

Bonn den 12 augusti 1957.

(Åke Lindén)

(Leif Leifland)

Strängt förtrolig.

P. M.

över samtal med Günther W a s c h k a u, hållet i
dennes bostad Königsstrasse 192 (bei Pöhlemann),
Krefeld, den 10 augusti 1957.

Waschkau, som vore affärsman till yrket, hade under
åren 1931 - 1935 varit verksam i Moskva såsom representant
för en tysk firma. I augusti 1944, då han varit knuten
till en infanterifördelningsstab, hade han tillfångatagits.
På hösten samma år tillsammans med bland andra Heinz-Helmut
von H i n c k e l d e y och von R a n t z a u fördd till
Lefortövskaja i Moskva. Om sin vistelse där hade Waschkau
redogjort för två representanter för svenska myndigheter på
senhösten 1955 (från september 1944 till mars 1948 i cell
149; jfr sidan 40 i vitboken om Wallenberg).

Genom OSO-förfarande dömdes Waschkau till 25 års straff
arbete på grund av ekonomiskt spionage under de fyra år han
varit bosatt i Moskva. Han hade så småningom förts till
Karaganda i Kasakstan, där enligt Waschkaus åsikt en icke
obetydlig del av de Volksdeutsche och andra numera vore bo-
satta, om vilkas repatriering förhandlingar för närvarande
föres i Moskva.

Från Karaganda hade Waschkau förts till Tajsjet, dit
han anlände i mars 1955 och där han fått kvarstanna till
sin repatriering i oktober 1955. Han hade hela tiden varit
placerad i Peresilkan och fungerat som ett slags förtroende-
man för de - enligt Waschkaus åsikt - cirka 300 tyskarna
där. (Waschkau företedde under samtalet ett av Dr.phil.
F.-J. O p h a u s i Bad Pyrmont undertecknat intyg om
Waschkaus egenskap av talesman för de tyska fångarna och om
hans tillförlitlighet.)

På vår fråga om han under sin vistelse i Tajsjet själv
träffat eller hört sina medfångar tala om någon fysk f.d.
officer från Breslau med förnamnet Herrmann svarade
Waschkau att han blott kunde erinra sig en man som hade
Herrmann som efternamn och Fritz som förnamn. Denne hade

tidigare varit direktör för Städtische Stadt- och Sparkasse i Breslau och ungefär 1948 eller 1949 tagits i fängsligt förvar av sovjetiska organ i Berlin. Han torde ha varit född 1907 eller 1908. Waschkau kunde icke säga om Fritz Herrmann varit officer i tyska krigsmakten, ej heller i vilka fångläger han varit innan han kom till Tajsjet. Waschkau och Herrmann hade vid repatrieringen haft sällskap från Tajsjet till Moskva, där Herrmann emellertid frivilligt stannat kvar i två månader för att söka återfå ett belopp om 50.000 å 60.000 DM, som han haft på sig vid häktningen och då frantagits honom av sovjetiska milisoldater eller undersökningsdomare. Efter sin återkomst till Tyskland hade Herrmann bosatt sig i Hamburg under adress Kippingstrasse 40.

Såvitt Waschkau kunde erinra sig hade Herrmann icke vid något tillfälle nämnt att han träffat eller hört talas om att svenska medborgare skulle hållas fängslade i Sovjetunionen; Waschkau underströk i detta sammanhang att han varit tillsammans med Herrmann så gott som dagligen under sin vistelse i Tajsjet.

För ytterligare upplysningar om förhållandena i Tajsjet och för vidare efterspaningar efter Herrmann hänvisade Waschkau till följande medfångar som alla vore minnesgodas och tillförlitliga:

1. Harald G ä d e c k e, Gorlittstrasse 47, Hamburg 1; f.d. officer;
2. Dr.ing. Rolf B o r c h e r s, Ludwigsstrasse 38, Ludwigshafen;
3. Dr.phil. F.-J. O p h a u s (jfr ovan), Humboldtstrasse, Bad Pyrmont;
4. Amtsgerichtsrat Georg W e g e m u n d, Brandenburgerstrasse 107, Nürnberg-Eibach;
5. Heinz P o s s e l t, Blumenstrasse 9, Wiesbaden;
6. Günther G a r b s c h, Ulm; samt
7. Leonhardt W e i n g, Georg Strobelstrasse 54/I, Nürnberg;

Han hänvisade vidare till Organisation Gehlen och de amerikanska underrättelseorganisationerna; för dessa hade Waschkau redogjort för

P.M.

angående samtal med tyske medborgaren posttjänstemannen Josef Busch, född 1929, hållet torsdagen den 8 augusti 1957 i dennes bostad i Oberhausen, Nohlstrasse 217.

Den 27 mars 1945 blev Busch, som tillhörde 4:e kompaniet i Vikingdivisionen inom Waffen SS, tillfångatagen vid Zeehden invid floden Oder. Han insattes omedelbart i ett läger i Wittenberg och kom i augusti samma år till ett tukthus i Brest-Litovsk, varifrån han i april 1946 överfördes till ett läger i Stalinsk. Ungefär ett år senare flyttades han till ett läger i Mariinsk. I augusti 1948 fick han anträda en transport, som över Krassnojarsk och floden Jenissej, förde till Dudinka. Därifrån transporterades han vidare med tåg på en smalspärig järnväg till Norilsk och insattes där under följande tidsperioder i olika lägerpunkter, nämligen

Augusti 1948

Gorlag 1 (betecknat K 384/1) - 1949/1950;

1949/1950

Gorlag 5 (under fyra - fem månader);

Våren 1950

Gorlag 1 - juni 1953.

Under det att Busch var insatt i 5:e lägret fick han arbeta på ett fabriksbygge och blev specialist på betongarbeten.

Sommaren 1953 utbröt en strejk i Norilsk. Genom att i de olika lägeravdelningarna kasta in meddelanden, som skrivits på papper omlindade stenar, åstadkoms samtidigt i strejkåtgärderna, som pågick i cirka tre veckor. För att kväsa strejken ställde den ryska lägerförvaltningen upp i det närmaste en division med ryska militärer mot de olika lägren.

Busch uppskattade, att cirka en miljon människor fanns i Norilsk och dess omgivningar. Därvid räkade han inte blott fångar utan även förvaltnings- och vaktpersonal samt ryssar, som mer eller mindre frivilligt var bosatta där.

I 4:e lägret i Norilsk fanns blott 12 tyskar, då Busch var där. Övriga fångar kom från många olika nationer.

22
Där fanns ryssar, baltar, polacker, rumäner m.fl.

I början av juni 1953 samlades bl.a. tyskarna till en transport som på nytt gick över floden Jenissej till Krasnojarsk, varefter färd på järnväg togvid och förde fångarna till Tapiau i Ostpreussen. Avsikten var tydligen att frigiva fångarna men återtransporten avbröts och i Tapiau fick Busch vara kvar till den 22 december 1953. Då fick han medfölja en transport över Brest-Litovsk och Frankfurt a.O. med ankomst till Friedland den 27 december 1953. Från denna transport mindes Busch särskilt ett pinsamt intermezzo i Frankfurt a.O. Där hade folk samlat invid järnvägen och vinkade glatt med blommor åt de hemvändande fångarna. Glädjettringarna avbröts emellertid av polispersonal på platsen med förklaring, att det var opassande att på så sätt hälsa förbrytare.

Buschs hustru med vilken han ingick äktenskap efter frigivningen blev även tillfångatagen våren 1945. I Stalinsk och Mariinsk vistades de samtidigt men skildes därefter åt för att på nytt komma i samma läger i Tapiau. De blev där efter frigivna på samma gång och kom samtidigt till Friedland.

På fråga om Busch under fångenskapen träffat eller hört talas om någon svensk fånge förklarade han, att så ej var fallet. Han har ett svagt minne av att en norrmann skulle ha befunnit sig bland fångarna i Norilsk, men han kan ej erinra sig några detaljer härom.

Busch var relativt mycket tillsammans med litauer, ester och letter. Såväl ryssar som baltar fick hela tiden i Norilsk mottaga paket från hemorten med vilken de även tillåts korrespondera. Sådant var förbjudet för fångar av övriga nationaliteter.

Särskilt tillfrågad förklarade Busch, att han aldrig hört talas om någon lettisk fånge vid namn Baltins. I detta sammanhang ville Busch emellertid framhålla, att fångarna sines emellan i allmänhet tilltalade varandra endast med förnamn.

Sedan jag visat Busch den av mig medförda fotografi-serien, innehållande bl.a. foton på de försvunna flygarna, uppgav han, att han icke med bestämdhet kunde säga sig ha sett någon av de avbildade. Några av dessa hade visserligen en del ansiktsdrag som liknade några fångars i Norilsk. De

ovannämnda fångarna var dock ej av svensk nationalitet.

På fråga om Busch kunde namngiva någon av sina kamrater från tiden i Norilsk, påminde han sig att tysken Walter S e h n e i d e r, nu bosatt i Mülheim/Rhur, Boverstrasse 67, varit där åren 1951 - 1953. Denne, som under fångenskapen fick vara verksam som skräddare, kom på grund av denna sysselsättning i stor utsträckning i kontakt med fångar från olika lägerpunkter.

x x x x x x x x x x x x

Fru Martha Busch, maka till ovannämnde Josef Busch, lämnade vid tillfället följande upplysningar.

Hon tillfångatogs den 1 maj 1945 och fördes till Stalinsk och senare till Mariinsk. I dessa städer träffade hon som fånge sin nuvarande man. Därefter fördes hon till Taischet och fick under några veckor år 1951 uppehålla sig i ett läger i själva staden. Efter detta och under år 1952 var hon insatt i Taischets 32:a läger, som låg relativt långt från staden. 1953 överfördes hon till Tarpau och sammanträffade där på nytt med sin nuvarande man.

På fråga om fru Busch under fångenskapen träffat eller hört talas om någon svensk fånge svarade hon nej.

Ej heller kunde hon påminna sig att hon i Taischet hört talas om någon major med förnamnet Hermann, vilken skulle härstamma från Breslau.

Fru Busch kände ej heller igen någon i fotografiserien.

Hamburg den 13 augusti 1957.

(S. Lundström)

Strikt förtrolig.P.M.

angående samtal med tyske medborgaren elektrikern Walter Schneider, född 1918, hållet torsdagen den 8 augusti 1957 i dennes bostad i Mühlheim/Ruhr, Boverstrasse 67.

Samtalet med Schneider kom till stånd, när Josef Busch (se mitt PM av den 13.8.1957) uppgivit, att Schneider under fångenskapen varit insatt i ett läger i Norrisk-området. Denna uppgift visade sig emellertid vara felaktig.

Beträffande sin vistelse på olika platser vid skilda tidsperioder under den ryska fångenskapen lämnade han följande redogörelse.

Schneider tillfångatogs på nyåret 1945 i Berlin, där han den 18 juni samma år blev dömd. Han insattes därefter i tukthus i Brest-Litovsk, varifrån han på sommaren 1945 överflyttades till perisilkan i Butyrekajafängelset i Moskva, där han fick stanna i ungefär 3 månader. Efter denna tid transporterades han till Novosibirsk och kom våren 1946 till Stalinsk. Sommaren 1947 överflyttades han till ett fördelningsläger i Mariinsk och fördes 1950 till Taischet, där han i lägerpunkterna 020, 018 och 021 tillbringade tiden fram till 1953. På sommaren sistnämnda år kom han med en transport till Tapaia, där han fick vara kvar i nästan ett halvt år. Den 27 december 1953 anlände han efter frigivning till Friedland.

Särskilt tillfrågad förklarade Schneider, att han under fångenskapen vid ett tillfälle träffat en man, som utgivit sig för att vara svensk medborgare. Det var sannolikt sommaren 1947 i ett fördelningsläger i Mariinsk som detta inträffade. Hans namn kunde Schneider ej komma ihåg.

"Svensken" som troligen var mellan 27 - 30 år gammal (1947), omkring 178 - 180 cm lång, var påfallande mager. Hans hårfärg kunde Schneider ej påminna sig; ej heller andra särskilda kännetecken.

Mannen hade uppgivit, att han tillhört Waffen SS. Några ytterligare uppgifter om honom kunde Schneider ej påminna sig. Ej heller kunde han erinra sig namnet på någon annan Mariinsk-

- 2 -

fånge, som nu kan ha återvänt till Västtyskland.

Schneider påminde sig så småningom, att ovannämnde "svensk" ofta varit tillsammans med en annan fånge som eventuellt även kunde vara svensk medborgare. Om den sistnämnde kunde Schneider emellertid icke alls erinra sig några detaljer såsom namn, signalement eller dylikt.

Under den ryska fångenskapen fick Schneider vara verksam som skräddare i de olika lägren. Han kom därför i kontakt med ett stort antal fångar under sin "yrkesutövning". Då han sade sig ha ett relativt dåligt minne har han inte kunnat bevara intryck från olika medfångar i så stor utsträckning.

Schneider påminde sig senare under samtalet, att han någon gång under sin vistelse i Mariinsk träffat en kvinna, som även utgivit sig för att vara svenska. Hon tillhörde en konstnärstrupp, som reste omkring i de olika lägren och underhöll förvaltningspersonal och fångar. Sådan underhållning, som i allmänhet bestod av sång och spel, kunde förekomma tre till fyra gånger om året. Den omnämnda kvinnan, som talade lettiska, finska, ryska och perfekt tyska, hade omtalat, att hennes man skulle ha tjänstgjort vid tyska krigsmakten som officer men förevunnit under krigsåren. Kvinnan hade ett "nordiskt klingande" namn, som Schneider dock inte kunde påminna sig. Han beskrev henne på följande sätt: cirka 30 år gammal (1949), ungefär 163 cm lång, med mörkt hår och ovalt ansikte.

Schneider kunde inte påminna sig att kvinnan berättat något om Sverige eller i övrigt om sina förhållanden.

Sedan jag visat Schneider den av mig medförda fotografiseringen, uppgav han, att han ej kände igen någon av de avbildade.

På fråga om Schneider i Taischet-området råkat någon tysk major från Breslau med förnamnet Hermann svara Schneider, att han inte kunde erinra sig att ha träffat någon person, som kunde vara identisk med den efterfrågade.

x x x x x x x x x x x x x x x x

Fru Edit S c h n e i d e r (saka till ovannämnde Walter Schneider) född Hoepfner, som var närvarande vid samtalet, uppgav, att också hon varit i rysk fångenskap.

År 1951 blev hon tagen tillfånga i Berlin och var fram till nyår 1954 insatt i följande fängelser och läger, nämligen Brest-Litovsk, Gomel (cirka 180 km SV från Moskva), Jaroslav, Molotov, Solikamsk och Solianka samt slutligen i Tapiau.

Hon återvände till Friedland i början av januari 1954.

Under fångenskapen hörde fru Schneider aldrig talas om någon svensk fånge. Hon vietades uteslutande i utpräglade kvinnoläger men fick då och då utföra arbeten i en byggbrigad tillsammans med manliga fångar.

Hamburg den 13 augusti 1957.

(S. Lundström)

P. 2.

angående samtal med tyske medborgaren fabriksarbetaren Herbert Menge, hållet lördagen den 10 augusti 1957 i hans bostad i Duisburg, Hochfelderstr. 97.

Beträffande sin vistelse i olika ryska fängelser och läger lämnade Menge följande redogörelse.

År 1948 blev han tillfångatagen i Tysklands Östzon och förde till fängelset Bautzen. Senare blev han överförd till ett fängelse i Sachsenhausen och ett läger i Orscha. I augusti 1949 var han under c:a tre veckor insatt i Ljubljanska-fängelset i Moskva. Därefter överfördes han till Kubyshev, där han blev kvar endast över en natt för att därefter flyttas till Krasnojarsk. Senare under hösten samma år fick han medfölja en transport till Dudinka och i december 1949 anlände han till Norilsk.

I Norilsk-området var han under olika tidsperioder insatt i följande lägerpunkter:

December 1949	Norilsk, Gorlag 1 - Medveska;
1951	Norilsk, Gorlag 5 (telgelbruk)
1952	Norilsk, Gorlag 4 - t.o.m. sommaren 1953.

Efter vistelsen i Norilsk överfördes Menge med en transport till Magadan och insattes i ett läger Kolodnoja. I sist nämnda läger och i ett annat läger benämnt Jubileum var Menge växelvis insatt fram till hösten 1955. Då fick han anträda återresan till Tyskland och kom över Fürstenwalde den 15 december 1955 till Friedland.

Då jag frågade om han under sin fångenskap någonsin träffat eller hört talas om någon svensk fånge berättade han följande.

När den transport, som Menge medföljde, ankom till Kolodnoja erfor han att en annan grupp fångar, som varit insatt i Kolodnoja-området, omedelbart dessförrinnan lämnat Kolodnoja. Här träffade Menge tyske medborgaren Karl F r e k z e l (nu efter frigivningen bosatt i Dabringhausen inom Rhein Wupperkreis

under adress Haus Maria in der Aue - såvitt Menge kände till), vilken berättade att han som är ingenjör fått vara kvar i Kolodnoja, enär han där konstruerat och anlagt en luftningsanläggning i ett schakt. Lägerförvaltningen hade ansett Frenzel borde vara kvar för att se till anläggningen. Frenzel hade vidare omtalat vad han visste om medfångarna i Kolodnoja. Härvid hade han i förbigående omnämnt, att en svensk och några danskar skulle ha varit i lägret men flyttats därifrån till Relschnaja ca 8 km från Kolodnoja. Något ytterligare nämnde Frenzel aldrig om dessa nordbor.

Självt hade Menge aldrig varit tillsammans med någon svensk medborgare däremot med en man, som hade finskt medborgarskap och vars mor var svenska. Namnet kunde Menge inte erinra sig endast att mannens efternamn började på As..... Denne man, som var 30 år gammal (1953) och ungefär 182 cm lång, nästan svart hår, talade såvitt Menge kunde bedöma finska, svenska, ryska, estniska, lettiska och tyska. Den 21 september 1955 skildes Menge från denne finne i perisilkan i Magaden.

Beträffande förhållanden i Norilsk förklarade Menge, att Gorlag 4 innehöll omkring 3.000 fångar av vilka troligen 16 var tyskar. Bland sina fångkamrater från Norilsk-tiden erinrade sig Menge följande personer:

Fritz N i r s c h

Willy N e u m a n n, född 1923;

Gerhard S c h u m m a n n, född 1925 (nu troligen bosatt i Saar-området);

Walter H a r t m e n n, född 1922, bosatt i Mannheim:

Paul F e s s, 1882-1925, bezeugt Mönchen-Gladbach.

Franz Schöffmann (München).

Den sistnämnde lär ha intagit en ledande ställning vid
partisankriget i Estland och hade många baltiska förbindelser.

Särskilt tillfrågad om Menge i Norrisk sammanträffat eller hört talas om någon lott vid namn Baltins, uppgav han att så inte var fallet.

Sedan jag visat Menge den av mig medförda fotografiserien, bl.a. innehållande bilder av den försvunna flygplansbesättningen, uppgav han, att han inte kunde känna igen någon av de avbildade.

Hamburg den 14 augusti 1957.

(S. Lundström)

Strängt förtroligt.P. H.

angående samtal med tyske medborgaren köpmannen Erhardt Huth, född 1925, hållet söndagen den 11 augusti 1957 i hans bostad i Hannover, Anderteuscher Wiese 16.

Huth blev tillfångatagen 1947 och insattes till en början i fängelser i Halle och Sachsenhausen. 1948 överfördes han först till Brest-Litovsk och sedan till Orscha. På sommaren 1949 fick han medfölja en transport över Krasnojarsk till Dudinka och kom den 25 augusti 1949 till Norilsk. Beträffande sin vistelse i olika lägerpunkter inom Norilsk-området meddelade Huth följande.

25 augusti 1949

Norilsk, Gorlag 4 - Medstroi
(Kopparbergsvask)

Sommaren 1950

Norilsk, Gorlag 5 (tegelbruk);

Slutet av 1950

Norilsk, Gorlag 1, Medveska -
fram till augusti 1954

I september 1954 anlände Huth till Taischet, där han först insattes i lägerpunkt 307. Detta läger hade tidigare innefattat kriminella fångar, men i samband med att Huth och hans medfångar insattes där övergick lägret till att bli ett straffläger för politiska interner. Senare var Huth inom Taischet-området insatt i lägerpunkt 026, 07 samt åter igen 307.

I januari 1955 överfördes Huth till Novo-Tscherkassk, där han insattes i ett fängelse. Efter frigivningen anlände han den 14 oktober 1955 till Friedland.

På fråga om Huth under fångenskapen träffat eller hört talas om någon svensk fånge uppgav han följande.

Någon gång under åren 1952 - 1953 talades det i Norilsk om att två svenskar skulle finnas inom detta område. Han visste icke i vilket av de olika lägerpunkterna svenskarna i så fall skulle ha varit insatta, men i varje fall var det ej i Gorlag 1, där Huth då befann sig. Ej heller kunde han påminna sig vem som sagt något om dessa. Huth förklarade, att han i första hand intresserat sig för och sökt inhämta uppgifter om sina egna landsmän och att han numera inte kunde påminna sig vad som sagts om övriga utlännningar i Norilsk. I sammanhanget ville Huth dessutom understryka, att han haft det intrycket, att man just

1. Norilsk-lägeret ofta felaktigt angav sitt medborgarskap för att därigenom försöka att lättare komma ut från fångenskapen.

Då jag förde på tal den fänge, som i Norilsk sattes på omskring utan huvudbonad även vintertid, insköt Huth genast att den omnämnde mannen säkerligen var Eichfuss, som från slutet av 1950 till någon gång under åren 1953 och 1954 befann sig i Gorlag 1. Huth hörde sedan talas om att Eichfuss fått lämna Norilsk med ett flygplan. Han kände icke till någonting om hans vidare öden.

Eichfuss var mellan 35 - 38 år gammal (1950), ca 175 cm lång med ljusblont, tunt hår, som delvis lämnat hjässan kal.

Huth hade det intrycket att Eichfuss inte hade riktigt normal sinnesförfattning. Anledningen till att han gick utan huvudbonad sade han själv vara, att han härigenom hoppades att håret skulle börja växa bättre. Huth kunde påminna sig att Eichfuss yttrat, att han hade anhöriga i Sverige. Från lettiska medfångar erhöll Huth den uppgiften att Eichfuss enligt sitt idiom torde vara född i Lettland. Vidare kände Huth till att Eichfuss lär ha tjänstgjort som läkare inom de tyska stridskrafterna.

På fråga om Huth kände till någonting om en lettisk fänge vid namn Baltins svarade han nej. Ej heller kunde han igenkänna någon i den av mig uppvisade fotografiserien.

Gorlag 1 omfattade mellan 4.000 - 5.000 fångar, varav omkring 50 var tyskar.

När jag förde förhållanden i Taischet på tal och frågade Huth om han kände till någon tysk med förnamnet Hermann och som utgivit sig vara officer och härstamma från Breslau saot i Taischet bl.a. haft till uppgift att hålla rent på en latrin, uppgav Huth följande.

Den åsyftade mannen torde enligt hans åsikt vara Hermann Kalusa, som härstammade från Oberschlesien, och vars hustru bott någonstans i Lausitz. Däremot hade Kalusa säkerligen aldrig varit officer. Enligt Huths förmenande var Kalusas intelligens något under medelmåttan, varför han höll det för otroligt, att han någonsin kunnat tjänstgöra som major. Kalusa befann sig före vistelsen i Taischet i Norilsk-området. Inom Taischet träffade Huth honom i straffläger 307. Var han senare hamnat kände Huth icke till.

Särskilt tillfrågad förklarade Huth, att han aldrig hört Kalusa tala om att han varit i förbindelse^{med} eller hört talas om någon svensk fånge i Sovjetunionen.

Bland sådana fångar, som varit mycket tillsammans med Kalusa, nämnde Huth tysken Friedrich A l b e r t (Fritz) K u k m e. (Denne reste för oca två månader sedan till okänd adress i Sydamerika).

En annan tysk, som torde känna till Kalusa men som för övrigt ej kommit överens med denne, var Hans-Gustav R a u l f, som nu bor i Lüdenschied/Westf., Unterm Freihof 46.

Beträffande f.d. medfångar i Norilsk-området uppgav Huth följande tyskar:

Friedrich Wilhelm B e r n d t, född 1914, nu bosatt Berlin-Grünwald, Salzbrunnenstr. 38 samt

Heinz G e r e t z o k y, som först frigivits till Polen men därifrån torde han kommit över till Väst-Tyskland.

Hamburg den 14 augusti 1957.

(S. Lundström)

Strängt förtrolig.

1978

P. H.

angående samtal med tyska medborgaren kontoristen fröken Ruth Lück, född 1923, hållet måndagen den 12 augusti 1957 i hennes bostad i Hannover, Kochstrasse 2, c/o Lieber.

År 1943 råkade hon i Berlin i fångenskap och blev följande år överförd till Ryssland, där hon först var insatt i läger i Ural-området och därefter överförd till Krassnojarsk. I oktober 1949 anlände hon därefter till Norilsk, där hon omedelbart insattes i Gölager 6, som var ett kvinnoläger. Här blev hon kvar till augusti 1954, varvid hon överflyttades till Taischet. I sistnämnda området var hon först i/ersilka därefter i lägerpunkt 9 och sist i lägerpunkt 03. Omkring månadsskiftet februari - mars 1955 överfördes hon till ett kvinnoläger i Reschotta. Efter frigivningen anlände fröken Lück den 20 oktober 1955 till Friedland.

På särskild fråga uppgav fröken Lück, att hon under fångenskapen icke känt till något om att någon svensk skulle ha hållits fången i Sovjetunionen. Hon förklarade vidare att hon varit insatt i utpräglade kvinnoläger och att hon därför icke ständigt kunnat erhålla uppgifter från männens läger. Hon visste emellertid om att förutom ryssar och tyskar, även balter, belgier och fransmän fanns internerade i Norilsk-området.

Fröken Lück påminde sig särskilt, att hon i Norilsk träffat en fransk medborgare, Pierre Supier, som nu lever som en fri man i Sovjet i Irkutsk Oblast. Fröken Lück hade vid något tillfälle tillskrivit honom och frågat om han kunde göra någonting för honom men fått till svar att han under inga omständigheter ville ha hjälp av någon tysk medborgare. Fröken Lück visste inte vad som kan ligga bakom Supiers negativa inställning mot tyskar.

Beträffande sina medfångar från Norilsk-området nämnde fröken Lück följande tyskor:

Anni H a d w i g e r ;

Hilde H a d w i g e r ;

G r i m m e ;

H a u s m a n n (Herden).

Som en synnerligen tillförlitlig "Heimkehrer" från Norilsk ville fröken Lück nämna Wilfred B u s c h, som hade sitt

Föräldrahem i Hannover-Bothfeld, Einsteinstr. 5.

På särskild fråga förklarade fröken Lück, att hon inte hört talas om någon lettisk fånge vid namn Baltins.

I kvinnofängelaget var ca 3.000 fångar insatta, varav 5 var tyskor. Antalet baltiska fångar uppgick till omkring 300. Slutligen ställde jag till fröken Lück den frågan, om hon i Talschet hört talas om någon tysk fånge med förnamnet Hermann, vilken skulle härstamma från Breslau och som skulle ha haft majors rang. Härpå svarade fröken Lück, att hon inte kände till någonting om denne.

Hamburg den 14 augusti 1957.

(S. Lundström)

Strängt förtrolig.

1578

Palla

angående samtal med tyske medborgaren bankvaktmästaren Wolfgang D 8 1 1 e, född 1929, hållet måndagen den 12 augusti 1957 i dennes bostad i Hannover, Suthwiesenstr. 9

Samtalet med Dölle kom till stånd, när Jeschkevsy (se mitt P.M. av den 30.7.1957) uppgivit att Dölle i Tinscha skulle ha varit mycket tillsammans med en man, som utgivit sig för att vara svensk medborgare.

Rörande sin ryska fångenskap lämnade Dölle följande koncentrerade redogörelse.

19.12.1949	Tillfångatagen i Tysklands Östzon;
11. 1.1950	Anländ till Halle;
28. 8.1950	Insatt i fängelse i Berlin-Lichtenberg;
11. 9.1950	Överförd till etappfängelse i Brest-Litovsk;
Slutet av september 1950	Flyttad till Orscha i Ukraina;
Oktober 1950	Insatt i Butyrskaja-fängelset i Moskva i 14 dagar;
Oktober 1950	Flyttad till Wologda (6 dagar);
November 1950	Insatt i Tschinja-Woryck, 19 lågret;
Augusti 1954	Överförd till utlänningslägret i Tinscha;
September 1954	Transport över Perworualsk för vidare färd till Tyskland (transporten höjdd på vägen och återförd till Perworualsk);
15 december 1955	Anländ till Friedland.

På fråga om Dölle under fångenskapen träffat eller hört talats om någon svensk fånge berättade han följande.

Under tiden augusti eller september 1954 och samma månader 1955 var Dölle i Tinscha (invid Solikanesk) tillsammans med en man, som utgav sig för att vara svensk. Dölle kunde icke

genast erinra sig mannens namn. Han uppgav emellertid, att också Joachim S i l b e r b o r t h i Braunschweig skulle känna till nämnde person, som 1955 var c:a 32 år gammal och som hade egenheten, att han talade påfallande långsamt.

Dölle kände till att den ovannämnde mannen numera vistades i Sverige. Då jag under hand räknade upp en del aktuella namn på personer, som återkommit från Sovjetunionen, stannade Dölle utan tvekan för namnet B r i a g e n t o f f och uppgav dessutom, att hans förnamn var Nils.

I samband härmed förde jag Jeschkevskys uppgift på tal, att det i en "Schreibstube" i Tjumska skulle ha funnits en man, som också utgivit sig för att vara svensk. Härpå förklarade Dölle, att den sistnämnde mannen, som var född omkring 1900, gick omkring stödjande sig på en käpp (enär ena benet var stött i knäleden - troligen alltsedan födseln). Mannen, som bar hornågade glasögon och hade gråsvart hår, gjorde sig känd som god schackspelare. Icke heller denne persons namn kunde Dölle omedelbart erinra sig. Han kom dock ihåg att förnamnet var A l f r e d eller A r t u r samt att han blivit tillfångatagen troligen i Estland. Då räknade upp ett flertal olika estniska namn, stannade Dölle omedelbart för namnet L a g u s och förklarade att ovannämnde mannen hette så.

Lagus hade onskat, att han hade anhöriga i Sverige och Tyskland men däremot hade han inte såvitt Dölle kunde påminna sig talat någonting om svenska förhållanden i övrigt.

I samband med att jag visade Dölle min medförda fotografiserie, bl.a. innehållande de försvunna flygarna, stannade han helt bestämt inför fotografiet av telegrafisten J o n s s o n och uppgav, att han sett en person med dennes anletsdrag någon gång under åren 1954 och 1955 i Tschimja-Woryk eller Tjumska. Då jag bad Dölle beskriva den man han sett, uppgav han, att denne skulle vara omkring 22 år gammal, c:a 165 cm lång och ha mörkt hår. En egenhet hos mannen var att han ^{alltid} uppträdde synnerligen lugnt.

I sammanhanget bör erinras om att den försvunne telegrafisten Jonsson är född redan 1921 och är 138 cm. lång,

varför identitet ej kan föreligga mellan honom och den man,
som Döle sade sig ha sett.

Döle uppgav vidare, att han aldrig talat ett ord med
den sist omnämnde mannen, men att han flera gånger sett honom
på väg till olika arbetsplatser.

Hamburg den 14 augusti 1957.

(S. Lundström)

delg. Mr. Lindström, Bonn

13/9-57
a. J. H. H. H. H.
u. / A. H. H.

Hannover, d. 12.8.57.

Sehr geehrter Herr Lindström,

vor einigen Stunden waren Sie bei mir, um nach schwedischen Staatsangehörigen zu forschen, die ich in der Sovjet-Union gesehen oder von ihnen gehört haben könnte. Verzeihen Sie mir bitte, dass ich mich erst jetzt der einzigen Auskunft, die ich Ihnen geben könnte, entsinne.

Ich erwähnte Ihnen gegenüber, dass ich Post aus der UdSSR bekäme. In einem Brief vom 6.6.57 schrieb mir meine Freundin so nebenbei, dass sie einen staatenlosen Schweden getroffen und gesprochen hätte, er ist Ingenieur. Sie erwähnt weder Namen noch Alter. Meine Freundin wohnt z.St. in ^{Tausch} (Tausch (?)), die wenigen Ausländer kennen sich, so dass ich in irgend einer Form nach den näheren Personalien fragen könnte. Bitte, nehmen Sie keinen Anstoss daran, dass der Schweden dort als Staatenloser gilt. Dort ist es üblich, dass man Ausländern, die aus der politischen Gefangenschaft entlassen werden, die Staatsbürgerschaft aberkennt.

Bitte, geben Sie mir baldmöglichst Nachricht, ob ich etwas bzw. was ich unternehmen könnte. Falls Ihnen meine unvollständige Information etwas nützen kann, so schreiben Sie mir, bitte, oder rufen Sie mich bitte in den Wochentagen bis 16.00 (nicht zwischen 12.30 - 13.00) auf meiner Arbeitsstelle an. Meine Nummer ist: 36 561/394 (LVA. Die Hausapparat-nr. stimmt nur bis zum 16.3.57. Nach dieser Zeit erkundigen Sie sich bitte gegebenenfalls in der Personalabteilung nach meinem Apparat).

Der Brief steht Ihnen jederzeit zur Einsicht zur Verfügung.

Mit der nochmaligen Bitte um Entschuldigung grüsst
hochachtungsvoll
(u) Ruth Luck

Fremd. identisch
mit G.A. Waffner

Hannover, d. 12.8.57

Sehr geehrter Herr Lindekrans!

Vor einigen Stunden waren
Sie bei mir, um ~~mit~~ nach
schwedischen Staatsangehörigen
zu forschen, die sich in der Sowjet-
Union befinden oder von ihnen ge-
hört haben könnten. Verzeihen
Sie mir bitte, daß ich mich
erst jetzt der einzigen Auskunfts-
stelle, die Sie fragen sehen könnte, ent-
scheide.

Sie erwähnten Ihnen telefonisch,
daß ich Post aus der UdSSR bekom-
me. In einem Brief vom 6.6.57
schrieb mir meine Freundin
so nebenbei, daß sie einen
staatenlosen Schweden getroffen

sind gesprochen hätte, er ist zu-
genügt. Sie erwähnt weder Na-
men noch Alter. Meine Freun-
den wolnt z. B. in Tansania, die
wenigen Ausländer kennen sich,
so daß ich in irgend einer Form
nach den richtigen Personalien
fragen könnte. Bitte, schreiben Sie
keinen Antwort darauf, daß der
Fehler dort als staatenlos gilt.
Dort ist es üblich, daß man Aus-
ländern, die aus der politischen
Gefangenschaft entlassen werden,
die Staatsbürgerschaft abklemmt.

Bitte, geben Sie mir bald-
möglichst Nachricht, ob ich etwas,
bzw. was ich unternehmen
könnte. Falls Sie von mir eine
unvollständige Information

etwas mitzuteilen kann, so schreiben
Sie mir, bitte, oder rufen Sie mich
bitte in den Wochentagen bis 16⁰⁰
(nicht zwischen 12³⁰-13⁰⁰) auf unse-
rer Arbeitsstelle an. Meine Nummer
ist: 86561/394 (LVA. Die Hausappa-
ratur. Nimmt mir bis zum 16.8.57.
Nach dieser Zeit erkundigen Sie sich
bitte gegebenenfalls in der Perso-
nalabteilung nach unserem Appa-
rat)

Der Brief steht Ihnen jederzeit
zu Einsicht zur Verfügung.

Mit der nochmaligen Bitte um
Entschuldigung & bleibt
hochachtungsvoll!

Ruth Lück.

Sten Landström
p.t. Königl. Schwedisches
Generalkonsulat

H a m b u r g
Alsterufer 15

Hamburg, den 15. August 1957.

Sehr geehrtes Fräulein Lück,

Ich beehre mich, den Empfang Ihres Schreibens vom 12. August, das mich hier in Hamburg erreicht hat, zu bestätigen. Die zusätzliche Mitteilung hat mich sehr interessiert; ich möchte Sie jedoch bitten, vorläufig nichts in dieser Sache zu unternehmen.

Sollte später Ihre Hilfe erwünscht sein, werde ich mir erlauben, mit Ihnen nochmals Kontakt zu nehmen.

Mit vorzüglicher Hochachtung

(Sten Landström)

Fräulein Ruth Lück,

H a n n o v e r,

Kochstrasse 2 bei Lieber

Strängt förtrolig. 148Falla

angående samtal med trolske medborgaren varvsmechanikern
Villy R u d i c h, född 1920, hållet torsdagen den 15
augusti 1957 i dennes bostad i Hamburg-Langenhorn,
Erlandsveg 17 G.

Den 22 maj 1945 råkade Rudich i fångenskap i Syd-
tyrolen. Till en början var han fånge hos amerikanarna,
men dessa lämnade efter en kort tid över honom till rysk
fångenskap. Efter en del mellanstationer anlände Rudich i
september 1945 till Arkangelsk, där han blev dömd till 25
års tungt tvångsarbete. Därefter fick han anträda en resa
med fartyg till Dudinka och kom i oktober 1945 till Norilsk.
Där insattes han först i Kaierkan i ett ITL-läger, som en-
ligt Rudich förmodligen hade nr 3. År 1947 överflyttades
han till "Boff"-lägret i Norilsk, vilket såvitt han visste
ej bar något särskilt nummer. Där var han under tre år
verksam med att bygga upp en fabrik. År 1950 överflyttades
han till Kartaschan-lägret nr 3, där han blev kvar till
augusti 1954. Då fick han medfölja en transport över Dudinka
och floden Jenessey till Krassnojarsk och därefter vidare
till Taischet. Inom detta område var han under 2 - 3 månader
insatt i lägerpunkterna 44 (Brazk), 26 och 4.

Därifrån transporterades han sedan till ett läger
Sverdlovsk, där han fick tillbringa ett år. Efter frigiv-
ningen anlände Rudich den 17 december 1955 till Friedland.

Särskilt tillfrågad förklarade Rudich, att han
under fångenskapen aldrig träffat någon svensk i samma
belägenhet, däremot hörde han vid flera tillfällen under
åren 1952 - 1954 talas om att det i Norilsk i Gorlag 1
skulle finnas fångar av alla nationaliteter och att även
svenskar skulle finnas där. Några närmare detaljer om
detta förhållande kunde Rudich inte lämna. Ej heller kunde

han erinra sig vem som sagt något härnär. Rudich hade själv dragit den slutsatsen, att även dessa svenskar skulle ha blivit dömda enligt 58 §:6 för spioneri, när det i allmänhet talades om att det i Gorlag 1 endast fanns fångar, som var dömda enligt denna paragraf. Han förmodade att antingen Kurt Wessely eller Walter Erben skulle kunna lämna närmare uppgifter om fångarna i Gorlag 1, när båda en längre tid varit insatta där.

På fråga om Rudich hört talas om någon lettisk fånge vid namn Baltins svarade han nekande. I detta sammanhang förklarade han, att ca 25 % av fångarna i de olika lägren i Norilsk bestod av balter.

Kartaschan-lägrete har 3 innehåll omkring 5.000 fångar, varav endast 8 var tyskar. Rudich kände alla sina sju tyska medfångar vid namn. Dessa var

Wiktor J a c o b s o n;

Adam H a s s l e r (nu bosatt i Hof);

Joachim B o b r o w s k i;

Otto P u n t s c h (nu bosatt i Bad-Segeberg);

Erich K e c k (nu bosatt i Düsseldorf-Mettman och troligen tjänstgörande som kapten i Bundeswehr);

Konrad P o h l (okänt om denne återvänt till Väst-Tyskland); samt

Walter K e s t n e r (frigiven till Dresden).

Sedan jag visat Rudich min medförda fotografiserie, uppgav han, att han inte kunde känna igen någon av de avbildade.

Då jag förde Falschet-tiden på tal, förklarade Rudich, att han där aldrig hört talas om någon svensk fånge.

Jag frågade vidare om Rudich kände någon fånge från trakten av Breslau med förnamnet Hermann, vilken bl.a. hade som uppgift att hålla ren en latrin. I anslutning härtill uppgav Rudich, att den åsyftade egentligen härstammade från Rosenberg i Obenschlesien. Först efter ett grundligt funderande kom Rudich fram till att mannens efternamn måste vara K a l u s a. Denne var ca 58 år gammal (1954), 176 - 178 cm lång, med gråblont hår och tämligen smalt rödbrusigt ansikte.

Han hade den egenheten, att han nästan ständigt rökte pipa. Rudich hade aldrig hört att Hermann Kalusa talat något om svenska fångar. Kalusa torde under åren 1950 - 1954 ha befunnit sig i ett av Gzlag-lägren i Norilsk.

Vid samtalet överlämnade Rudich 3 st. teckningar över olika delar av Norilsk-området.

Hamburg den 15 augusti 1957.

(S. Lundström)

Utdrag ur handbrev från kriminalassistenten
Lundström till attachén Lindén, Bonn, dagtecknat
Hamburg den 15 augusti 1957.

.....

Den av Menge omnämnde Karl F r e n z e l sökte jag
i Haus Maria i Dabringhausen. Där upplystes, att två
Heimkehrer med efternamnet Frenzel bott i pensionen men
att båda flyttat därifrån. Den ene hette Günter och den
andre Gottfrid i förnamn. De lär ej ha varit släkt med
varandra. Günter Frenzel torde ha bosatt sig i Vermels-
kirchen (alldeles i närheten av Dabringhausen) och hans
adress kanske kan erfaras genom Einwohnermeldeamt. Mycket
talar för att det är just Günter Frenzel som Menge avsett.
Beträffande Gottfrid Frenzel, som synes böra kontaktas
endast för den händelse Günter ej skulle visa sig vara den
rätte, inhämtade jag den uppgiften, att han ofta brukar
besöka en viss familj Hoffmann, bosatt i Köln-Nippes
under adress Leipzigerplatz 11 (?).

.....

P 1 Enl
2

Wien den 20 augusti 1957. 22/8
Nr 553. 1 bl.
R 18. Strängt förtroligt.

förhållandena i
Taischet.

492 B 26.7.57.
493 B 26.7.57.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Med anledning av att Valerian Buynov uppgivit, att
alla, eller i varje fall huvuddelen av de utländska fångarna
i Norilsk i början av år 1955 överfördes till Taischet, upp
sökte beskickningen, som bekant, ingenjör Alexander Jacoubow-
witsch, vilken först ett par månader tidigare återkommit från
sistnämnda område, i syfte att utröna huruvida denne hade sig
något bekant om svenska fångar där. Jacoubowitsch lämnade vid
santalet även vissa allmänna upplysningar om förhållandena i
fånglägren i Taischet-området, vilka nedtecknats i värdsamt
närslutna promemoria. Uppgifterna i denna torde kunna tjäna
som ledning vid eventuella fortsatta efterforskningar beröran-
de Taischet-distriktet.

(Sven Allard)

Strängt förtrolig.

P.M.

angående speciallägren i Taischet-området under åren
1950 - 1957.

Följande redogörelse är baserad på ingenjör Alexander
Jacoubowitsch' vittnesmål, i någon mån kompletterat med upp-
lysningar, lämnade av Valerian Buyňov.

- - - - -

Staden Taischet ligger i Irkutskaja oblast vid järnvä-
gen Krasnojarsk-Irkutsk i det närmaste 30 mil från sistnämnda
stad. Från Taischet går en av slavarbetare byggd järnväg i
väst-nordvästlig riktning till staden Bratsk vid Angara-
floden. Utefter denna något mer än 30 mil långa järnvägslinje
låg omkring 60 st. specialläger.

I Irkutsk-distriktet finnes dessutom ett stort antal ITL-
läger, dels nära staden Irkutsk vid Bajkal-sjöns södra ände,
dels i närheten av Taischet samt dels söder om Bratsk vid An-
gara-floden (kraftverksbyggen). Ryktesvis ha Jacoubowitsch och
Buyňov även hört talas om den nya staden Angarsk, belägen vid
Angara mellan Irkutsk och Bratsk och som börjat uppföras ute-
slutande med hjälp av slavarbetare. Invid Taischet finnes även
ett stort genomgångsläger (peresilka) samt åtminstone ett spe-
cialläger, vars fångar arbetade i de mekaniska verkstäderna till
hörande företaget Zarms.

Speciallägren kallades i Taischet-området "ozirlag". I-
frågavarande typ av läger synas ha olika beteckningar i olika
delar av Sovjetunionen. I Norilsk benämndes de sålunda "gor-
lag" och i Karaganda "stämp-läger". ITL-lägren i Taischet-om-
rådet kallades "angarstroi".

Speciallägren hade nummer samt även ofta namn efter den

arbetsplats där fångarna arbetade. Genom att Jacoubowitsch var ett slags förtroendeman och tolk för de tyskspråkiga fångarna, fick han kännedom om ett stort antal av dessa läger och dess utländska interner. Fram till 1954 funnos utlänningar huvudsakligen i specialläger 06, 011, 013, 019, 028 och 052, vilket senare var ett läger för sjuka. Nämnda är sammanfördes enligt Jacoubowitsch huvuddelen av utlänningarna till läger 043, varjämte ett mindre antal sattes i 011. De sjuka fångarna fingo givetvis stanna i 052.

Buynov har lämnat häremot delvis stridande upplysningar. Han uppger sig ha kommit till Taischet i början av år 1955 och satt först en kort tid i läger 307. Därefter överfördes han till 043 (Ansioba) och efter några månader till 011. Härifrån slutligen sattes han i 013 (Wichorevka). Där kvarstannade han till sin frigivning i slutet av 1955.

Det är emellertid tydligt, att det är i dessa läger de flesta utlänningarna varit att återfinna.

I nästan alla läger utmed järnvägen Taischet-Bratsk samsattes fångarna i skogsarbete eller i olika slag av träförädlingsindustri, sågverk, snickerier etc. Fångarna i läger 028 arbetade emellertid i ett tegelbruk. Företagen tillhörde enligt Jacoubowitsch icke samma kombinat utan voro fristående. Varje läger var i regel knutet till ett bestämt företag och levererade hela arbetsstyrkan till detta. Fångarna hade därför i allmänhet - i olikhet mot vad fallet var i Norilsk - icke någon möjlighet att på arbetsplatsen träffa kamrater från andra läger.

Lägren voro alla underställda NKVD (MVD). De voro omgivna med höga dubbla taggtrådsstängsel med vaktorn och bestodo av vitmenade träbaracker i olika storlekar. I regel lågo de mycket nära arbetsplatsen. Schneider har berättat, att Zrms-lägrät låg så, att lägerportarna öppnades rätt in i fabriken.

Arbetsdagen började vanligen kl. 7 med uppställning för avmarsch till arbetsplatsen. Innan dess hade fångarna bl.a. ätit frukost. Inräkningen av fångarna tog ofta så lång tid att det riktiga arbetet icke kunde börja förrän vid 8-tiden. Kl. 12 eller 13 blev det en timmes paus för utspisning. Kl. 19 slutade arbetet. Före kl. 21 inräknades fångarna varefter barackerna, sedan en latrintunna ställts in, reglades.

Regimen i lägren var före Stalins död oerhört sträng. De ryska fångarna kunde i princip skriva brev till de anhöriga två gånger om året, för utlänningarna däremot gällde absolut skriv-

förbud. Det var överhuvud förbjudet att innehåva papper och penna. Efterlevnaden av denna och liknande regler kontrollerades genom att fångarna varje dag efter återkomsten från arbetet kroppsvisiterades samt genom tätta inspektioner av barackerna. Straffet för överträdelse bestod ofta av förlängning av arbetstiden. Fångarna fingo icke heller läsa tidningar och böcker och ingen form av friditsförströelse förekom. Livet gick ut på att arbeta och sova. Baddutrustningen bestod av madrass och kudde fyllda med sågspån, hyvelspån eller dylikt, ett lakan och filt. Bad, eller rättare kroppstvättning samt linnetvätt förekom var tionde dag.

Vaktmanskapets uppträdande utmärktes av stränghet, nervositet och nyckfullhet. Så fort något var på tok fick fångarna sätta sig på huk på marken. Så kunde de få sitta i vinterköl- den i mer än en timme exempelvis vid morgonmöstringen medan vaktposterna - "av vilka de flesta inte ens kunde räkna till fem" - förgäves sökte få sammanräkningen av dem att stämma.

Förplägnaden omfattade tre måltider om dagen. Frukost: Soppa och kaffe eller thé (d.v.s. svart vatten), middag: Soppa eller gröt (kascha), kvällsvard: Gröt. Ibland serverades där- till ett litet stycke kött, ofta fisk av växlande kvalitet. Sockerransonen skulle uppgå till 27 gr. per dag. Grundransonen för bröd var 650 gr. För skickliga arbetare och dem med tyngre arbete tillkom en tilläggsranson om 200-400 gram. En kort pe- riod utdelade man försöksvis hela dagsransonen redan vid fru- kostmålet i form av hela limpor. Det befanns emellertid att fångarna, som givetvis icke fingo innehåva knivar, icke kunde bita av det hårda brödet, varför man återgick till att serve- ra detta i mindre, lätthanterligare portioner fördelat på de olika måltiderna.

Den medicinska omvårdnaden var bedrövlig. Läkarna, vilka mestadels rekryterades bland fångarna, voro visserligen i all- mänhet mycket skickliga, men den nödvändigaste medicinska ut- rustningen saknades. Exempelvis fanns i regel ingen penicillin i fälschet, än mindre i själva lägren. I och för sig obetydli- ga sårskador utvecklade sig lätt trots läkarvården till all- varliga inflammationer och varbildningar (av vilka Jacobowitsch själv bar flera ärr). Skörbjugg, tuberkulos och skador på grund av olycksfall i arbetet voro vanligast.

På tal om sjukvården bekräftade Jacobowitsch en upp- lift, som Lukas Forstn e

gift, som Lukas Forstner ursprungligen lämnat mig. Innehållet i de livsmedelspaket - detta gäller efter 1953 - som fångarna erhöles, granskades givetvis innan det utlämnades till adressaterna. Den medicin, som fanns i paketen, överlämnades dock aldrig till mottagarna själva, utan till läkarna, vilka hade att behandla vederbörande därmed. Härigenom fick lägreets medicinförråd ett värdefullt tillskott och läkarna fingo tillfälle studera de nya preparat, som utvecklats i Västerlandet. Enligt Forstner hade fångarna i Novo Sibirsk på grund av arbets- och klimatförhållandena länge plågats av en allergisk sjukdom intill dess att det upptäcktes att åkomman kunde botas med en tysk medicin, som kommit med gåvopaket. Icke långt därefter började alla fångarna behandlas med detta preparat, som tydligen särskilt importerats i större mängder och sjukdomen utplånades.

De svåra förhållanden, som rått i lägren, förbättrades efter Stalins död. Övervakningen blev mindre sträng och nyckfull. Förplägnaden blev så riklig att fångarna icke förmådde förtära all mat, men kosten var lika enformig som tidigare. Fångarna försågos med två, i stället för som förut ett, lakan. Skrivföbrudet upphävdes för vissa fångar. Ett litet bibliotek inrättades i varje läger och internerna fingo tillgång till tidningar. Fritidsförströelse anordnades i form av filmföreläsningar (i princip en gång i veckan), små kabareter etc. Likaledes upptogs sport, exempelvis fotboll och volleyboll, varvid t.o.m. nationella lag bildades, som spelade mot varandra.

Vidare erhöles fångarna en lön för sitt arbete, som utgjorde 60% av den för vanliga arbetare fastställda lönen. Härifrån gjordes avdrag för kostnaderna för mat, kläder samt för lägreets underhåll och administration. Till att börja med insattes återstoden på ett spärrat konto men från 1954 utbetalades lönen kontant.

I slutet av år 1955 och i början av 1956 inledde de ryska myndigheterna en översyn av alla domar, som utdömts enligt paragraf 58, d.v.s. alla politiska straffdomar. Resultatet för Taisjets del blev så småningom att cirka 70% av fångarna frigavs sedan de förklarats hava dömts utan grund och nu var rehabiliterade. Omkring 10% frigavs likaledes sedan deras straff avkortats till den redan avtjänade tiden. För resterande 20% nedsattes straffen väsentligt, så att ofta blott 1 à 2 år åter-

stodo att avtjåna. De sammanfördes därpå till lägren 019 och 026, vilka samtidigt omvandlades till ITL-läger. Inga utlänningar skulle sålunda från våren 1957 finnas kvar i special-läger.

De utlänningar, som frigivts och som hade anhöriga i Sovjetunionen, tillåtos förena sig med dessa. Övriga tvingades att som deporterade ("verbannte") kvarstanna i Sibirien. Åtminstone större delen av de utlänningar, som våren 1957 funnos kvar i Taischet, torde av ryssarna ha betraktats som statslösa eller också var deras medborgarskap på annat sätt tvivelaktigt. Ingen repatrierades sålunda automatiskt. Först sedan vederbörande sökt utresetillstånd och framför allt sedan hemlandets myndigheter kraftigt understött ansökan förelåg möjlighet att få komma hem.

Buynov har sagt mig, att han trots sin ryska börd icke hade några svårigheter att få utresetillstånd från Sovjetunionen. Detta är enligt Jacoubowitsch icke alldeles sant. Buynov betraktades nämligen såsom statslös. Hans anförvanter skaffade emellertid och skickade honom ett österrikiskt pass. Genom att Jacoubowitsch mottog och sorterade posten till utlänningarna kunde han smuggla undan brevet från censurerna och lämna passet direkt till Buynov. Tack vare detta dokument lyckades Buynov så småningom utverka repatriering. Jacoubowitsch själv, som ävenleden är ryskfödd, frigavs men blev "verbannt", och kunde först efter ett år på grund av de österrikiska myndigheternas energiska demarcher få utresetillstånd.

Det kan i detta sammanhang nämnas, att den av Spüller nämnde österrikiske tandläkaren Hutterer från Norilsk enligt Waldherr numera såsom frigiven bor i Krasnojarsk. Hans ansökan om repatriering har avslagits med motiveringen, att han nu levat så länge i Sovjetunionen att han vore att betrakta som sovjetrysk medborgare.

Vare sig fångarna frigavs eller överfördes till ITL-läger erhöilo de tillstånd att skriva brev. Detta innebure icke alltid att breven släpptes igenom. Det har ofta hänt, att försändelser aldrig nått adressaten i utlandet. För att vara på säkra sidan borde man därför sända flera meddelanden på olika vägar. Det hände även, att en fånge, som nått förbindelse med hemlandet plötsligt "i och för repatriering" överfördes till Potma, där censuren är strängare och där han tills vidare av-

skars från all vidare kontakt med de anhöriga.

Om svenskar funnits i Taischet-området ansåg emellertid Jacoubowitsch, att de numera borde ha haft möjligheter att höra av sig.

Revisionen av de politiska domarna innebär givetvis icke att samtliga utländska politiska fångar frigivits eller komma att frigivas. Naturligtvis - underströk Jacoubowitsch - finns det fångar, som ryssarna av en eller annan anledning inte vilja släppa. Dessa borde för länge sedan ha satts i "Schweigelager". Dylika läger torde dock icke ha funnits i Taischet-området men däremot i Kolyma.

Revisionen ledde icke heller till att samtliga special-läger upplöstes. Hälften av dem, d.v.s. ett 30-tal, torde finnas kvar och fyllas undan för undan med nya politiska fångar framför allt från de baltiska staterna och Ukraina. Samtidigt är det uppenbart, att behovet av arbetskraft icke längre kan täckas enbart med slavarbetare. I stor utsträckning fylls behovet genom att de frigivna arbetarna tvingas kvarstanna såsom deporterade, varvid de dock erhålla lön för sitt arbete. Vidare ha de sovjetryska myndigheterna igångsatt en omfattande värningskampanj för att skaffa arbetskraft till utvecklingsområdena i Sibirien. Särskilt intensivt bedrivs kampanjen inom Komsomol. De löneförmåner, som erbjudas arbetarna i Taischet, äro synnerligen förmånliga. Till en grundlön, som på grund av ett särskilt "Sibirien-tillägg" redan från början var högre än i det europeiska Sovjetunionen, kommer, enligt Jacoubowitsch dels en årlig löneförhöjning om 10%, dels tillägg för speciella prestationer, överskridande av normer etc. Många lockas till Taischet för att förtjäna "de långa rublerne".

Wien den 19 augusti 1957.

(Erik Braunerhielm)

Kopia.

Kungl. Svenska
Ambassaden

Original se HP 1 Er I

P 2 Ew I
22/8

Bonn den 20 augusti 1957.

2 bil.

Strängt förtroligt.

Herr Sekreterare,

./2

Bifogade ber jag få översända två promemorior rörande samtal, främst i Norilsk-frågan, med Paul F a s s och Willy N e u m a n n (nämnda som medfångar i Norilsk av Herbert M e n g e resp. av densamme och Fritz H i r s c h jfr. Sten Lundströms promemorior den 13 och 14 augusti 1957).

Jag har vidare sökt den av Willy R u d i c h (jfr. Lundströms P.M. den 15 augusti 1957) nämnde kaptenen Erich H e c k i Mettman, men han var bortrest på semester till c:a 1 september. Leif Leifland eller jag själv får väl i sinom tid göra ett nytt försök med honom.

I samband med att jag den 2 september börjar tjänstgöra vid konsulatet i Frankfurt am Main, ämnar jag besöka ^{aktuella} personer i Syd- och Mellantyskland.

/Åke Lindén/

Sekreterare Gunnar Lorentzon,

Utrikesdepartementet.

Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med väveriarbetaren
Paul F a s s, född den 4 november 1923,
i dennes bostad, Hensenweg 67 d, Mönchen-
Gladbach, den 17 augusti 1957.

F a s s uppgav att han råkat i rysk krigsfångenskap hösten 1943. Efter att passerat olika "Sammellager" hade han 1945 kommit till Moskva, där han bl.a. suttit en tid i Lefortovskaja-fängelset. Från Moskva hade han med kortare uppehåll i ett flertal läger förts till Norilsk, dit han anlant i maj 1953 och där han placerats i läger nr 5. I detta hade han vistats under hela den tid han kvarhållits i Norilsk, d.v.s. fram till årsskiftet 1954/55. Till Västtyskland hade han återkommit den 20 december 1955.

Antalet fångar i läger nr 5 i Norilsk angav han till "några tusen", varav huvuddelen varit ryssar, ukrainare och kaukasier. Antalet utlänningar hade varit litet; utom tyskar, vilkas antal han uppskattade till något tiotal, erinrade han sig ha sett ett fåtal italienare i lägret. Några svenskar hade han ej träffat eller hört talas om, vare sig i Norilsk eller eljest under sin tid i Sovjetunionen. Namnet B a l-
t i n s sade honom ingenting, och någon major med förnamnet Hermann kunde han ej heller erinra sig ha träffat eller hört omnämnas. Han påpekade i detta sammanhang, att han aldrig suttit i officersläger och endast haft obetydlig kontakt med officerare under sin fängtid.

Bonn den 19 augusti 1957.

/Åke Lindén/

Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med nattportieren.
Willy N e u m a n n, född den 27.4. 1923,
i dennes bostad, Antoniusstrasse 3, Bad
Neuenahr, den 19 augusti 1957.

N e u m a n n lämnade följande uppgifter om sin vistelse
i Sovjetunionen:

fängslad sommaren 1948 i Litauen och dömd till 25 års
straffarbete,
1948-49: fängelse i Königsberg (Kaliningrad),
1949 (början av året) - 1950: Norilsk, läger I,
1950 - 1953 (slutet av året): Norilsk, läger IV,
1953 - 1954: Kalima,
1954 - 1955: flera läger, bl.a. Magadan och Swablowsk,
1955, oktober: frigiven och repatrierad via Friedland.

Han förklarade sig ej ha träffat eller kunna påminna sig
ha hört talas om svenskar under sin tid i Sovjetunionen. Han
påpekade dock, att det vore svårt att efteråt minnas nationali-
teter på alla de fångar han kommit i kontakt med; i läger IV
i Norilsk hade tidvis funnits fångar av sammanlagt 19 olika
nationaliteter. Det hade också varit vanligt, att fångar upp-
givit falsk nationalitet, om de på så sätt trott sig komma i
ett fördelaktigare läge eller kunna skaffa sig förmåner av
något slag.

Tillfrågad om antalet fångar i Norilsklägren uppgav han

för läger I c:a 2.000 och för läger IV c:a 9.000 vid tiden för hans ankomst dit 1950. Sedan hade antalet gått ned, och när han lämnade lägret hösten 1953, torde det ha funnits c:a 6.000 fångar där.

På fråga om han kunde påminna sig ha träffat någon person vid namn B a l t i n s, svarade han efter någon tvekan, att han i samband med upproret i Norilsk i juni 1953 kommit i kontakt med en f.d. lettisk officer i tysk tjänst med detta namn. Utöver att denne vid tiden i fråga torde ha varit en c:a 35 års man, kunde han ej erinra sig någonting närmare om honom. Han kunde ej påminna sig ha sett honom före upproret och hade ingen uppfattning om, vart han senare tagit vägen.

Tillfrågad om han vid något tillfälle sammanträffat med eller hört talas om en tysk major med förnamnet Hermann, bördig från Breslau, svarade han, att det i läger IV i Norilsk funnits en tysk med detta namn (troligen hans efternamn), som på grund av att han alltid uppträdde tillsammans med sin hund, varit allmänt känd som "Hermann mit dem Hund". Denne, som varit en c:a 50 års man, hade emellertid, såvitt Neumann kunde minnas, ej varit officer utan polis, ursprungligen "vanlig" polis men under kriget överförd till Gestapo eller möjligen Sicherheitsdienst. Han hade troligen varit schlesier och hade efter kriget blivit gripen i Bautzen i Östzonen och dömd till livstids straffarbete. Hermann hade varit kvar i Norilsk, när Neumann fördes därifrån. Neumann hade aldrig hört Hermann tala om några svenskar, men han hade endast känt honom ytligt. Två, som varit mycket tillsammans med Hermann, vore: Gerhard S c h u m a n n, numera bosatt i Bexbach/Saar, Dr. Ludwig Nieder-Strasse 18, och Willy M o r o w s k i, vars adress Neumann ej kände till men varom Schumann torde kunna lämna besked.

En pålitlig person med stor personkännedom beträffande Norilsk vore Hans G e b e l s, född i Magdeburg omkring 1925 och numera bosatt i Kassel.

Då jag på fråga av Neumann, varför jag vore särskilt intresserad av Norilsk, nämnde, att det uppgivits, att några 1952

nedskjutna svenska flygare skulle ha vistats där, svarade han, att detta förefölle honom mindre troligt. Han hade aldrig hört talas om några fångar i Norilsk, som gripits senare än 1949/50 och han hade uppfattningen att några "nya" fångar knappast förts dit efter denna tid. Dessutom förefölle det honom föga sannolikt, att flera vid samma tillfälle gripna eller dömda förts till samma läger. Det vore snarare i enlighet med rysk praxis att splittra dem på lika många läger som personer.

Då jag på tal om Hermann kom att nämna namnet S p u l-
l e r, reagerade Neumann omedelbart och undrade om det vore fråga om en österrikare, med detta namn. Denne hade Neumann nämligen haft att göra med i Norilsk och ansåge vara en suspekt figur, som möjligen gått ryssarnas ärenden och i varje fall vore högst ovederhäftig.

Bonn den 20 augusti 1957.

L

/Åke Lindén/

Strängt förtroligt.

248

P.M.

angående samtal med tyske medborgaren Werner Urbanski, född 1912, hållet fredagen den 16 augusti 1957.

Urbanski, som före fångenskapen tjänstgjort inom Waffen SS och som efter frigivningen ännu inte kommit in i något yrkesarbete, är bosatt under adress Achtrup, Kr. Siedt-
tondern.

Den 9 maj 1945 blev Urbanski tillfångatagen i Kaukasus och fördd till ett krigsfångeläger, där han en kort tid efteråt blev dömd 10 års tungt tvångsarbete. Via ett fängelse i Baku överfördes han senare till Krajsnojarsk. Därifrån fick han hösten 1947 medfölja en transport på floden Jenissej till Dudinka och kom den 10 oktober samma år till Norilsk, där han blev insatt i ITL-läger 3. En kort tid därefter överfördes han till ITL-läger 2 i Norilsk. I oktober 1948 överflyttades han till Gorlag 4 i Norilsk, där han fick vara kvar till juli 1953. Då fick han medfölja en transport och anlände den 4 augusti 1953 till Tapiau i Ostpreussen. Först i december 1953 blev han frigiven och fördes via Frankfurt a.O. till Friedland.

På särskild fråga förklarade Urbanski, att han under fångenskapen aldrig hört talas om eller träffat någon svensk fånge. Efter en stunds eftertanke förklarade han emellertid, att han troligen redan år 1948 hört talas om ^{att} en svensk journalist skulle ha hållits fången i samma läger. Själv hade Urbanski aldrig träffat denne man, som uppgavs ha varit verksam inom sitt yrke i Leningrad eller Moskva. Mannen hade redan fått lämna lägret, då Urbanski fördes in där. Några ytterligare detaljer beträffande den förment svensken kunde Urbanski icke lämna, annat än att "svensken" varit mycket omtyckt av medfångarna. Urbanski förmodade, att ingenjör Paul

Werner, som återvänt till Västtyskland efter att ha varit fången i Norilsk, möjligen skulle kunna lämna ytterligare uppgifter om den omtalade fången.

Gorlag 4 i Norilsk omfattade ungefär 4.000 fångar, varav 14 var tyskar.

Som sina medfångar i Norilsk kunde Urbanski erinra sig:

Hans K ö n i g (troligen född omkring 1925 i Oberschlesien);

Willy K u n d a h l ;

B e r n d t (från Berlin); och

S * i e r z i (också från Berlin).

På fråga om Urbanski hört talas om någon lettisk fånge vid namn Baltins, lämnade han nekande svar.

Inte heller kände Urbanski igen någon av de avbildade i den fotografiserie - bl.a. innehållande fotografier av de försvunna flygarna - som jag visade vid tillfället.

Stockholm den 21 augusti 1957.

/Sten Lundström/

Wien den 27 augusti 1957.

Nr 557. 1 bil.

R 18. Strängt förtroligt.

förhållandena i Norilsk

484 B 23.7.57.
485 B 23.7.57.
492 B 26.7.57.
493 B 26.7.57.
507 B 31.7.57.
553 B 20.8.57.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./.

Härmed får jag vördsamt insända en redogörelse för förhållandena i Norilsk-distriktet, vilken utarbetats på grundval av de uppgifter, som lämnats av de av beskickningen hittill hörda vittnena. Redogörelsen torde kunna tjäna till ledning vid de fortsatta förhören med personer, som återvänt från fångenskap i Norilsk.

(Sven Allard)

P.M.

angående förhållandena i Norilsk.

Följande redogörelse för förhållandena i Norilsk är baserad på den berättelse, som avgavs av Kurt Waldherr (492 B. 26.7.57.). Den har kompletterats med av andra vittnen lämnade upplysningar, som verkat tillförlitliga.

Då redogörelsen i stora stycken bygger på vittnesut-sagor från blott en eller två personer kunna fel och missupp-fattningar därför ha insmugit sig. Rapporten torde emellertid kunna tjäna till ledning för de fortsatta förhören men bör där-vid efter hand kontrolleras och korrigeras.

Vid Jenisej-flodens mynning ligger hamnstaden Dudinka. 102 km i sydostlig riktning därifrån ligger Norilsk. De bå-da städerna äro förbundna med en järnväg men däremot fanns - åtminstone inte fram till år 1954 - ingen landsväg mellan dem. Det finns icke heller någon järnvägslinje söderifrån. De enda förbindelserna med Sovjetunionen i övrigt utgöres av flyg - såväl Norilsk som Dudinka ha landningsplatser för flygplan - samt på sommaren flodbåt från Krasnojarsk uppför Jenisej. Dess-utom kunna lastfartyg från Dudinka givetvis taga vägen genom Ishavet.

I detta ödsliga och skoglösa tundraområde exploitera-de ryssarna de rika mineralfyndigheterna, främst kol, koppar och nickel, och uppbyggde samtidigt Norilsk till en modern gruvindustristad. Därvid utnyttjades såsom arbetskraft fram till mitten av 50-talet så gott som uteslutande slavarbetare

och deporterade. Själva staden var grandios anlagd efter en stadsplan, som lär ha fastställts redan för cirka 20 år sedan och uppfördes med en oerhörd fart. Uppskattningarna om invånarantalet växla, men det översteg 1956 sannolikt 50.000 och staden är troligen planerad för det dubbla.

Hela Norilsk-distriktet, med alla dess industrier och fångläger synes ha tillhört samma kombinat, som stod under MWD:s ledning. Som chef har flertalet av mina sagesmän nämnt översten Sverieff, en broder till den sovjetryska finansministern. Denne, som var arméingenjör, var känd som en synnerligen duglig och driftig man, men fullkomligt hänsynslös. Enligt Buynov skall han emellertid någon gång i början av 1950-talet ha avlösts av en general Simjonoff, vilken i sin tur försvann icke långt efter Berias fall.

Fram till 1948 funnos runt om Norilsk ett stort antal s.k. ITL-läger för såväl politiska som kriminella fångar. I september nämnda år omvandlades sex av dessa till specialläger med strängare behandling, s.k. gorlag.

I detta sammanhang kan nämnas, att Rennert undvek termen specialläger. Han ville göra gällande, att samtliga läger i området benämndes ITL-läger, men att några av dem, i vilka övervakningen var något strängare, kallades ITL-regimläger. Ehuru det endast rör sig om en terminologisk fråga, synes mig Rennerts anmärkning ge en antydning om att specialläggen i Norilsk och Talschet till sin typ voro identiska med de s.k. regimläger, vilka omnämnas bl.a. från Vorkuta.

Då speciallägren inrättades, överfördes dit de utländska politiska fångarna samt ryska politiska fångar, som dömts längre straff. Dock synes många ryska politiska fångar ha kvarstannat i ITL-lägren. Utlänningar sattes emellertid efter 1948 endast i sällsynta undantagsfall i dylika läger.

I speciallägren vistades sålunda ryska medborgare av alla nationaliteter, däribland ett mycket stort antal balter. Bland utlänningarna voro de osteuropeiska staterna talriktigt representerade. Vidare funnos där flera japaner, tyskar och spanjorer (blå divisionen?), några österrikare samt enstaka amerikanare, fransmän, italienare, greker etc. Så när som på Günthör och Mayr, vilka äro högst otillförlitliga, har ingen av i Österrike hittills hörda vittnen uppgivit sig ha träffat eller hört

talas om skandinaver i Norilsk.

ITL-lägren voro numrerade i löpande nummerföljd. När speciallägren inrättades erhöles även dessa en egen nummerserie med numren 1-6. Huruvida ITL-lägrens nummerserie då ändrades för att fylla luckorna efter dem, som omvandlades till specialläger, har icke kunnat utrönas.

Gorlag nr. 1 låg 7 å 8 km norr (?) om Norilsk och kallades även Medverschka efter den lilla å ("Björnån") vid vilken den var belägen. Fångarna där arbetade huvudsakligen i kopparsmältverket Medstroi samt i en nickelgruva, med nickel-malm i öppen dager.

Gorlag nr. 2 låg omkring 2 mil från Norilsk vid järnvägen till Dudinka. Det var liksom övriga läger med undantag för gorlag 4 ett taggtrådsomgärdat barrackläger med vitmålade stockhus av olika storlekar. Husen voro nya och välbyggda. Flertalet fångar arbetade i kolgruvan Kalerkan men några sys-selsattes bl.a. med utbyggnad och underhåll av järnvägen och med anläggandet av en högspänningsledning.

Kalerkan-gruvan synes ha bearbetats uteslutande av fångar från läger 2. I övrigt synes lägren icke ha varit knut-na till bestämda arbetsplatser utan för större gruvor och fab-riker tillhandahölls arbetskraft från flera olika läger både av gorlag och ITL-typ. Detta möjliggjorde en viss kontakt mel-lan lägren.

Beträffande gorlag nr. 3 äro uppgifterna mycket o-säkra. Buynov omtalar, att Kalerkanlägret före 1948 hyste s.k. katerschane-fångar, vilka i september nämnda år överfördes till ett läger 3, vilket låg vid stadsgränsen nära gorlag 5. Detta synes kunna vara samma läger som Günthör och Haunold suttit i. De senare ha berättat, att fångarna där sys-selsattes med tegelbränning, cementtillverkning samt i kopparsmältverket Medstroi. Det är dock möjligt att detta läger icke tillhörde gorlag-kategorin utan var av typ katerschane (se nedan).

Gorlag nr. 4 skilde sig till utseendet från övriga läger. 6 km från Norilsk hade man börjat uppföra flera kvarter bostadshus av tegel. En del av detta område avspärrades med stängsel och fångarna inhystes i de icke fullt färdiga bygg-naderna. Dessa bestodo av två våningar med vardera fyra stora salar och några mindre rum. I varje större rum förlades 50-65 man. Denna mindre rummen användes för fångvaktare och favorisera-

de fångar. Internerna i detta "gorstroi"-läger (stadsbyggnad) arbetade främst med byggnads- och anläggningsarbeten av olika slag i själva staden. Lägre upplöstes 1954 och byggnaderna upplöstes som bostäder för civila arbetare. De stora salarna indelades då genom skiljeväggar i tre å fyra lägenheter och vatten- och avloppsrör drogos in. Vid denna tid hade Norilsk växt så mycket, att det gamla lägerområdet låg i stadens utkant.

Utanför Norilsk låg ett inhägnat industriområde omfattande två tegelbruk, en cementfabrik och en glasfabrik. Vartill ungefär 1953 kom en keramisk verkstad. Inklämt mellan detta och stadsgränsen låg gorlag 5 (f.d. ITL nr 9) och på dess andra sida gorlag 6. Det sistnämnda var uteslutande avsett för kvinnor. Till en början sysselsattes fångarna i stor utsträckning i de nämnda fabrikerna. Fr.o.m. 1952 fingo emellertid blott fria arbetare och gynnade fångar arbeta där. Fabriksarbete ansågs lindrigare än gruv- eller byggnadsarbete. Internerna i läger 5 och 6 erhöles i stället olika slag av arbeten i Norilsk samt i Medstroi. Kvinnorna hade givetvis något lättare arbeten, bl.a. skötte de gatuhällningen i staden.

Något speciälläger nr. 8, som omnämnes i tyska Suchdienst's skrivelse den 18 april 1957, har ingen av mina sagesmän hört talas om. Buynov har däremot berättat att han en gång flyktigt träffat två frigivna ryssar, vilka uppgivit sig ha suttit i ett läger Inangda, beläget 12 å 15 mil nordost om Norilsk. Detta hölls isolerat och man försökte hemlighålla dess existens. Mer än detta ville de båda ryssarna icke yppa.

Många skiljaktiga uppgifter ha lämnats om invånarantalet i de olika fånglägren. Frånsett gorlag 2, där antalet fångartorde ha hållit sig ganska konstant omkring 3.500 å 4.000, torde lägrens storlek ha växlat vid olika tidpunkter. Gorlag 1 torde ha haft 4.000 - 6.000 interner, gorlag 4 minst 4.000, gorlag 5 omkring 8.000 å 9.000. Buynov, som har vidlagat till hörsågen, uppger att gorlag 4 tidvis hyste ända till 11.000 å 12.000 fångar.

Vid sidan av ITL och gorlag-lägren funnos möjligen en tredje kategori, Katerschane-lägren. Fångarna i dessa hade dömts till s.k. katjorka-straff, en ålderdomlig, från tsartiden härstammande straffform, som innebar att fången skulle va-

ra belagd med bojer. Detta lär verkligen i viss utsträckning ha förekommit ända fram till kriget, men efter 1945 torde behandlingen av katerschane-fångarna knappast ha varit strängare än av regimfångarna. De förra synes emellertid ha erhållit de svåraste arbetena.

Waldherr och andra uppges med bestämthet att katerschane-fångarna hystes i särskilda läger med egen nummerserie. Detta förnekas emellertid av Buynov och Günthör, vilka hävda att katerschanefångarna insattes i gorlag 3 och möjligen även gorlag 1. Bhuru Haunolds placering i Norilsk någorlunda överensstämmer med Buynovs uppgifter om katerschane-fångarnas överflyttning år 1948 från läger 2 (Kaiarkan) till läger 3, förefaller mig Waldherres uppfattning sannolikast. Spuller har nämligen erfarit att nära läger 5 låg såväl ett gorlag 3 som ett katerschaneläger.

Buligt Waldherr fanns i Norilsk från 1949 ungefär 15 ITL-läger, 6 specialläger (varav ett för kvinnor) samt 3 å 4 katerschane-läger (varav likaledes ett för kvinnor).

Någon tillnärmelsevis säker beräkning av sammanlagda antalet fångar i Norilsk-distriktet har icke varit möjlig att göra. Uppskattningarna växla mellan 50.000 - en uppenbart för låg siffra - och 200.000.

Behandlingen i specialläggen var fram till år 1953 utomordentligt sträng. Vaktmanskapet var strikt, nervöst och nyckfullt. Absolut skrivförbud rädde på några få undantag när och fångarna fingo icke ens sinnessvaga papper och penna. Efterlevnaden av dessa och liknande förbud kontrollerades dels genom kroppsvisitationer efter arbetets slut, dels genom inspektioner av barrackerna vid oregelbundet valda tider. Att dessa visitationer icke alltid hade full effektivitet visas av Waldherres berättelse att han genom hela fångenskapen av någon slags självhåvelsedrift bevarade en liten fickkniv. Vid kroppsvisitationerna dölde han den helt enkelt i den ena över huvudet sträckta knutna näven.

Ovanstående uppgifter tyda på att fransmannen Jacques Rossi, vilken ritat de hos utrikesdepartementet befintliga porträtteckningarna från Norilsk, måste ha suttit i ITL-läger.

Begränsade möjligheter synes emellertid ha förelegat för fångarna att mottaga post, särskilt livsmedelspaket. Detta förekom dock endast i sällsynta undantagsfall, eftersom ju i regel ingen kunde veta, att fångarna funnos i Norilsk.

Fångarna i spektälluren hade nummer på jackans rygg och på framsidan av byxorna (märk att ingen av Rossis teckningar visar nummer på uniformerna).

Arbetstiden var i regel 10 timmar om dagen, tydligen även på lördagarna. För att klara sig gällde det, att på olika sätt skaffa sig ett så lindrigt arbete som möjligt. Det är också tydligt, att de intelligentaste av mina sagesmän för egen del hade lyckats härmed. Kommunisten Albin Mayr blev vakt vid en pumpstation, där han sällan behövde taga ett enda handtag. Buynov tjänstgjorde en lång tid som lägerets biografmaskinist. Waldherr beklagade, att han på grund av tafatthet först relativt sent kunde skaffa sig en ganska lätt befattning som elektriker.

I viss utsträckning förekom förströelse under den knappa fritiden, såsom sport under sommaren och en filmföreställning i månaden.

Vad förplagnaden beträffar, utgjorde grundransonen av bröd 650 gram om dagen, vilken tilldelades kontorspersonal och icke kvalificerade diversearbetare. Sjuka fingo blott 550 gram. För tyngre arbete höjdes ransonen gradvis, så att kvalificerade gruvarbetare kunde få upp till 1 kg och mera. I regel serverades tre mål mat om dagen, bestående av soppa eller gröt. Sälspäck eller fisk var den vanligaste soppingrediensen, likaså förekom löksoppa ofta. Kött var sällsynt och färska grönsaker naturligtvis okänt. Enligt Waldherr uppgick den dagliga soppransonen till 750 gram om dagen. Han hade själv en tid arbetat i lägerköket och visste att åtminstone 30% av alla varor stals där. Fångarna erhöll sålunda aldrig allt vad de skulle ha.

Matordningen synes ha varit olika i olika läger. I ett av dessa utspisades blott två mål om dagen. Fångarna hemställde då om tre måltider, men då de upptäckte att de därigenom icke erhöilo någon ökning av ransonen, bado de att få återgå till den gamla ordningen för att få känna sig riktigt mätta åtminstone två gånger varje dag.

I stort sett har dock ingen av mina sagesmän klagat över kvantiteten av utspisningen. Enformigheten och vitaminfattigheten av kosten gjorde dock denna svår att fördraga för utlänningarna. Många ryssar ansågo att de i fånglägret åt bättre än de någonsin gjort hemma. Åtskilliga av utlänningarna däremot hade svårt

att behålla maten. Bristsjukdomar voro vanliga, särskilt skörbjugg.

Ännu mera pressande för både ryska och utländska fångar var dock det ozon-fattiga tundraklimatet. Under de långa vinternarna räknades -40° som något normalt under det att de korta somrarna - juli, augusti - kunde bli mycket heta.

Den medicinska omvårdnaden synes dock i Norilsk ha varit god. Varje läger hade sin egen sjukstuga, som till att börja med var ganska primitiv men så småningom blev väl utrustad. I Kaierkan förekom sålunda omkring 1952 penicillinbehandlingar och utfördes enklare operationer efter olycksfall. Där behandlades också gulsotspatienter efter en stor epeдеми, som svepte genom Norilsk-distriktet. I själva staden fanns ett särskilt sjukläger och enligt Buynov skulle i gorlag 4 ha funnits ett sjukhus, dit tub-sjuka förlades.

Om dödligheten ges naturligtvis växlande uppgifter. Buynov, som talar om livet i lägren under stark affekt, uppgav att fångarna dogo i tusental. Samtidigt meddelade han, att Kaierkan-lägrete varje år - under sommartiden då flodbåtarna kunde gå upp från Krasnojarsk på Jenisej - tillfördes 200 å 300 nya fångar. Han måste medge, att detta gav en dödlighetssiffra i lägrete på "bara" 9-10%. Enligt vad han hört, hade emellertid åren 1947 och 1948 varit utomordentligt svåra med osedvanligt många döda. Waldherr framhöll, att fångarna i Norilsk nog erhöilo bättre omvårdnad än i många andra läger.

De döda kremerades icke utan begravdes på en stor begravningsplats utanför staden Norilsk. På gravarna uppsattes enkla stenar med nummer men utan namn.

Mina sagesmän angiva i regel "Stalins död" som den tidpunkt, efter vilken behandlingen av fångarna förändrades. De är emellertid icke alldeles säkert, att de materiella förbättringarna uteslutande haft samband med regimväxlingen i Sovjetunionen. Buynov vill således minnas, att internerna i Kaierkan lägrete redan 1952 erhöilo tillgång till böcker och tidningar och fingo lyssna till radio. Likaså synes lön till fångarna ha börjat utbetalas redan före Stalins död. Från lönebeloppet gjordes emellertid så stora avdrag att fångarna utbekommo högst 200 rubel i månaden och ofta icke mera än 50 å 60 rubel.

Efter Stalins död vidtoges emellertid ytterligare en rad åtgärder till förbättring av levnadsförhållandena i lägren.

Arbetstiden avkortades något, förplågnaden blev rikligare, ehuru lika enformig som förut, fångarna tilldelades sång-
lingar, mera fritidsförströelse anordnades, åtminstone i
lägren 2 och 4 öppnades t.o.m. markententier, där inter-
nerna kunde inhandla matvaror o.dyl.

Alla dessa nyheter infördes icke med en gång utan
först så småningom.

Ehuru mina sagesmän naturligtvis uppehålla sig
vid de materiella förbättringarna har jag fått ett starkt
intryck av, att den markanta och plötsliga förändringen
efter Stalins död och framförallt efter Berias fall gäll-
de den allmänna atmosfären. Fångarna blevo fräckare och
togo sig större friheter, vaktmanskåpet däremot förlorade
sin självsäkerhet och arrogans och blevo försiktigare i sitt
uppträdande.

Alla mina sagesmän kände till eller upplevde per-
sonligen den stora strejken och upploppen på försommaren 1953.
Enligt Buynov började strejkrörelsen i läger 2. Dit hade näm-
ligen i början av nämnda år kommit en stor grupp "blednoi", den
bekanta typ av ganster, som i alla ryska fångläger bildade ett
slags överklass. Dessa hade genast igångsatt den sedvanliga pe-
nalistiska terrorn mot lägrets övriga invånare, vilka hos lä-
gerledningen begärde blednois förflyttning. Då ingenting hän-
de inledde internerna slutligen en strejk och vägrade gå till
arbetet i Kolgruvan. Vaktmanskåpet vågade icke inskrida med
våld utan försökte utan resultat att med lampor förmå fångar-
na återgå till arbetet. Efter ett par dagar kommo högre tjänste-
män från kombinatsledningen i Norilsk ut till lägret och av-
gävo fagra löften icke blott om blednois förflyttning utan ä-
ven om bättre materiell behandling i allmänhet. Uppfyllandet
av utfästelserna lät emellertid vänta på sig. Några dagar se-
nare utbröt ett fruktansvärt slagsmål mellan blednoi och de
uppretade internerna med ett par dödade och några sårade som
följd. Då blev det äntligen resultat. Blednoi fördes bort och
de övriga fångarna mutades med extraförplågnad.

Läger 2 låg så isolerat att nyheter därifrån endast
långsamt och med svårighet sipprade ut till andra läger. E-
mellertid hade tydligen uteblivandet av kolleveranserna från
Kajerkan-gruvan icke bara skrämt upp den centrala kombinats-
ledningen utan även kommit arbetare från andra läger att ana,

att någonting var i görningen. Någon tid senare fingo fångarna i läger 2 genom i trakten bosatta frigivna - vilka givetvis alltid stodo på fångarnas sida - veta, att oroligheter brutit ut i lägren närmast Norilsk. Detta ledde till ny oro i läger 2, ehuru mindre allvarlig än tidigare.

Waldherr har en annan version av upprinnelsen till upploppen. Enligt honom hade fångarna i en kolonn från läger 5, vilken befann sig på återmarsch från arbetsplatsen, tillåtit sig att samtala högljutt. Då vakterna kommanderade tystnad utbröt ett hotfullt mummel. Vakterna befallde genast fångarna att göra halt och sätta sig. Det var tydligt att de förna voro räddare än fångarna själva. Någon måtte ha gjort en oförsiktig handrörelse, ty plötsligt började vaktmanskabet skjuta rätt in i kolonnen, varvid två män svårt sårades. Då reste sig alla fångarna som en man och marscherade helt sonika tillbaka till arbetsplatsen där de etablerade sitt strejk utan att vakterna vågade företaga sig något. Påföljande dag kom lägerledningen ut till platsen och lyckades övertala fångarna att återvända till lägret. Strejken fortsatte emellertid där. Öron spr^{sig} och det kom till svårartade upplopp i flera läger. Ryssarna försökte först svälta ut fångarna men måste till sist ingripa med vapenmakt. Waldherr sade mig föraktfullt, att den österrikiske kommunisten Mayr borde ha haft en hel del att berätta härom (jag hade avsiktligt undvikit att fråga Mayr). Ryssarna hade nämligen kört in i läger 4 med pansarbilar och kulsprutor och uppfordrat fångarna att ge sig. Endast Mayr och en ryss voro beredda att hörsamma uppmaningen, och de lyckades först efter mer än en timme att komma över till ryssarna. Det var på ett hår nä att de dödats av sina med stenar och blyrör försedda kamrater. Upproret kvästes först sedan många sårats och dödats på båda sidor. Senare påstods att omkring tusentalet fångar arresterats såsom anstiftare och ledare av upploppen, men dessa uppgifter hade - framhöll herr Waldherr - aldrig kunnat kontrolleras.

Enligt Buynov överfördes i början av år 1955 alla utländska fångar från Norilsk till Taischet. Ingen av hans kamrater har kunnat bekräfta att detta är riktigt då de alla lämnat lägren före denna tidpunkt. Rengert, som dock var ITL-fånge förnekade att så var fallet. Jacobowitsch har dock meddelat, att ett stort antal fångar från Norilsk vid årsskiftet 1954-55 anlände till Taischet. I varje fall kvarstannade de frigivna utlännarna (Mayr och Waldherr) i Norilsk. Förmodligen har därför

förflyttningen endast berört speciallägerfångarna.

Som bekant transfererades flertalet österrikare i Sovjetunionen år 1951/52 från läger till fängelser. Jag har försökt forska efter orsaken till att några österrikare efter denna tidpunkt kvarhölls i Norilsk, dock utan att komma till ett bestämt resultat. Jag har dock fått det intrycket att sådana personer blevo kvar i lägren, vilkas medborgarskap av något skäl var oklart (Buynov), eller vilka icke dömts efter de vanliga paragraferna utan erhållit ett mindre vanligt straff. Waldherr fick sålunda sju års straffarbete enligt § 58 mom. 2 och 11; i Spullers dom specificerades att straffet skulle avtjänas i Sibirien. Två österrikare, Mayr och Marek, hade tidigare arbetat i Sovjetunionen.

Att ryssarnas behandling av medborgarskapsfrågan understundom varit inkonsekvent, visas av att den slovakiske juden Igor Mermelstein överflyttades från Vorkuta till fängelse tillsammans med österrikarna i augusti 1951. Mermelstein fick emellertid vänta lika länge som Buynov på den slutliga repatrieringen (dec. 1956).

Kommunisten Mayr uppger sig i brev från forna arbetskamrater i Norilsk ha erfarit att samtliga specialläger där numera upplösts och att fångarna frigivits. Efturu uppgiften icke kunnat kontrolleras, är det sannolikt, att den av Jacoubowitsch omtalade amnestien av politiska fångar omfattat även Norilsk och att speciallägren i samband därmed förvandlats till vanliga ITL-läger.

Spuller har sagt, att det var svårt att få reda på vilka kamraterna i lägret voro, enär fångarna endast fingo tala ryska med varandra. Detta påstående synes vara överdrivet. Något formligt påbud härom synes icke ha existerat. Vakterna tyckte visserligen icke om att man underhöll sig på ett språk, som de icke förstodo och det förekom, att fångarna kallades till lägerchefen och varnades för att de misstänktes för att söka anstifta bråk, eftersom de alltför ofta överlade med sina kamrater på ett obegripligt tungomål. Utom hörhåll för vaktmanskapet kunde man dock obehindrat använda sitt eget språk både i lägret och på arbetsplatsen. Efter Stalins död uppmjukades dessutom även dessa restriktioner. Exemplevis tilläts fångarna att sjunga visor på sitt eget språk vid kabareföreställningar

de anordnade på fristiden.

I ett läger, som hyste flera tusen personer, kunde självfallet inte alla känna alla. Samtliga mina sagesmän hävda emellertid bestämt, att därest svenskar kommit till de läger där de vistades, skulle de otvivelaktigt ha hört talas därom. En fänge från ett sådant land som Sverige skulle nämligen ha inneburit något av en sensation. Hållfastheten av detta påstående är givetvis svår att kontrollera. Det har emellertid visat sig, att de flesta vittnena nogrunda kunnat redogöra för var fransmän och amerikanare sutto, men de kunde däremot sällan lämna annat än relativt vaga upplysningar om dem.

Det faktum att de amerikanska och franska nationaliteterna varit representerade i vissa läger erinra de sig i varje fall med säkerhet. Detsamma borde, anse mina sagesmän, ha gällt beträffande svenskar.

Waldherr uttryckte för övrigt starka tvivel på att svenska militärläggare, tillfångatagna så sent som 1953, verkligen skulle ha sånts till Norilsk. Sovjetryska vederbörande måste ha haft klart för sig, att uppgifter om svenskar i Norilsk förr eller senare måste sippra utgenom frigivna fångar. Speciallagren där voro ingalunda avsedda att vara isoleringsläger. Om man icke ville tillstå, att svenskarna befunno sig i sovjetryskt förvar, skulle man därför, enligt Waldherr, ha dölt dem i något fängelse.

Jag har icke kunnat få några klara uppgifter om hur länge skrivförbudet upprätthölls i speciallagren i Norilsk. Alla mina sagesmän hade skrivförbud tills de lämnade Norilsk eller frigavs. Enligt Waldherr upphävdes förbudet emellertid 1954 eller 1955 bl.a. för flera tyskar.

- - - - -

Några upplysningar om de fria arbetarnas liv i Norilsk kunna måhända även vara av intresse.

Efter avtjänat straff förvisades i regel de utländska fångarna att stanna i Norilsk. En sådan deportationsdom hade ibland utdömts samtidigt med straffarbetsstraffet. I de flesta fall dömdes emellertid denna straffpåföljd i form av ett OSO-utslag först strax innan det ursprungliga straffet avtjänats. Endast i sällsynta undantagsfall sluppo utlänningarna ifrån deportation. Kommunisten Mayr berättade sålunda om en fransk sport-

lärare, som icke dömdes till förvisning, när man visste att han önskade kvarstanna i Sovjetunionen, där han som idrottsinstruktör ansåg sig ha bättre utkomstmöjligheter än i hemlandet.

Av hälsoskäl kunde utlännningar ibland utverka förvisning till annan ort, särskilt till Karagande och Krasnojarsk.

För ryska fångar fanns även en annan straffpåföljd, nämligen förlust av medborgerliga rättigheter, vilket om icke formellt så dock i praktiken innebar flyttningsförbud. Ett sådant straff gällde i allmänhet för fem år medan en deportationsdom ofta led på livstid.

Omkring 1950 utgjordes staden Norilskas fria befolkning så gott som uteslutande av sådana förvisade f.d. fångar. Mot 50-talets mitt inleddes emellertid en stor kampanj för att värva frivillig arbetskraft från övriga delar av Sovjetunionen till Sibirien, däribland polarområdena. De lönevillkor, som erbjödes i Norilsk voro utomordentligt goda. Kontraktstiden utgjorde tre år. Till en grundlön, som möjligen från början var högre än det för Sovjetunionen vanliga, kom ett s.k. polartillägg i form av löneförhöjning med 20% var sjätte månad, så att vid kontraktstidens utgång lönen fördubblats. En okvalificerad arbetare kom därför upp i löner på 3.000 - 4.000 rubel i månaden och en lön på 6.000 - 7.000 rubel voro icke ovanliga för kvalificerat folk och förman. Då livsmedelskostnaderna för en ensamstående person icke behövde överstiga 600 rubel och varupriserna i övrigt voro de i Sovjetunionen gängse levde man sålunda mycket gott.

Men icke nog härmed. Den som tecknade ett treårskontrakt erhöll dessutom rese- och flyttningskostnaderna till Norilsk betalda för sig och sin familj, samt efter kontraktstidens utgång kostnaderna för flyttning till valfri ort i Sovjetunionen. Dessutom hade han rätt till en månads semester om året med full lön, resdagarna icke inräknade och resan betald till valfri ort. De flesta arbetarna uttogs denna semester i ett sammanhang mot kontraktstidens slut och reste med sin familj per flyg till Kreml eller annorstädes.

De ryska deporterade fångarna erhöles likaledes ett 20% lönetillägg, som dock icke tillgodoräknades dem förrän efter en första tjänstetid av 18 månader. Denna lön var så lockan-

de, att, enligt Burnov, många ryssar, som varit fängslade i Norilsk och överförts till Taischet, efter frigivningen sökte sig tillbaka till polarområdena trots det hårda klimatet.

De utländska frigivna fångarna erhöles löga polar-tillägg och kunde icke heller, enligt Waldherr, om de icke av olika skäl voro favoriserade, nå formans ställning. Mayr tjänade som "typografmästare" 2.500 - 2.800 rubel i månaden, Waldherr som elektriker 1.800.

En närmast komisk inkonsekvens var att "statsanställda", som kommanderats till Norilsk, exempelvis KWD-personalen, posttjänstemän och de anställda på flodbåtarna, icke åtnjöt några lönetillägg. Detta bidrog naturligtvis att ytterligare stärka mutsystemet.

Då en fånge frigavs, anvisades han arbete av den centrala arbetsförmedlingen, dock med vissa möjligheter till fritt val. Waldherr hade för egen del otur. Då han frigavs fadde stor personalbrist vid fiskeriet i Dudinka, varför han kommanderades till ett elitämt och illa betalt arbete där. Han lärde emellertid känna en arbetsledare vid en fabrik i Norilsk och lyckades efter nio månader få anställning som elektriker i fabriken.

Några principiella hinder mot att en f.d. fånge bytte anställning förelåg icke. Huruvida han lyckades härmed berodde emellertid enbart på om den nye arbetsgivaren hade större inflytande hos arbetsförmedlingen än den gamla. Alla fördelar tillkämpade man sig som fri arbetare likaväl som lägerfånge enbart genom goda förbindelser eller mutor.

Det svåraste för den frigivne fången var att skaffa sig en bostad. Trots den våldsamma fart med vilken Norilsk växte rådde alltid en skriande bostadsnöd. Nya lägenheter voro i första hand reserverade för den frivilliga arbetskraften. Följden var, att utanför stadens gränser växte upp hela kvarter av primitiva hyddor och kåkar, som arbetarna snickat ihop själva. Då någon laglig vräkningsmöjlighet icke syntes föreligga, hade myndigheternas mycket svårt att bekämpa detta ostick. Av samma anledning kunde de icke komma tillrätta med de "squatters", som orättmätigt lade beslag på fria våningar och trots alla hot stannade kvar.

Wien den 23 augusti 1957.

2 En - ✓

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bonn den 28 augusti 1957.
Strängt förtroligt.

3078

Bonn, 30/8-57

G Herr Sekreterare,

Med hänsyn till mina förestående utfrågningsexpeditioner med utgångspunkt från Frankfurt vore jag tacksam för uppgift, om de av Leif Leifland och Sten Lundström i Nordtyskland följda spåren i Hermann-frågan lett till något resultat eller om jag i fortsättningen skall söka fullfölja i detta sammanhang ev. uppdykande ytterligare uppslag.

Edu Högström
Åke Lindén

/Åke Lindén/

Sekreterare G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ang Hermann - spåret

STOCKHOLM

19

Stockholm den 30 augusti 1957. N:o BIL.

INK. D. N:o

AVD.

GR.

MÅL.

/

L

En L

Broder,

Åberopande handbrev den 28 augusti om Hermann-frågan får jag meddela att Leiflands och Lundströms efterforskningar icke bringat något ljus i denna fråga. Jag får därför bedja Dig att i samband med andra utfrågningar även beakta detta spörsmål och hoppas, att det inte skall leda till alltför stora och tidsödande utvecklingar.

/Gunnar Lorentzon/

Attachén Å. Lindén,
B o n n .

Exp. 30/8-57
aos

Original oc HP 1 Er I

*P 2 En -
31/8*

Avskrift av strängt förtroligt handbrev
från generalkonsuln Tamm till utrikesrådet
Åström, dagtecknat Berlin den 28 augusti
1957.

Åberopande Ditt handbrev den 31 juli angående
flygarna i Norilsk ber jag härmed få översända en pro-
memoria över Everlöfs samtal med Herbert Könnicke.

Avskrift.

Strängt förtrolig

P.M.

angående samtal å generalkonsulatet den 27 augusti 1957
med tyske medborgaren Herbert Erwin Kurt Könnicke, född
den 23/12 1924, bosatt i Berlin SO 36, Falckensteinstrasse 14.

Könnicke tillhörde under krigets slutskede ett
"Sonderkommando" och tillfångatogs iförd rysk uniform
den 17 april 1945 vid Spremberg nära Berlin. På grund
av sin ungdom dömdes han icke till döden utan till 25
år och fördes därefter till Ryssland. Efter två veckors
karantän i hamnstaden Dudinka vid Norra Ishavet kom han
i oktober 1945 till Norilsk, närmare bestämt läger 4, där
han kvarstannade enda till sin hemtransport i juni 1953.

Könnicke hade på grund av sin användbarhet som fack-
arbetare redan från första början fått röra sig relativt
fritt såväl i lägret som utanför lägret. Han förklarade
sig vara "hundraprocentigt" säker på att han aldrig sam-
manträffat med eller hört talas om några svenska fångar i
Norilsk. Han kunde endast erinra sig ett vagt rykte någon
gång under år 1949 eller 1950, att svenskar kommit till
Norilsk. Dessa skulle dock enligt ryktet efter kort tid
återförts till Moskva. Könnicke ansåg sig kunna uttala
sig även beträffande de övriga lägren, då han haft goda
förbindelser med fångar i dessa, särskilt genomgångsläger
nr 5 och läger nr 1. Åren i Norilsk stode alldeles klara
i hans minne, och han ansåg möjligheten av att han skulle
misstaga sig i fråga om förekomsten av svenska fångar ute-
sluten. Den för departementet välkände tyske läkaren,
Moser, sade sig Könnicke ha varit bekant med. Denne hade
ju även varit i flera andra läger men aldrig under deras
samtal nämnt något om svenska fångar. Den ende tyske No-
rilsk-fånge han kände till som kommit hem senare än han
själv vore SS-mannen Erich Weissenborn (namngiven av Drö-
ge.), som suttit i läger 4 under åren 1948-55.

~~Königliche~~ Könnicke gjorde sina utsagor utan minsta tvekan och gav ett tillförlitligt intryck.

Berlin den 27 augusti 1957.

/u/ Hans V. Ewerlöf

Avskrift av strängt förtroligt handbrev
från generalkonsuln Tamm till utrikes-
rådet Åström, dagtecknat Berlin den 30
augusti 1957.

Åberopande Ditt handbrev den 31 juli angående
flygarna i Norilsk ber jag härmed få översända en pro-
memoria över Ewerlöfs samtal med Eduard Dümmler.

Avskrift.

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal å generalkonsulatet den 30 augusti 1957
med tyske medborgaren Eduard Dümmler, född i Dnjepropetrowsk
den 20 oktober 1926, bosatt Berlin-Neukölln, Flughafenstr. 6/12.

Dümlers fader var tysk konsulatstjänsteman och modern
ryska. Familjen återvände 1930 till Tyskland. Dümmler var
redan tidigt verksam i den kommunistiska motståndsrörelsen
mot nationalsocialismen och satt åren 1941-43 fängslad i en
s.k. Jugendkassett i Hannover. Efter krigsslutet flögs han till
Moskva för att där genomgå en välkänd, treårig agentskola
(Olo). Den 19 april 1947 häktades han såsom misstänkt för
spionage för amerikansk räkning och dömdes sedermera utan
rättegång till 25 år. Han kom den 29 april 1947 till
Ljubljanka, där han med avbrott för en månad i Lefortovskaja
fick stanna till början av 1950, då han via olika genomgångs-
läger fördes till Norilsk.

I Norilsk förvarades han i tur och ordning i lägren 1,
5 och 4, i vilket sistnämnda tiden 28 februari 1952 - 30 juni
1954. Han kunde icke erinra sig, att han i Norilsk råkat
eller ens hört talas om någon svensk fånge. På grund av vad
han genomlidit i Ljubljanka, hade han dock i Norilsk befunnit
sig i ett ganska apatiskt tillstånd.

Dümmler rehabiliterades i slutet av 1955 och återkom den
21 februari 1956 till Västberlin. Den 15 oktober 1955 hade
han förts till Bykowo (?) utanför Moskva och under fyra måna-
der pressats att ställa sig till förfogande som agent. Under
denna tid hade han för övrigt råkat och blivit god vän med
Nikolaj Krasnov.

Det kan nämnas att Dümmler spontant i början av vårt
samtal uppgav, att han i en tysk tidning läst om den svenske
diplomaten Wallenberg, och att denne skulle suttit i Ljubl-
jankafängelset i en cell med nr. 120. Någon sådan cell finnes
dock icke enligt Dümmler som sade sig ha suttit i 18 olika

celler i Lubljanakafängelset och vara i detalj förtrogen med
detsamma. Det högsta numret vore cell nr. 111, som låge i
fängelsets sjätte våning. Därutöver funnes endast några genom-
gångsceller med nr. 131-136.

Dümler gav intryck av en intelligent och hänsynslös män-
niska, som genom svåra lidanden blivit psykiskt nedbruten och
bitter mot samhället. Han uppgav sig vara 80-procentigt
"beschädigt" och nyligen ha haft ett nervsammanbrott. De fyra
första månaderna efter återkomsten hade man ansett hans med-
borgarskap oklart, och han har icke erkäntssåsom "Heimkehrer"
i egentlig mening, alldenstund han frivilligt begivit sig till
Moskva 1945.

Berlin den 30 augusti 1957.

/u/Hans Ewerlöf.

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN
uppgifter rörande
Zoltan Sahy.

213 B 19.3.57.
543 B 9.8.57.

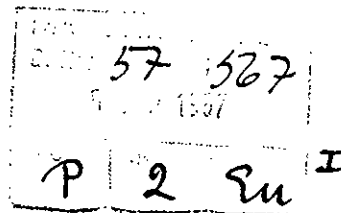
13.9.57
a f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Åström

Wien den 31 augusti 1957.

Nr 567.

R. 18. Strängt förtroligt.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Den ungerske tolk, som varit beskickningen behjälplig i fallet Zoltan Sahy, har meddelat följande.

Hans vän, dr C., har träffat en person, som kände Sahy sedan gammalt. Av denne hade dr C. erfarit, dels att Sahy aldrig suttit i Ljubljanka-fängelset, dels att han efter de sovjetryska truppernas inmarsch i Budapest den 4 november en tid tjänstgjorde som tolk vid ett ryskt förband i huvudstaden. Närmare detaljer och ytterligare uppgifter hade dr C. icke erhållit, enär han ville undvika att med alltför många frågor väcka sin sagesmans nyfikenhet eller misstankar.

Ovanstående upplysningar utgöra, om de äro sanna, uppenbarligen ett nytt, starkt indicium på att Sahy handlat på sovjetryskt uppdrag, då han på beskickningen avgav sitt vittnesmål om Wallenbergs död i Ljubljanka 1947.

Enligt uppdrag:

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm)

8/9

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

upplysningar om
Zoltan Sahy.

Wien den 31 augusti 1957.
R 18. Strängt förtroligt och
personligt.

5.9.57.
Hr Braunerhielm, Wien

Tolstoj ✓

Broder,

Med dagens skrivelse nr 568 insända vi nya upplysningar om Zoltan Sahy, ägnade att ytterligare stärka misstankarna om att denne handlade på sovjettryckt uppdrag, då han meddelade beskickningen att Wallenberg avlidit i Ljubljanka 1947.

Sahys uppträdande synes i mångt och mycket likna fallet Tolstoj. Även den senare avgav ju på sin tid - om vi äro riktigt underrättade - ett vittnesmål, som nära överensstämde med den dåvarande officiella sovjetryska versionen.

Allard skulle gärna vilja studera det förfarande, som i de båda fallen kommit till användning och vore därför tacksam för en orientering om Tolstojs berättelse och hur han avslöjades. Tror Du att Du kan lämna oss en sådan?

Din tillgivne
Erik Braunerhielm
(Erik Braunerhielm)

Herr Sekreteraren G. Lorentzon
Kungl. Utrikesdepartementet.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTETang. Sahy o. parallellen
Tolstoy

STOCKHOLM		19
Stockholm den 5 september 1957.		
N:o	BIL.	
<u>Strängt förtroligt.</u>		
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.
<i>P</i>	<i>L</i>	<i>En²</i>

T. Tolstoy ✓

Broder,

Åberopande handbrev den 31 augusti 1957 angående Zoltan Sahy, vilket igår kommit mig till handa, skyndar jag att med dagens kurir söka besvara Din fråga angående Tolstoy, för vilken ambassadören anmält sitt intresse. För att så uttömmande som möjligt belysa frågan om Tolstoy med alla dess nyanser och Lundbergs och departementets övriga inblandades tankegångar tillåter jag mig översända hela vår dossier i Tolstoy-ärendet. För att få ett grepp om frågan skulle jag vilja föreslå, att den i slutet av dossieren bundna memorian "Sovjetryskt provokationsförsök" först läses för att ge en någorlunda sammanfattande bild i ärendet, och att sedan dossieren läses framifrån i kronologisk ordning. Jag vill inte underlåta att nämna, att även herr Philipps funderingar, som även ligger på dossieren, kan ha sitt intresse. Det vore intressant att så småningom få erfera vad ni kommit till för slutsatser om Sahy och parallellen Tolstoy. I skrivande stund har jag ännu icke fått del av beskickningens skrivelse nr 568.

Slutligen får jag bedja Dig att så snart ni tagit del av Tolstoy-dossieren denna återsändes till mig. Det är ingen överhängande bråska, och jag förmodar att jag kan undvara den under en veckas tid.

Förste Ambassadsekreteraren
B r a u n e r h i e l m ,
WIEN

/Gunnar Lorentzon/

704

KUNGL. SVENSKA
GENERALKONSULATET

7/9 7/5
Hamburg den 5 september 1957.

Förtroligt.

1 bil.

Broder,

./. Härmed ber jag att i avskrift få överlämna en från
Suchdienst Hamburg emottagen skrivelse, utgörande svar på
en av hr Lundström gjord muntlig framställning.

Om Tillysma
K. Reinius
(K. Reinius).

Herr Sekreteraren G. Lorentzon,
Stockholm.

cf

Avskrift.

Hamburg-Osdorf, den 3.9.1957.

Blomkamp 51

DEUTSCHES ROTES KREUZ

SUCHDIENST HAMBURG

Abt. II (Zivilgefangene in der UdSSR)

An das Schwedische Konsulat,

H a m b u r g.

Betr. Heimkehrerermittlung.

Bezug: Das mit Ihnen geführte Telefongespräch.

Nachstehend übersenden wir Ihnen Namen und Anschriften von Heimkehrern, die beim Suchdienst Hamburg Herrn Dr. Katzenstein als noch zurückgehalten in der Sowjetunion gemeldet haben:

Helmut Kufs	(2ob) Bispingen Krs. Hechingen Thalheimstr. 113
Manfred Friedl	(2ob) Weende b. Göttingen. Ev. Krankenhaus
Ulrich Seraphin	(13a) Erlangen, Loebestr. 61
Leon Buras	(1) Berlin-Dahlem, Helfferichstr. 74
Arno Haufe	(16) Heppenheim/Bergstr. Blumenstr. 3
Otto Holz	(24a) Hamburg 39, Krochmannstr. 8ob/1
Heinz Schumacher	(22a) Essen-Ueberruhr, Bulkersteig 34
Werner-Walter Bendix	(1) Berlin-Charlottenburg Stuttgarterplatz 1a Grth. III
Paul Düsterdick	(20a) Voelksen/Deister, Stiege 10
Werner von Borcke	(21a) Bad Pyrmont, Haus Helvetia
Otto Sommer	(21b) Castrop-Rauxel, Wittenerstr. 38
Dr. Friedrich Seeger	(1) Berlin-Wilmersdorf, Am Volkspark 87 I.

Zu weiteren Auskünften sind wir stets gern bereit und verbleiben

mit freundlichen Grüßen

i.A.

/u/ Reichenbach.

Wi

coll.: *ms/wi*

KUNGL.
SVENSKA RESKRIKNIKTEN

Zoltan Sahy, foto

Wien den 4 september 1957.

R 18. 1 bil.

Strängt förtroligt.

Broder,

./.

Åberopande tidigare korrespondens angående Zoltan Sahy ber jag härjämte få översända ett passfoto av denne, som vi avlockade honom på den tid han ännu talade om att utvandra till Sverige. Det kan ju tänkas, att han så småningom reser till något annat land och där presenterar sig för den svenska representationen under annat namn. Det kan kanske då vara bra att kunna identifiera honom med foto.

En tillgång
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Herr Förste Sekreteraren G. Lorentzon,
Kungl. Utrikesdepartementet.

p 2 Ent
10/9 V

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Wien den 5 september 1957.

R 18. Strängt förtroligt.

två ryska emigranter
återvänder till Österrike.

L

Broder,

./.

För ordningens skull vill jag närslutet insända en notis ur "Die Presse" rörande tvenne statslösa personer, vilka från Potma repatrierats till Österrike.

Enligt Pammer, som jag frågat om saken, rör det sig om tvenne ryska emigranter. Dessa hade icke kunnat berätta något utöver vad som redan står i tidningen. De hade uppgivit sig ha träffat en mängd personer i Potma, som "talat tyska", men de hade icke kunnat meddela namnet på någon av dessa. Såsom vittnen vore de därför så gott som värdelösa.

Din tillgivne

Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm)

Herr Sekreteraren G. Lorentzon
Kungl. Utrikesdepartementet.

Heimkehrer aus Potma berichten

150 Mann im „geschlossenen Lager“ 7 C — Druck zur Annahme der sowjetischen Staatsbürgerschaft

Eigenbericht der „Presse“
rf. Wien, 30. August

Mit dem fahrplanmäßigen D-Zug aus Warschau trafen heute in Wien zwei staatenlose Heimkehrer aus der Sowjetunion ein, deren Angehörige in Österreich ansässig sind. Aus den Berichten der beiden Heimkehrer, welche sich vor ihrem Abtransport nach Österreich nach ihren Angaben im Spez-Objekt von Potma Nr. 144 befanden, geht hervor, daß der seinerzeitige Bericht der „Presse“ vom 18. Juni, der von der „Iswestija“ als Hetzmeldung bezeichnet wurde, in allen Details zutrifft.

Die beiden Heimkehrer berichteten, daß in dem „offenen“ Spez-Objekt 144 sich noch zahlreiche Ausländer befinden, die auf ihre Repatriierung warten. In dem „geschlossenen Lager“ 7 c befinden sich nach ihren Angaben über 150 Mann. Die Existenz weiterer „Lagerpunkte“ in diesem Raum ist ihnen bekannt, doch konnten sie infolge vollkommener Abschließung keine näheren Details über diese angeben. Die Heimkehrer bestätigten neuerlich, daß die sowjetischen Behörden nach wie vor stärksten Druck auf die Ausländer ausüben, um sie zur Annahme der sowjetischen Staatsbürgerschaft zu bewegen, wodurch dann das Problem für die Sowjets erledigt ist.

Noch immer wird daneben die Taktik angewendet, Ausländer sogar vor dem offiziellen Strafende aus den Lagern zu entlassen und in den Pioniergebieten „anzusiedeln“, wodurch auch diese „Fälle“ sich für die sowjetischen Behörden automatisch „erledigen“ und diese Personen in den seltensten Fällen später auffindbar sind, weil sie in den zentralen Lagerkarteien nicht mehr als Gefangene geführt werden.

Ebensowenig wie in dem nur sieben Millionen Einwohner zählenden Österreich existiert in der Sowjetunion eine zentrale Meldestelle, die die einzige Möglichkeit gäbe, diese Bedauernswerten aufzufinden, wenn sie einmal aus dem Lager entlassen wurden. Auch zu diesem Punkt brachten die Heimkehrer interessante Details. Sie erklärten, sofort die zuständigen österreichischen Stellen von diesem Sachverhalt zu informieren.

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Wien den 7 september 1957.

R 18.

Förtroligt.

16.9.57

Hbr Braunerhielm, Wien

Manfred

G

Broder,

Enligt vad vår vän Dr Manfred per telefon meddelat mig, har Johann Sanitzer nyligen avlidit i magkräfta. Jag har icke ännu kunnat kontrollera uppgiften.

Manfred har återvänt till Wien och satt upp ett advokatkontor här. Han ringde mig huvudsakligen för att erbjuda beskickningen sina tjänster.

Får jag påminna Dig om ett foto av Wallenberg?

Vi ha ju inte något kvar här.

*Hjärtliga hälsningar
Din tillgivne
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm*

Herr Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

705

KOPIA

KUNGL. SVENSKA
AMBASSADEN

de tysk-sovjetiska repa-
trieringsförhandlingarna.

988 B. 9.8.57

995 B. 14.8.57

Schr. Lorenzian Str.

149

Bonn den 7 september 1957.

Nr. 1100.

HP 1.

1 bil.

KUNGL. UTRIKESDEPARTEMENTET

Pol. delgivning

Stockholm den 12 september 1957.

Överlämnas för kännedom till

Beskickningschefen i

H. Edelstam

(H. Edelstam)

Byråchef

GN

92

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Sedan sovjetiske vice utrikesministern Semjonov vid ett sammanträde mellan de ryska och tyska delegationerna i Moskva den 16 augusti vidhållit sovjetregeringens avvisande inställning gentemot den av tyske ambassadören med note av den 12 augusti utvecklade ståndpunkten, riktade den tyska förhandlingsdelegationens ledare ambassadören Lahr med skrivelse den 26 augusti en ny hänvändelse till Semjonov.

I denna skrivelse, som avfattats sedan Lahr avlagt ett besök i Bonn för rapportering om förhandlingsläget, heter det inledningsvis, att förbundsregeringen tagit ad notam, att Semjonov betecknat diskussionen om de med repatrieringen sammanhängande frågorna såsom avslutad och samtidigt ensidigt konstaterat, att denna punkt därmed vore avförd från Moskva-

Bonn 7.9.57 1100/1

förhandlingarnas dagordning. Lahr framhåller, att denna Semjonovs deklaration ej stode i samklang med ministerpresident Bulganins skrivelse den 5 februari 1957 och lika litet med noteväxlingen mellan de båda regeringarna, under vilken sovjetregeringen i sin note den 6 juli 1957 samtyckt till simultan förhandling om de av sovjetregeringen såsom förhandlingstema föreslagna frågorna. Vidare stode Semjonovs deklaration ej i samklang med den på det första sammanträdet den 22 juli i Moskva mellan de båda förhandlingsdelegationerna överenskomna dagordningen och slutligen vore, förklarade Lahr, den sovjetiska delegationens hållning ej förenlig med det i sovjetregeringens tidigare noter angivna syftet att förbättra relationerna mellan Sovjetunionen och förbundsrepubliken Tyskland.

Efter en hänvisning till förbundsregeringens note av den 12 augusti och till de muntliga kommentarer till denna note, som han själv gjort på sammanträdet den 16 augusti, förklarar Lahr slutligen, att det icke ginge för sig att, som Semjonov på sammanträdet den 16 augusti gjort, ensidigt avföra en punkt från dagordningen. Lahr hemställer därför, att Semjonov måtte ompröva sin ståndpunkt beträffande dagordningen och att förhandlingarna i detta syfte måtte avbrytas för en kortare tid.

Semjonovs på sammanträdet i Moskva den 3 september överlämnade svarsskrivelse av samma dag upprepar i stort sett den tidigare argumenteringen, att det för närvarande icke existerar något problem beträffande repatriering av tyska medborgare från Sovjetunionen, samt tillbakavisar den tyska delegationens försök att "uppträda som om den kunde göra några rättigheter gällande ifråga om sovjetiska medborgare av tysk nationalitet". Sovjetdelegationen understryker, att dess ståndpunkt i repatrieringsfrågan dikteras av det faktiska saken och ej kan ändras genom ett längre eller kortare uppskov i förhandlingarna. Den säger sig vara redo att fortsätta förhandlingarna om handeln och om de konsulära relationerna samt säger sig i förslaget om uppskov se ett försök att avbryta förhandlingarna om dessa.

spörsmål, vilket ej vore förenligt med det tidigare från tysk sida uttalade önskemålet om förbättrande av relationerna med Sovjetunionen.

Ansvar för ett avbrytande av förhandlingarna och för de därav följande konsekvenserna komme helt att påvila förbundsrepubliken Tyskland, och ett dylikt steg kan blott betraktas som en yttring av hela den ovänliga politik gentemot Sovjetunionen, som präglar förbundsrepublikens beteende.

./. I en tillika med de bägge ovannämnda skrivelsernas text i förbundsregeringens officiösa Bulletin den 5 september publicerad och härjämte tillika med dessa texter närsluten kommuniké framhålles, att Semjonovs den 3 september till Lahr avgivna förklaring, att sovjetregeringen komme att offentliggöra den senaste skriftväxlingen utan kommentarer ej stode i överensstämmelse med vad som överenskommits om förhandlingarnas förtroliga karaktär och att förbundsregeringen nu ser sig föranlåten att även från sin sida publicera skriftväxlingen, varvid den i ett fortsatt sakligt meningsutbytes intresse ävenledes kommer att avhålla sig från kommentarer. Det vore emellertid oriktigt, att den tyska delegationen ej rest någon invändning emot att fortsätta förhandlingarna om enbart handels- och konsularfrågor; i själva verket hade den tyske delegationsordföranden förklarat sig vilja inhämta sin regerings instruktioner men vara redo att fortsätta överläggningarna om handels- och konsulära frågor till dess instruktion ingått.

Den tyske förhandlingsledaren Lahr kvarstannar jämte delegationen tills vidare i Moskva. Av pressens informationer synes framgå, att man på regeringshåll i Bonn avser att "icke dramatisera" förhandlingsläget, varmed torde avses, att ett sakligt bemötande av argumenteringen i Semjonovs senaste skrivelse i sinom tid, antagligen ej före förbundsdaysvalen, kommer att avlåtas samt att man här i det längsta önskar undvika ett formellt avbrytande av förhandlingarna och i varje fall söka lägga ansvaret för ett sådant avbrytande på motparten.

u/ T. Göransson

12/9

Avskrift av strängt förtroligt
handbrev från attachén Lindén till
sekreteraren Lorentzon, dagtecknat
Frankfurt am Main den 10 september
1957.

Härmed ber jag få översända promemorior beträffande
samtal med Friedl K a r p s t e i n i Aalen och Kurt
W e s s e l y i Mössingen.

Ytterligare några. däribland den av J a c o b o -
w i t s c h i Hermann-frågan nämnde Helmut L e u t e l t,
har jag sökt träffa, men hittills utan framgång.

Strängt förtroligt!

P.M.

beträffande samtal med fröken Friedl Karpstein
den 8 september 1957 i hennes bostad, Erlau 20, Aalen.

Fröken Karpstein, som tillfångatogs i Sudetområdet 1945, hade omedelbart förts till Norilsk, där hon suttit i lägret för kvinnliga politiska fångar fram till slutet av år 1954. Från Norilsk hade hon förts till Potma, där hon vistats till dess hon i början av år 1956 frigivits och återförts till Tyskland.

Hon förklarade sig under sin tid i Sovjetunionen ej ha haft någon kontakt med svenska fångar. I Potma hade hon emellertid hört ryktas om en svensk, som tidigare varit fånge och som efter sin frigivning frivilligt stannat kvar någon tid där och varit verksam som byggmästare. Såvitt hon kunde erinra sig, skulle han dock ha rest till sin hemort, innan hon själv lämnade Potma. Hon hade aldrig hört hans namn nämnas och kunde ej erinra sig från vem hon hört uppgifterna om honom. Ryktena hade för övrigt varit vaga, och även om hon ville minnas, att mannen skulle ha varit svensk, vore det ej helt uteslutet, att det kunde ha varit fråga om en balt med svenskt namn.

De kvinnliga fångarna hade i allmänhet endast haft en obetydlig kontakt (genom översmugglade lappar etc.) med de manliga medfångarna, varför hon knappast skulle ha haft någon kännedom om ev. manliga svenska fångar i Norilsk eller Potma. Däremot kunde hon säga, att det med största sannolikhet ej funnits några svenska kvinnor där. Sammanlagt hade det funnits ca. 3.500 kvinnliga fångar i Norilsk, varav 8 tyskor (de av henne namngivna ha redan hörts).

Mannen Baltins och Hermann vore henne helt obekanta.

Frankfurt am Main den 9 september 1957.

L

(Åke Lindén)

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN
handlingarna rörande
Tolstoy.

18/9 ✓
Wien den 12 september 1957.
R 18. Strängt förtroligt.

Tolstoy

5 Broder,

Varmt tack för Ditt brev den 5 september med handlingarna rörande Tolstoy. Nu vill olyckan att Allard befinner sig på semester och icke återkommer förrän den 30 september. Jag finner det därför bäst att återställa dossiern men vore tacksam, om Du ville sända den till oss igen med första i oktober avgående kurir. Jag vet att Allard mycket skulle uppskatta Ditt tillmötesgående.

In allegione
Erik Braunerhielm
(Erik Braunerhielm)

Herr Sekreteraren G. Lorentzon
Kungl. Utrikesdepartementet.

Lorentzon/avs

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

förm av W-beg

STOCKHOLM		19
Stockholm den 16 september 1957		
N:o		BIL B11
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.
<i>P</i>	<i>2</i>	<i>E u I</i>

Broder,

Åberopande handbrev den 7 september får jag
härmed översända fyra fotografier av Wallenberg.

/Gunnar Lorentzon/

Förste ambassadsekretaren Braunerhielm,
W i e n .

Exp. 16/9. 57

ros

(in kass)

KUNGL.
SVENSKA KONSULATET

Frankfurt am Main den 17 september 1957.
6 bil.

Hedin/ih
1.10.57. a + b f. str.
förtr. kdm till Statspolisint.
THULIN, Statspolisen

u/ Sverker Åström

2 Herr Sekreterare,

8 Härmed ber jag få översända promemorior över samtal med:

Georg W e g e m u n d,
Leonhardt W e n i n g,
Brunhild W e n i n g, född Albrecht,
Franz S c h ö f f m a n n,
Julius K a l d s c h m i d och
Helmuth L e u t e l t.

I och med samtalet med Kaldschmid torde väl "Hermanns" identitet få anses vara fastställd. Eftersom det ju för närvarande knappast är möjligt att få kontakt med honom, böra vi väl fortsätta att taga kontakt med sådana personer, som direkt utpekas som bekanta till honom för att undersöka, om han med dem diskuterat sitt sammanträffande med svenska fångar i Krasnojarsk.

Innebär Kaldschmids uppgift om den svenske fången i läger 048 i Taishet ett nytt spår, som bör följas, eller är det fråga om en i Stockholm redan känd person?

*Mr Hedin -
Lefland 1.10.52
gh*
San Kirgiz
Åke Lindén

(Åke Lindén)

Sekreteraren L o r e n t z o n
Utrikesdepartementet.

P 2 EW-
✓

Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med rådsturättsdomaren Georg
W e g e m u n d, född den 31 juli 1904, i hans
bostad, Brandenburgerstrasse 107, Nürnberg, den
13 september 1957.

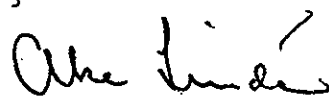
Beträffande sin fångenskap i Sovjetunionen uppgav herr
W e g e m u n d, att han tillfångatogs i maj 1945 och tillbringat
den första tiden, till november 1947, i olika fängelser i Moskva.
Därefter hade han förts till Kotlas(i Archangelsk området), där han
vistats till juni 1949. Från juni 1949 till september 1954 hade han
suttit i lägret Späsk(nära Karaganda) och mellan september och
december 1954 i själva Karaganda. Från december 1954 till mars 1955
hade han varit i Tchurubai-Nora och från mars till oktober 1955 i
Taishet(närmare bestämt i lägret Reschotty). I oktober 1955 hade han
repatrierats.

Under sin tid i Sovjetunionen hade han aldrig träffat eller
hört talas om svenska fångar.

Tillfrågad om majoren Hermann uppgav han sig ej kunna på-
minna sig ha träffat någon, som motsvarade beskrivningen. Han ifråga-
satte, att det kunde vara fråga om en bankdirektör från Breslau,
Fritz H e r m a n n, numera bosatt i Hamburg(jfr.samtal med Günther
W a s c h k a u), som han varit tillsammans med i Taishet. Han kunde
dock ej erinra sig ha hört denne nämna, att han skulle ha samman-
träffat med några svenskar.

Som en pålitlig och omdömesgill medfånge från Taishet ville
han nämna: Harald G a e d e c k e, Gurlitzstrasse 71(numret osäkert),
Hamburg.

Frankfurt am Main den 16 september 1957.

(Åke Lindén)

P 2 *En*

Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med köpmannen Leonhardt W e *f* n i n g, ✓
född den 20 juni 1924, i hans bostad, Georg Strobelstrasse 54,
Nürnberg, den 13 september 1957.

W e *f* n i n g uppgav, att han tillfångatagits i mars 1945
i Polen under tjänstgöring i det tyska militära underrättelseväsendet
och dömts till 20 års straffarbete. Han lämnade följande översikt
över sin fångenskap:

mars 1945 - januari 1946	fängelse i Brest-Litovsk
början av 1946	Prokoviest (Mariïnsk-området, krigsfångeläger)
slutet av 1946	Stalïnsk "-"
slutet av 1946 - 1947	Mariïnsk (straffläger)
1947 - 1949	Orlorosov (Mariïnsk-området)
1949 - början av 1951	Taishet, läger 05
början av 1951 - november 1952	"-", "-", 01
december 1952	"-", "-", 038 (sjukhus)
januari 1953 - mars 1953	"-", "-", 036
april 1953	"-", "-", 038 ("-")
maj 1953 - mars 1955	"-", "-", 022
mars 1955	"-", "-", 037
april 1955 - juni 1955	"-", Reschotty
	"-", Peresilkan
	"-", Kolonn 03
	"-", "-", 01
juni 1955	repatrierad.

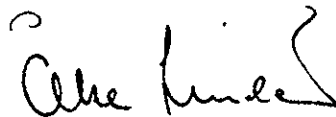
Han hade under sin fångtid aldrig varit i kontakt med eller hört
talas om svenskar. Antalet skandinaver hade varit så litet i de läger
han varit (huvudsakligen några norska och danska SS-män), att han
ovillkorligen skulle ha erinrat sig direkta eller indirekta kontakter
med svenskar. Han trodde för övrigt, att ev. svenska fångar såsom
kommande från ett neutralt land skulle ha ansetts tillhöra den
speciella kategori som hölles i fängelser och aldrig släpptes ut i
läger. 1949 hade en allmän utrensning av "farliga" och "känsliga"

element skett i de olika lägren i Sovjetunionen, och de utrensade till vilka Weyning med hänsyn till sitt förflutna i underrättelsetjänsten hört, hade samlats i Taishet. I detta svep hade även en del neutrala och f.d. allierade fångar ingått, men såvitt han kände till inga svenskar.

Han kände ej till någon major från Breslau med namnet Hermänn. På direkt fråga förklarade han sig komma ihåg en sparbanksdirektör från Breslau med detta namn. Han hade känt honom ytligt men aldrig hört honom omnämna ett sammanträffande med svenskar.

Som pålitliga och trovärdiga medfångar från Taishet framhöll han Harald G ä d e c k e (jfr. samtal med Georg W e g e m u n d) och Walter S c h e l l e r, vars adress han ej kände till men varom Suchdienst torde kunna lämna besked. Den senare, som såvitt Weyning kunde erinra sig kommit till Taishet från Norilsk, hade fungerat som ett slags förtroendeman och därigenom fått en betydande personkännedom.

Frankfurt am Main den 16 september 1957.

(Åke Lindén)

p 2 17

Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med fru Brunhild W e f n i n g
(född Albrecht) i hennes våning, Georg Strobelstrasse 54,
Nürnberg, den 13 september 1957.

Fru W e f n i n g uppgav, att hon gripits i Östtyskland
år 1951 och först hållits fängslad i ryska fängelser där till mars
1952. Då hade hon förts till Taishet, där hon tillbringat hela sin
fångtid till repatrieringen i mars 1955. I Taishet hade hon varit
i lägren 027, 020 och 03 samt i Reschotty.

Hon hade aldrig träffat eller hört talas om svenska
manliga eller kvinnliga fångar i Sovjetunionen.

Frankfurt am Main den 16 september 1957.

Ake Lindén

(Åke Lindén)

P 2 Ew 1
Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med Franz S c h ö f f m a n n i
hans bostad, Wilhelm-Herz-Strasse 10 a, München, den
14 september 1957.

S c h ö f f m a n n uppgav, att han tillfångatagits år
1949 i Estland, där han deltagit i estländska friskarers kamp mot
ryssarna. 1949-50 hade han passerat olika läger och fängelser i
Estland och därefter förts till Karaganda, där han stannat till
hösten 1951. Därifrån hade han förts till Norilsk (läger 5 c:a
1 månad hösten 1951, sedan läger 4). Från Norilsk hade han hösten
1953 transporterats till Kolima och därifrån till Sverdlovsk i
november 1954. I Sverdlovsk hade han kvarhållits till dess han i
januari 1956 frigivits och repatrierats.

Han hade under sin tid i Sovjetunionen aldrig träffat
eller hört talas om svenska fångar. Ej heller kunde han erinra sig
ha träffat en lett vid namn B a l t i n s eller lämna några uppgifter
om en tysk vid namn Hermann.

Antalet rikstyskar i lägren 5 och 4 i Norilsk uppskattade
han till 25 å 30 i varje. Härtill kom ett betydligt större antal
"Volksdeutsche".

Frankfurt am Main den 16 september 1957.

L
(Åke Lindén)

P.M.

beträffande samtal med ingenjören Julius K a l d s c h m i d i hans bostad, Reichenbachstrasse 24, München, den 14 september 1957.

Ingenjören K a l d s c h m i d hade gripits 1952 i Dresden och, efter att ha dömts till 20 års straffarbete, via Moskva förts till Taishet, dit han kommit i juni 1953. I Taishetområdet hade han varit i lägren 048, 043, 011 (Wischorevka) och 013. Han hade frigivits den 4 oktober 1955 och förts direkt från Taishet tillbaka till Tyskland.

Tillfrågad om han kände till den av Karl S p u l l e r och Alexander J a c o u b o w i t s c h omnämnde majoren Hermann, svarade han, att det utan tvivel vore fråga om en Hermann K a l u s a från Schlesien, vilken numera bodde i östzonen. Denne, som både Spuller, Jacoubowitsch och han själv träffat i läger 043 i Taishet, hade emellertid ej varit major utan fältgendarm och SS-man, troligen med underofficers grad. I övrigt stämde uppgifterna (latrintömningen och den tidigare vistelsen i Norilsk) in på denne. Kaldschmid hade dock aldrig hört honom omnämna något sammanträffande med svenska fångar. En medfånge, som väl känd Kalusa, vore Dr. Heinrich R o s e n t h a l, Hannover, Rote Reihe. En annan fånge, som varit mycket tillsammans med Kalusa, vore Georg von S a t t i n. Denne hade efter frigivningen frivilligt stannat kvar i Sovjetunionen men väntades i dagarna återvända till Tyskland.

Kaldschmid uppgav vidare, att han under större delen av sin Taishet-tid haft kontakt med en svensk, som tillfångatogs av ryssarna i Mandschuriet 1945. Svensken hade varit gift med en kinesiska och hans familj hade haft stora intressen i Kina. Kaldschmid kunde ej erinra sig svenskens namn, men han ville minnas, att efternamnet slutet på -son. Eftersom mannen dömts till 10 års straffarbete, borde han emellertid numera vara frigiven. Två personer, som väl känt svensken från arbetet i hårdverkstaden i läger 048 vore:

Gert U ~~X~~ t e c h, München, Hansastrasse 14 (denne befunne

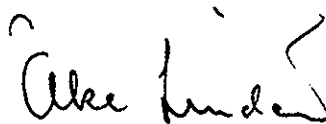
sig för närvarande på en längre utlandsresa
och väntades åter i början av november 1957) och

Erich K l e t t e, Kirchheim/Teck, Pfaffenhalde 11.

Andra svenskar hade han ej träffat eller hört omnämnas.

Kaldschmidt erbjöd sig, att med hjälp av Evangelische
Hilfswerk:s (där hans hustru vore verksam) kortregister över åter-
vända fångar namnge ytterligare personer, som från Taishet kände
Hermann Kalusa resp. den svenske fången. Beträffande den senare
trodde Kaldschmid, att tyska Röda Korset kunde lämna namnuppgift,
då han, såvitt Kaldschmid kunde erinra sig, fått gåvopaket därifrån.

Frankfurt am Main den 16 september 1957.

(Åke Lindén)

P 2 En-1 v

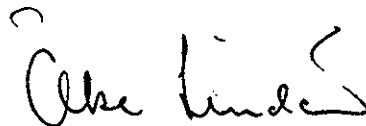
Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande förnyat samtal med Dr. Ing. Helmuth ~~L~~ e u t e l t
i hans bostad, Weberstrasse 8, Heidenheim, den 15 september
1957.

Med anledning av Alexander J a c o u b o w i t s c h s
förmodande att dr. Leutelt kunde känna till något om "majoren"
Hermann från Breslau, besökte jag honom för ett samtal i denna
fråga. Leutelt förklarade sig icke kunna erinra sig någon person
på vilken uppgifterna stämde in. Däremot mindes han väl Jacoubowitsch,
som han varit tillsammans med i Bratsk i Taischetområdet 1955. Till-
frågad om han träffat en fånge vid namn Hermann K a l u s a svarade
Leutelt, att han ej kunde minnas någon med detta namn. Han föreslog,
att österrikaren Kurt G a g s t ä t t e r (troligen bosatt i Wien ;
Jacoubowitsch torde kunna lämna uppgift om närmare adress), som varit
tillsammans med Jacoubowitsch och honom själv i Bratsk skulle till-
frågas i saken. Gagstätter hade varit intresserad av att samla upp-
gifter om sina medfångar och kände kanske därför till Kalusa.

Frankfurt am Main den 16 september 1957.

(Åke Lindén)

P 2 En 2
23/9
Avskrift av strängt förtroligt handbrev
från generalkonsuln Tamm till Utrikes-
rådet Åström, dagtecknat den 20 september
1957.

Öberopande Ditt handbrev den 31 juli angående
flygarna i Norilsk ber jag få meddela, att Hans Raulf
ej längre är bosatt Berlin-Schmargendorf, Heiligen-
dammer strasse 24. Enligt uppgift av västberlinska
polisen har han flyttat till Västtyskland, närmare
bestämt Werdohlerstrasse 70, Lüdenscheid/Westfalen.

20/9

KUNGL. SVENSKA KONSULATET

R. CONSOLATO DI SVEZIA

VIA BOCCHETTO 2 - MILANO - TELEFON: 80.39.71

TELEGRAMADRESS: SVENSK

Raoul Wallenberg

*Önigk. Nadas, som väl känner
makarna Nadas, från Budapest.
Han vill endast vara av "historiskt" intresse
aa
G*

Milano den 23 september 1957.

Brådskande.

Strängt förtroligt.

Frankenberg SOK

Parisi, Paris 2 del

Klara Nadas, f. 27 8/18 (nr. 58)

Budapest 1948

Herr Sekreterare,

Genom viseringstelegram nr 206 den 6 november 1956 från SUK till beskickningen i Budapest bemyndigades denna utfärda visering för tre månaders uppehåll i Sverige åt ungerske Nandor Nádas, född år 1891. Bemyndigandet avsåg att vara giltigt till och med den 31 januari 1958.

Av olika anledningar har denna visering icke tidigare blivit införd i Nádas' ungerska pass, men har konsulatet i Milano denna dag med stöd av en remisskrivelse den 9 dennes i ärendet från beskickningen i Bern meddelat Nádas en tre månaders visering att utnyttjas före den 31 januari 1958.

Vid herr Nádas' besök å konsulatet uppgav han spontant att såväl han som hans numera svenska hustru tillhört Raoul Wallenbergs närmaste medarbetare.

Han föreföll vara väl orienterad, och har jag ingen anledning betvivla hans uppgifter. Tyvärr hade jag inte tillfälle att närmare förhöra Nádas, men fick jag det intrycket att det kunde vara av intresse för departementet att taga kontakt med honom i Sverige.

Han avreser med flyg från Milano i kväll till Stockholm, där han torde komma att stanna tills vidare. Hans - eller hans makas - adress torde lätt kunna erhållas genom SUK.

Nádas är icke flykting, utan innehar ungerskt pass med tidsbegränsat utresetillstånd, varför en viss försiktighet torde vara att rekommendera.

Lars G:son Berg
(Lars G:son Berg)

Sekreteraren Lorentzon
Stockholm

En Klara Nadas, del. 27 8/18 (nr. 58)

57/622 *26/9*

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Wien den 24 september 1957.
Nr 622. 1 bil./3 ex./
R 18. Strängt förtroligt.

ang. samtal med August
Gerhartl

484 B 23.7.1957

Gerhartl

20

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Som bekant har den ur sovjettrysk fångenskap hemkomne österrikaren Karl Spüller uppgivit, att han i Taischet träffat en person vid namn Gerhartl, vilken vistats i nämnda område i nära tio år och därför väl torde känna till förhållandena därstädes.

Med försvarsministeriets tillstånd har beskickningen haft ett samtal med Gerhartl, som numera tjänstgör såsom kapten i den österrikiska armén. Samtalet ägde rum i närvaro av en representant för ministeriet.

Jag får härmed vördsamt insända en promemoria rörande de upplysningar som Gerhartl lämnade. Denne hade i Taischet träffat en svensk, vars förnamn vore Sven och om vilken tysken Franz Kastl i Augsburg torde kunna lämna närmare uppgifter. Vidare hade han i den s.k. Paulus-villan träffat en person vid namn Krasnov, vilken sedermera frigivits, och en annan svensk, vars namn han icke minns men som likaledes torde ha repatrierats.

Vid den kontroll som försvarsministeriet före samtalet verkställt beträffande Gerhartls person framkommo vissa omständigheter, som tydde på att denne möjligen kunde vara identisk med Otto Schœuer. Denna aspekt undersöktes därför under samtalet särskilt noga men med negativt resultat. Full säkerhet synes emellertid icke kunna nås utan ytterligare kontroll på sätt som i promemorian närmare utvecklas.

706

Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Co.

P.M.

angående samtal den 16 september 1957 med österrikiske medborgaren August Gerhartl.

Kapten August Gerhartl, född den 20 juli 1920, bosatt Hörlgasse 18, Wien IX., tjänstgör vid gardesbataljonen i Wien.

Av personalakten i försvarsministeriet framgår, att fadern, Johann Gerhartl, född 1886, var fackarbetare hos Schöller Bleckmann (mek. verkstad), i Ternitz, N.Ö. I denna stad lever fadern fortfarande som pensionär (Rathausgasse 5).

August Gerhartl genomgick folk- och realskola samt gymnasium i Ternitz och tog där studenten. Han inträdde därefter i militärtjänst och genomgick krigsskolan. Den 1 november 1940 inkallades han till krigstjänst och tilldelades luftvärnet. Den 1 november 1943 utnämndes han till Oberleutnant.

Gerhartl återkom från sovjetrisk fångenskap den 13 november 1955. Till att börja med arbetade han hos Schöller Bleckmann men blev den 2 juli 1956 anställd i österrikiska armén. Han gifte sig samma år.

Samtalet med Gerhartl ägde rum på beskickningen i närvaro av attachéofficeren i försvarsministeriet major Schöppel.

Gerhartl är något över medellängd, kraftigt byggd med vältränad figur, oval till rund ansiktsform, svart, något vågigt hår, bruna ögon, frisk, något brunaktig hy, liten regelbunden näsa och bär en kokett smal svart mustasch. Han gjorde ett öppet och obesvärat intryck. Hans minne för detaljer från fångenskapen hade emellertid börjat blekna. Han måste sålunda vid ett par tillfällen korrigerat sina uppgifter om i vilka läger i Taischet han suttit vid olika tidpunkter.

Gerhartl berättade, att han under kriget tjänstgjorde

vid luftvärnsregemente 412 i Rumänien och där lärde sig rumänska språket. År 1944 blev han chef för det s.k. utbildningskommando Jilava, en truppstyrka om ca två kompanier, till övervägande delen sammansatt av Volksdeutsche som behärskade rumänska. Förbandet, som var underställt flygattachén vid beskickningen i Bukarest, general Gerstenberg, skulle, om jag förstod Gerhartl rätt, ha till uppgift att bakom de ryska linjerna föra guerillakrig och utöva sabotage. Styrkan hann emellertid aldrig färdigorganiseras och träda i funktion utan upplöstes i augusti. Gerhartl hade varit i Bukarest för en sista föredragning för general Gerstenberg och skulle därifrån taga sig västerut till Jugoslavien men blev tillsammans med Oberstabsarzt Stockenberg (hemmahörande i Wernigerode i Harz) den 24 augusti 1944 tillfångatagen och insatt i ett fängelse i Bukarest. I september skulle han föras österut med en fångtransport men lyckades den 19 september fly från tåget vid Craiova. Genom en tvålfabrikant Eitl, som hade förbindelse med prinsessan Iliana, lyckades han taga sig till ärkehertig Anton av Habsburg på slottet Bran i Transsylvanien. Han hjälpte denne att upprätta en underjordisk organisation, som sökte samla och föra tyska soldater genom fronten tillbaka till de tyska enheterna. Organisationen tillfördes utrustning genom flygplan från Wiener Neustadt..

Den 13 mars 1945 blev Gerhartl på nytt tillfångatagen i Kronstadt (Braşov) och fördes tillbaka till Bukarest, där han insattes i den s.k. kontrollkommissionens fängelse och underkastades förhör. I september 1945 förflyttades han till Odeśsa och vistades där i Usbenskaja-fängelset, lydande under MVD. Han dömdes administrativt (OSO) enl. § 58, mom. 2 och 11 till tio års straffarbete. I februari 1946 fördes han över Charkov till Krasnojarsk-distriktet, där han internerades i ett Krasslag nära staden Resjoti. I området fanns ett 40-50-tal läger. Det som Gerhartl satt i hade beteckningen 5.OLP och omfattade cirka 2.500 fångar.

I november 1949 fördes alla utländska och ett antal sovjetryska politiska fångar från detta distrikt till Taischet. Gerhartl sattes själv i ett läger utefter järnvägslinjen Taischet-Bratsk, som då hade numret 028 men senare fick beteckningen 014. Detta lägers omkring 1.200 fångar sysselsattes huvudsakligen med järnvägsbygge och liknande. Sommaren 1952 kom han till läger 037, omfattande 800 å 900 fångar sysselsatta med skogshuggning. I januari 1953 kom han tillbaka till det tidigare lägret, som nu omnumrerats till 014. I juni samma år överfördes han till läger 06, som låg

132 km från Taischet och vars fångar arbetade i en tegelfabrik. Årsskiftet 1953/54 överfördes han därifrån till 013 (Wichorevka) ca 310 km från Taischet och något senare till det mitt emot belägna 011. Här satt han till slutet av mars 1955, då han överfördes till persilka-lägrät i Taischet (012), varefter han i september samma år över Potmar fördes till Ilinskaja ("Paulus-villan"), varifrån han repatrierades.

Hösten 1949 eller 1950 träffade han i läger 028 (gamla beteckningen) en svensk vars förnamn torde ha varit Sven. I persilka-lägrät i Taischet såg han i september 1955 på nytt samme man som då arbetade i en metallverkstad tillhörande kombinatet CRM. Denne svensk hade själv uppgivit sig vara svensk medborgare men av baltisk härstamning och vissa tvivel syntes föreligga om hans medborgarskap. Han hade emellertid sagt sig vara officer - antingen fänrik eller löjtnant - i svenska flottan och att han tagits av ryssarna på en båt i Östersjön mellan Sverige och Estland. När detta skett visste icke Gerhartl. Sven torde dock ha varit ganska nykommen till Taischet, då han icke behärskade ryska språket. Däremot talade han relativt god tyska. Sven, som var dömd för spionage till 25 års straffarbete, var av medellängd, påfallande tjock och muskulöst byggd, vältränad, blond, runt ansikte. Hans ålder torde ha varit 32 - 34 år. Han hade varit mycket tillsammans med en tysk vid namn Franz Kastl, numera bosatt H. Kretzengässchen 14, Augsburg, vilken säkerligen kunde lämna utförligare upplysningar.

I Paulus-villan hade Gerhartl vidare vid månadsskiftet oktober/november 1955 träffat en svensk medborgare vid namn Krasnov, vilken emellertid frigivits och enligt vad han numera erfarit vore bosatt hos sin syster Tatiana Hamilton, Nabbgatan 1, Strängnäs.

Vid samma tid hade Gerhartl också sammanträffat med en annan svensk vars namn han ej minns. Han hade icke lagt några uppgifter om denne på minnet, enär svensken stått i begrepp att lämna Paulus-villan för att bli frigiven. Enligt Gerhartls beskrivning var han av medellängd, kraftigt byggd, och hade ett fräknigt långt ansikte med blont hår och blåa ögon. Hela hans utseende var påfallande nordiskt. Svensken var i 35 - 40

årsåldern.

De upplysningar som Gerhartl lämnade om Taischet-lägren överensstämde så när som på några oväsentliga detaljer med Jacoubowitschs berättelse (553 B 20.8.57). Gerhartl lämnade vidare följande kompletterande uppgifter.

1. Lager 043 (Ansioba) omkring tre mil från Bratsk, tillhörde en grupp läger av såväl ozirlag- som ITL-typ, vilka voro underställda kombinatet Angarstroj. Det var detta kombinat som byggde atomkraftverket och den stora dammbyggnaden i Angara-floden söder om Bratsk. I och med att dammen tas i bruk kommer en konstgjord sjö att uppstå, vilken även översvämmar staden Bratsk. Denna måste därför övergivas. Invid läger 043 har i dess ställe en ny stad börjat uppföras vid namn Radisjvsk.

Det är således felaktigt att namnet Angarstroj skulle ha utgjort en specialbeteckning för ITL-lägren i Taischet-området.

2. Gerhartl uppskattade antalet ozirlag mellan Taischet och Bratsk till över fyrtio. Jacoubowitschs uppgifter om vilka av dessa som hyste utlänningar stämde någorlunda. I 06 fanns det emellertid övervägande ryssar. Vidare fanns det två sjukläger, varav det ena hade nr 052.

3. Enligt Gerhartl rådde strängt skrivförbud fram till åtminstone slutet av 1953, då det började hävas för bl.a. flera tyskar. Dessa måste alltid skriva sina brevkort i närvaro av en rysk censor. Gerhartl själv fick emellertid icke förrän i slutet av 1954 tillstånd att skriva hem. Redan på våren samma år fick han dock hjälp av en bulgarisk läkare, som i eget namn sände ett kort till hans familj i Österrike. Denna förstod genast att kortet var ett tecken på att Gerhartl levde och skrev ett svarskort som verkligen framlämnades till Gerhartl. Även fångar med skrivförbud kunde således mottaga post.

4. På min fråga hur det kom sig att Gerhartl fick kvarstanna i fångläger medan flertalet österrikare 1951 överfördes till fängelser, svarade denne, att transfereringen av österrikarna huvudsakligen gällde civilfångar som häktats efter krigets slut.

Härtill kom att hans egen medborgarrättsliga status dragits i tvivelsmål. Han var nämligen såsom medlem av tyska armén hos ryssarna antecknad som tysk medborgare. Detta hade Karl Spüller vid hemkomsten berättat för Gerhartls familj, som då genom österrikiska ambassaden i Moskva sände honom ett österrikiskt med-

borgarskapsbevis på grundval av vilket han lyckades utverka sin frigivning.

5. Gerhartl berättade, att från troligen år 1952 flera mindre grupper utländska fångar förts till Taischet från Norilsk. Mycket stora transporter hade anlänt från Norilsk efter upproret där 1953. Gerhartl visste emellertid icke huruvida verkligen alla utlänningar förflyttats därifrån.

Han nämnde även att 1952 ett stort antal ungrare kommit till Taischet från Karaganda.

6. Från vintern 1953 började ett fåtal utländska politiska fångar att amnesteras. I februari 1955 bortfördes plötsligt samtliga kineser och koreaner från området och det uppgavs att de skulle frigivas. På sommaren samma år efter statsfördraget var det så österrikarnas tur. Gerhartl kände däremot icke närmare till den allmänna revision av de politiska straffdomarna, varom Jacoubowitsch talat - han förflyttades ju från Taischet inn dessa påbörjats. Emellertid torde icke alla utlänningar ha frigivits. Gerhartl hade nämligen hört, att lägren Oll och Ol3 samt peresilka-lägrer i staden Taischet fortfarande hysa många utlänningar.

7. Gerhartl trodde för egen del att därest några svenskar råkat i rysk fångenskap så sent som 1953 skulle de ha kommit till Taischet. Det hade nämligen uppgivits, att inga utlänningar sändes till Kolima efter 1950 och att likaledes inga nya utländska fångar efter 1953 sattes i Norilsk.

Den omständigheten att Gerhartl tjänstgjort i Rumänien i en organisation, som åtminstone torde ha stått Abwehr nära, samt att hans utseende överensstämmer med den rätt ytliga beskrivning av Scheuer, som lämnats av Richter, Kitschmann och Voss ledde mig till att börja med till misstanken att Gerhartl kunde vara identisk med Scheuer. Hans beskrivning av sina äventyr i Rumänien 1944-45 var också trots upprepade kontrollfrågor rätt vaga och återhållsamma.

Gerhartls ålder eller övriga personalia överensstämmer emellertid icke med de uppgifter som Scheuer i fängelset skulle ha

lämnat om sig själv.

Säkerhetspolisén har antecknat, att man icke har sig någonting oförmånligt bekant om Gerhartl.

Enligt major Schöppl har en högre - mig icke namngiven - officer i försvarsministeriet på förfrågan meddelat, att han 1944 - 1945 tjänstgjort i Wiener Neustadt, att han kände till att ärkehertig Anton tillsammans med en österrikisk officer uppbyggt en underjordisk organisation samt att det vore riktigt, att organisationen erhållit materiel luftledes från Wiener Neustadt. Ifrågavarande officer kände emellertid icke till Gerhartls namn.

Gerhartl reagerade icke inför namnen Richter, Kitschmann, Voß eller Langfelder. Då jag nämnde Wallenberg, svarade han efter någon tvekan, att han efter hemkomsten läst om denne i pressen. Han kände militärattachéerna vid tyska beskickningen i Bukarest, hade träffat Vorwerk och hört namnet Steltzer men däremot icke Rensinghoff.

Om Gerstenberg visste han, att denne tillfångatagits i Ottopen och suttit med den tyske diplomaten Langmann - förutvarande sändebud i Montevideo - i Alexandrovsk. Langmann hade sedermera kommit till läger Ol4 i Taischet.

Full säkerhet för att Gerhartl icke är identisk med Scheuer torde endast kunna vinnas genom utfrågning av bl.a. Gerstenberg, Stockenberg och ärkehertig Anton. Den senare torde numera vara bosatt i Argentina men lär befinna sig mycket på resor. Uppgift om hans adress torde kunna lämnas av hans syster, markisinnan Taliani i Rom.

Från försvarsministeriet kommer beskickningen att erhålla ett foto av Gerhartl, som kan visas för Richter, Voß och Kitschmann.

Wien den 18 september 1957.

Erik Braunerhede

angående samtal med Franz Wonsich
och Wilhelm Rauch

Wien den 24 september 1957.

Nr 623. 3 bil.

R 18.

/varav 1-2 i 3 ex./

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

1-2

Härmed får jag vördsamt insända promemorior rörande
samtal med österrikiska medborgarna Franz Wonsich och
Wilhelm Rauch angående dessas fångenskap i Norilsk. Ingen
av dem har träffat eller hört talas om svenska fångar i
Sovjetunionen.

:/3

Rauch har gjort en skiss över speciallägrens placering
i Norilsk-området, vilken ävenledes närslutes.

Erik Braunerhielm

P.M.

angående samtal den 22 september 1957 med österrikiske medborgaren Franz Wonisch.

Franz Wonisch, född den 24 mars 1915, Oberrakitsch 38, postadress: Mureck, Steiermark.

Wonisch var en trygg och säker bonde, som tycktes ha kommit oskadd till kropp och själ från fångenskapen. Hans minne för siffror och liknande fakta var dock mycket dåligt.

Wonisch tillfångatogs som tysk soldat av ryssarna i Estland 1944. Han rymde och sökte taga sig tillbaka genom fronten till sin enhet. Detta lyckades emellertid icke, varför han sällades sig till de lettiska partisanerna. Han togs på nytt i början av 1946, sattes i fängelse i Riga och dömdes efter §§ 58 mom.3 och 59 mom. 1 till döden. Efter ett par månader i döds-kammaren i fängelset ändrades emellertid domen som nu löd på 10 års strogregima enligt § 59 mom.1. Han var således dömd endast såsom "stråtrövare" vilket innebär, att han betraktades såsom kriminell och icke som politisk fånge.

1947 fördes han till Karaganda, där han satt i ett CPO-läger vid namn Kantspai. Fångarna - däribland många utlänningar turkar, japaner, ungrare, tyskar och koreaner - sysselsattes i lantbruksarbete. 1950 kom han till Schachti i Ukraina, där han vistades ungefär ett halvår. I början av 1951 fördes han först för en kort tid till Novaja Sembla och därefter till Vorkuta (han mindes ej lägernummer). I februari/mars 1952 (möjligen 1953) förflyttades han till Norilsk, där han som ensam utlänning insattes i ett läger för kriminella

fångar. Han har glömt numret och kunde icke uppgiva om det var fråga om ett ITL-läger. Det låg i närheten av Kajakan och fångarna arbetade på ett sågverk. Hösten 1953 transfere-
rades han till huvudläger nr 5 i Krasnojarsk. Han återkom till Österrike den 25 juni 1955.

Wonisch har aldrig träffat eller hört talas om svenskar under fångenskapen. Han var säker på att han skulle ha lagt uppgifter om svenskar på minnet, enär han under kriget på fältläsarettet i Riga blivit mycket god vän med en svensk i tyska armén och fått en stor aktning för det svenska folket. I fångelset i Riga hade han träffat en lett vid namn Andersson som senare suttit i Norilsk.

Wien den 23 september 1957.

Erik Braunerhielm

P.H.
angående samtal den 22 september med österrikiske medborgaren Wilhelm Rauch.

Wilhelm Rauch, född den 2 januari 1915, äger tillsammans med den 77-årige fadern hotell Gracer Hof, Bad Gleichenberg, Steiermark.

Upplysningar om Rauch ha lämnats av Karl Spuller (484 B 23.7.1957).

Wilhelm Rauch visade sig vara en ve-slekvtick, rastlös person med den typiske hotellmannens snabba smil mot kunderna. Han syntes dock besitta ett klart och redigt intellekt och hans minnesförmåga låg över medelmåttan. Han var emellertid mycket försiktig och ville icke berätta mer än det strängt nödvändiga. Han vägrade ömtala under vilka omständigheter han råkat i fångenskap och önskade icke heller lämna några uppgifter om upproret i Norilsk, under vilket han tydligen spelat en framträdande roll. Han uppgav sig ha, förutom i Norilsk, suttit i flera fängelser, dock endast i transit. Han torde ha frigivits redan i januari 1954.

Rauch kom till Norilsk den 16 september 1945 och sattes i ITL-läger nr 25. Från den 31 mars till 1 juni månad påföljande år vistades han i ITL-läger nr 3 och därefter till den 10 januari 1947 i fängelset i Norilsk (anledningen härtill ville han icke uppgiva). Från sistnämnda datum till februari 1948 satt han i ITL-läger Rudnik 3/6 och därefter till 1 september samma år återigen i ITL nr 3. Därefter

överfördes han till specialläger nr 5 och 1 oktober 1953 till specialläger 3. Här vistades han till den 10 december samma år.

Rauch hade aldrig träffat eller hört talas om svenskar eller - förutom en finne - andra skandinaver trots att han kommit i kontakt med ett stort antal fångar och sökt intressera sig för utlänningarnas öden.

Rauchs upplysningar i övrigt om lägren i Norilsk överensstämmer helt med beskickningsrapport 557 den 27 augusti 1957. Han lämnade mig en skiss över speciallägrens lokalisering i området, vilken bifogas.

Härutöver kunde han lämna följande kompletterande uppgifter:

1. Rauch kände till ett specialläger med nr 8. Väst om Norilsk fanns ett stort ITL-läger, kallat ROR, vars fångar sysselsattes i en järngruva. Icke långt därifrån fanns ett mindre kvinnoläger. Efter upproret 1953 förvandlades detta till ett specialläger nr 8 där de för delaktighet i oroligheterna bestraffade förvarades under särskilt sträng regim. Där funnos många tyskar, men däremot torde ingen österrikare ha sett det.
2. I specialläger nr 3 sutto även katersjanefångar. Det fanns således icke några speciella katersjaneläger med egen nummerserie.
3. Rauch kände icke till att de utländska fångarna från Norilsk skulle ha förflyttats speciellt till Taischet. Redan i början av maj 1953 fördes emellertid stora grupper utlänningar söderut från Norilsk, till att börja med till Kaliningrad. Förflyttningarna torde icke uteslutande kunna sättas i samband med upproret, som utbröt först den 26 maj i specialläger 5.
4. Rauch hade hört namnet Jacques Rossi och ville minnas att det varit något bråk om denne i ett av speciallägren. Mera härom kunde han dock ej uppgiva.

Wien den 23 september 1957.

Erik Braunerhielm

Avskrift av strängt förtroligt handbrev
från attachén Lindén till sekreteraren
Lorentzon, dagtecknat Frankfurt am Main
den 24 september 1957.

1.10.57
Thulin delg.

Härmed ber jag få översända promemorior över sam-
tal med:

Walter H a r t m a n n i Mannheim;
Gerhard S c h u m a n n i Bexbach/Saar och
Herbert K o r n e f f e l i Kassel.

Den av Erhard H u t h i Hermann K a l u s a -
frågan omnämnde Albert K u h n e i Kassel visade sig
ha för någon månad sedan emigrerat till Argentina,
närmare bestämt till Buenos Aires.

Strängt förtroligt.P.M.

beträffande samtal med ritaren Walter H a r t m a n n ,
född den 21.10.1921, i hans bostad, Uhlandstrasse 9, Mannheim,
den 20 september 1957.

Om sin fångenskap i Sovjetunionen meddelade H a r t m a n n ,
att han tillfångatogs i Dresden våren 1945. Efter att ha passerat
ett flertal fängelser och genomgångsläger kom han hösten samma år
till Norilsk. Fram till hösten 1949 var han där i lägren 2 IDL,
Nullovoy-Piket och 6 IDL. I samband med att en uppdelning av fångar-
na på kriminella och politiska genomfördes detta år, överfördes han
i slutet av 1949 till Gorlag 5, där han dock endast kvarstannade till
månadsskiftet februari/mars 1950, då han tilldelades Gorlag 4. I ok-
tober 1953 överfördes han härifrån till Magadan (Kolyma-området) och
kvarstannade där till september 1955, då han frigavs. Till Tyskland
återkom han i januari 1956.

Han hade under sin tid i Sovjetunionen aldrig sammanträffat med
eller hört talas om svenska fångar. Namnet B a l t i n s kunde
han ej heller erinra sig ha hört. Hermann K a l u s a hade han
träffat i Gorlag 5, men han hade aldrig känt honom närmare och endast
talat med honom ett fåtal gånger. Kalusa hade, såvitt Hartmann kunde
erinra sig, ej omnämnt något sammanträffande med svenskar.

Hartmann angav antalet tyskar i Gorlag 5 till 2 å 3 och i Gorlag
till 25 å 30. De medfångar, som han nämnde, äro redan tidigare kända
och hörda.

Frankfurt am Main den 21 september 1957.

L
(Åke Lindén)

Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med poliskonstapeln Gerhard Schumann
i hans bostad, Hochwiesmühlstrasse 81, Bexbach/Saar,
den 21 september 1957.

Schumann uppgav, att han först varit krigsfånge i Sovjetunionen 1944-47, men frigivits sistnämnda år. 1948 hade han åter tagits till fånga i Östzonen och dömts till 20 års straffarbete. Efter domen hade han förts direkt till Norilsk, där han tillbringat tiden från hösten 1948 till september 1953. Han hade i Norilsk varit i tur och ordning i lägren 4, 2, 5 och 1 (det sista endast en kort tid hösten 1953). Från Norilsk hade han efter upproret förts till Magadan i Kolyma-området, där han kvarhållits till dess han i september 1955 frigivits.

Han hade aldrig träffat eller hört talas om svenska fångar i Sovjetunionen. Namnet Baltins vore honom obekant. Han hade träffat Herman Kalusa vid arbete i en kolgruva i läger 5, troligen i slutet av 1951 eller början av 1952. Han hade däremot aldrig hört denne tala om ett sammanträffande med svenskar. Huruvida Kalusa vore den av Willy Neumann omnämnde "Hermann mit dem Hunde" kunde Schumann ej uttala sig om; Han kunde dock ej minnas, att Kalusa haft någon hund i Norilsk.

Schumann uppgav, att han sammanlagt i de olika läger i Norilsk, i vilka han varit, haft kontakt med ett knappt hundratal tyskar. Tillfrågad om namn å tillförlitliga medfångar, uppräknade han ett flertal redan hörda personer jämte polisöverkonstapeln Willy Morowski, bosatt i Berlin-Neukölln (gatuadressen kände Schumann ej till). Morowski hade även känt Hermann Kalusa mycket väl.

Frankfurt am Main den 23 september 1957.

L
(Åke Lindén)

Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med bilbesiktningssingenjören

Herbert K o r n e f f e l ,

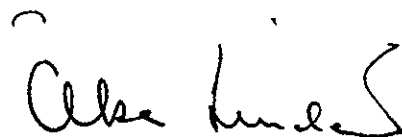
född den 11/6 1915 , i hans bostad Leibnitzstrasse 19,
Kassel, den 23 september 1957.

Ingenjör K o r n e f f e l uppgav, att han tagits till fånga våren 1945 i Kurland. 1946 hade han dömts till döden men benådats och förts till lägret Solikamsk (i Uralområdet). Under tiden därefter (d.v.s. större delen av 1946, hela 1947 och början av 1948) hade han passerat ett flertal läger i Uralområdet och Sibirien, innan han på våren 1948 kommit till Taishet. Där hade han stannat till våren 1951, då han förts till ett läger vid Stalingrad, där han sedan blivit kvar till dess han i december 1953 repatrierades.

I slutet av 1947 eller möjligen början av 1948 hade Korneffel under en kortare tid (c:a 6 veckor) tilldelats ett kvinnoläger (Strafgefangenenlager) i norra Uralområdet såsom expert på vissa installationer. Där hade han kommit i kontakt med två svenskor, som tjänstgjort som sjuksköterskor i lägret. De hade vid tiden ifråga varit i 20-årsåldern och Korneffel trodde, att de möjligen tagits till fånga under tjänstgöring i tyska Röda Korset. Enligt Korneffel hade det ej rått något tvivel om deras svenska nationalitet. Förutom han själv hade den, såvitt han visste, ende manlige internen i lägret varit den lettiske lägerläkaren. Namnet på lägret kunde han ej erinra sig.

Någon tysk fånge vid namn Hermann K a l u s a kunde Korneffel ej erinra sig från Taishet (Kalusa skulle väl ha kommit till Taishet, först då Korneffel redan förts därifrån). Han hade i Taishet sammanlagt endast varit i kontakt med 7 å 8 tyskar, varav han särskilt min-
des Leonhardt B a u e r i Oberursel och Willy S c h e i d i Leverkusen.

Frankfurt am Main den 24 september 1957.

(Åke Lindén)

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

STOCKHOLM

19

Stockholm den 26 september 1957

Förtroligt

N:o

BIL.

INK. D. N:o

AVD.

GR.

MÅL.

P

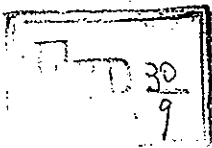
2

Qu I

Broder,

Åberopande Ditt handbrev den 12 juli 1957 angående Erhard Hille får jag meddela, att generalkonsulatet i Berlin efterforskade denne även efter 1953, och det konstaterades så småningom, att det fanns eller funnits ett ganska stort antal personer med namnet Hille i sovjetrysk fångenskap. Efter en tid lyckades det att eliminera de namn som icke kunde vara den av oss sökta personen. Denne var av allt att döma fortfarande kvar i fångenskap i Sovjetunionen. Den 13 januari 1954 besökte emellertid en person vid namn Thomsen beskickningen i Bonn och meddelade, att en person vid namn Hille, som haft någon slags kontakt med Wallenberg, återvänt till Tyskland och där bosatt sig i östzonen. Via Suchdienst erhöles så småningom Hilles adress, vilken var i Östberlin. Genom Ljunglins försorg fick vi över Hille till Västberlin, där han hördes om sina kontakter med Wallenberg. Som framgår av Envoyén Bratt, vitboken hänförde sig dessa till Wallenbergs chaufför A d d i s A b Langfelder. Hille fick kvarstanna som flykting i Västtyskland, där han alltjämt är bosatt.

(R. Hichens Bergström)

1957

2

1
från Sovjetunionen åter-
vändande spanjorer

Madrid den 26 september 1957. 30/9

HP 1
Förtroligt.

Broder,

I anslutning till handbrevet den 31 juli i ovannämnda ärende vill jag nu meddela, att jag utan att det hittills varit möjligt att få fram de utlovade upplysningarna minst en gång varje vecka gjort mig påmind hos Sr. Castillo och därvid städse mötts av ursäkter och hänvisningar till svårigheterna att under den rådande semester tiden få fram erforderligt material. Och detta trots att vid flera tillfällen kraftigt understrukits den vikt som man på svensk sida fäster vid detta ärende. Som Du säkert erinrar Dig är det ytterst svårt att få fram besked från spanska myndigheter under sommarmånaderna.

När jag igår talade med Castillo nämnde han möjligheten att upprätta direkt kontakt mellan beskickningen och vederbörande tjänsteman i Estado Mayor, som har ifrågasatt ärenden om hand. En av de närmaste dagarna skall jag i detalj diskutera saken med Castillo. Visar sig den nya vägen ej vara lämplig, kommer vi att överväga att taga upp frågan på ett högre plan i utrikesministeriet.

Sekreteraren Hedin
S t o c k h o l m

Hans Björk

23

70
Wien den 30 september 1957.
Strängt förtroligt. bil.

Scheuer

2
Broder,

I anslutning till beskickningens skrivelse nr 622 den
24 september vill jag härjämte få översända dels tre förstora-
de porträttfotos av August Gerhartl, dels ett glasnegativ från
vilket förstoringarna gjorts.

1/2
Som Du förstår ha vi varit tvungna att något orientera
vederbörande inom försvarsministeriet om våra ursprungliga
misstankar att Gerhartl kunde vara identisk med Scheuer. Man
är därför nu inom ministeriet ytterst angelägen att, för
bedömning av huruvida Gerhartl utgör en "security risk" få
underrättelser om resultatet av våra fortsatta undersökningar.

Vi få därför be Er att så snart som möjligt meddela
oss huruvida de tre som suttit med Scheuer kunnat identifiera
fotot av Gerhartl samt om vad ärkehertig Anton haft att för-
måla.

En tillgång
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Herr Förste Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

60

—
förm av
Garbath.

Hedin/On

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Norilsk-ärendet.

STOCKHOLM		
Stockholm den 1 oktober 1957.		
HE 1. N:o 235		BIL.
Strängt förtroligt.		
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL
(HP)	1	Er I

0

2

Qu 2

Broder,

Med anledning av Kaldschmids uppgift om en svensk i Taishet (Lindéns handbrev till Lorentzon den 17 september 1957) ber jag få meddela, att denne torde vara identisk med en person vid namn Egor Alexander WALTHER. Han är statslös men har nära släktingar i Sverige. Någon anledning att följa upp detta spår föreligger alltså icke.

En i ärendet namngiven person, Hans Raulf, har enligt meddelande från generalkonsulatet i Berlin flyttat från Berlin till Werdohlerstrasse 70, Lüdenscheid/Westfalen. Han kan kanske vid tillfälle höras av Dig eller Lindén.

(Sven Fr. Hedin)

Attachén L e i f l a n d,
B o n n.

EXP 2/10

LORENTZON/KC

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

CHIFFER.

2

Svensk Buenos Aires.

I Wallenberg-ärendet. Benäget sök fastställa ärkehertig Antons
av Habsburg adress i Argentina.

CABINET.

STOCKHOLM 2 oktober 1957		
N:o 12 ✓	CHIFFER	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL <i>Sen</i> I

exp. 2/10 kl. 15.55 *UB*

Avskrift av chiffterelegram till
beskickningen i Madrid den 2.10.57

19 Föreligger enligt Eder uppfattning några utsikter
erhålla upplysningar från Castillo i Norilsk-ärendet?

LORENTZON/KC

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

CHIFFER.

STOCKHOLM 2 oktober 197		
N:o 11	CHIFFER	Bil.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL 8 I len

2 Svensk Rom.

I Wallenberg-ärendet. Benäget fråga markisinnan Talliani i
Rom var hennes broder ärkehertig Anton av Habsburg vistas.

CABINET.

Exp 2/10 kl. 1530 31

W 2 Fu-
(RP 1 Sw I)

Från Madrid

Avsant den 3 / 10 19 57 kl. 1545

Inkom den 3 / 10 19 57 kl. 2100

Utskrivet i 3 ex. Detta är ex. nr 3

17.

Edert chiffer 19.

Sannolikheten få ut något av Castillo syns allt mindre
varför framställning polchefen nu förefaller motiverad. För att
ge denna erforderlig tyngd vore dock önskvärt få omnämna verk-
liga skälet för vårt intresse.

Engfeldt

KOPIA KOPIA

20

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till *Lorenzon* ✓

» 3 » ✓

» 4 » ✓

Chiffertelegram (BUD.)

Från Rom

Avsant den 3 /10 19 57 kl. 1605

Inkom den 3 /10 19 57 kl. 1735

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr 48:B		10
Avd. P	Gr. 2	Mål. Sm ^I

Pol.

10.

Edert chiffer 11.

me Ambassadören *Taliani* har då markisinnan för
tillfället i Venedig upplyst att ärkeherstigen
vistas i Österrike troligen Wien eller Salzburg.
Adressen lämnas närmaste dagarna.

von Post.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Wallenbergärendet
CHIFFER.

Svensk Wien.

Telegram

STOCKHOLM 4 oktober 19 57

N:o *42* ✓ CHIFFER Bil.

INK. D. N:o

AVD. *P* GR. *2* MÅ *I*
Gu

G Ambassadören Taliani har då markisinnan bortrest upplyst
ärkeherligen vistas Österrike troligen Wien eller Salzburg.

Cabinet.

Exp. 8.10.46.1900 CCS

Avskrift av chiffterelegram till
beskickningen i Madrid den 4.10.57

20 Edert chiffer 17. Intet hinder Ni vid framställning
polchefen nämner att vi med tanke på andra Norilsk-spår
efter försvunna svenskar skulle ha särskilt intresse er-
hålla kompletterande upplysningar om spanska Norilsk-fångars
utsagor utöver de i hbr Björk-Hedin den 18 juni in fine
omnämnda.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till Lorentz ✓

» 3 » ✓

» 4 »

Chiffertelegram (BUD.)

Från Buenos Aires

Avsändt den 4 / 10 19 57 kl. 1700

Inkom den 5 / 10 19 57 kl. 0735

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr <u>B.B.</u>		<u>28</u>
Avd. <u>P</u>	Gr. <u>2</u>	Mål. <u>Eu</u>

28.

Edert chiffer 12.

Ärkehertigen bor sedan 6 år i Österrike adress
San Lorentz 78, Villa Minola, am Mondsee, Oberöster-
reich.

Ribbing

Lorentzon/KC

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Wallenberg ärendet.

Telegram

STOCKHOLM 5 oktober 19 57		
N:o <i>43</i>	CHIFFER	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2B	MÅL. <i>Eu</i> 1

Svensk

Wien.

Minola Buenos Aires meddelat Anton bor sedan sex år Sant Lorentz 78, Villa
am Mondsee.

CABINET.

Styp. d. 5/10 kl. 10.20 af.

Helsingfors den 8 oktober 1957

Strängt förtroligt

Broder,

I anledning av departementets meddelande i särskild ordning den 3 innevarande oktober har jag idag haft ett samtal med herr Richard Dahm. (senast hbr Engzell/Jarring 7.2.55) som meddelade att han egentligen icke varit i arbetslägret Norilsk. Han hade däremot under fyra år, närmare bestämt under tiden 4/5 1950 - 16/8 1954 varit i Dudinka, den 128 km från Norilsk belägna utskeppningshamnen på Jenisej. Blott vid ett tillfälle, under två dagar, hade han i ett ärende som han icke kunde minnas varit uppe vid gruvorna i Norilsk. Därvid hade han icke vare sig träffat eller hört talas om svenskar.

Den ende skandinav han träffat i Dudinka vore en 30-årig artist, målare, vid namn Friman (förnamnet kände han icke till) som vore från Åbo och som sagt sig vara finsk medborgare fastän född i Sverige. Dahm trodde att Friman självant gått över gränsen och sedan blivit fast på något sätt. Han hade givit uttryck åt starkt kommunistiska synpunkter.

Någon svensk hade Dahm icke träffat eller hört talas om under sin tid i Dudinka.

Herr Utrikesrådet S. Åström
Kungl. Utrikesdepartementet

1283

från Sovjetunionen åter-
vänderande spanjorer
hbr 26.9.57 Björk-Hedin

Madrid den 8 oktober 1957. 107/10

HP 1

Förtroligt

Broder,

Med anledning av den sista veckans korrespondens i ovancerade ärende ha följande åtgärder vidtagits.

Chefen för politiska avdelningen i utrikesministeriet visade sig vara på semester, varför jag i går fick tala med ställföreträdaren, ministern Canthal, normalt chef för Europa-avdelningen. Denne upplyste mig emellertid om att ärendet hade handlagts direkt under generalsekreteraren, som för närvarande bevisade FN:s generalförsamling. Sr. Canthal föreslog att vi skulle sända en verbalnote. Då med hänsyn till ärendets karaktär en personlig hänvämdelse syntes vara att föredraga uppsökte jag idag t.f. generalsekreteraren Artero, som lovade ta sig an saken och återkomma. Olyckligtvis har ej heller Sr. Artero haft med repatrieringen av spanjorer från Ryssland att göra, varför samtalet blev ganska ensidigt. Sr. Artero ville förutskicka, att det kanske komme att dröja en vecka innan han finge tillfälle återkomma till saken. Jag bemödade mig om att klargöra för honom, att man hemma vore intresserad av att så snart som möjligt erhålla kompletterande upplysningar i ärendet och underlät icke att framhålla att Sr. Castillo redan i juni månad lovat oss framskaffa sådana.

Sekreteraren Hedin

S t o c k h o l m

Stig Engfeldt

Wien den 8 oktober 1957.
Strängt förtroligt.

10/10

Vatsoy

G Broder,

Med hjärtligt tack för lånet ber jag härjämte få återställa dossieren sedan vi haft tillfälle att taga del av densamma.

Ambassadören har för egen del inga speciella kommentarer att göra. Han ansluter sig helt till de slutsatser Arne Lundberg redovisat i sin promemoria den 27 maj 1955. Parallelen med Zoltan Sahy är ju uppenbar, ehuru den senare synes ha varit en avsevärt mindre betydande person och bar sig ganska tafatt åt?

En tillgång
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Herr Förste Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

P 2 Ew 5410

KUNGL.
SVENSKA KONSULATET

Frankfurt am Main den 10 oktober 1957.

Strängt förtroligt.

12.11.57
a + b f.k. till
Thulin /H-stpl/
/u/Hichens Bergström

Exp. 15/11-57

G
Herr Sekreterare,

./.
Härmed ber jag få översända promemorior
beträffande samtal med:

Rolf Borchers i Ludwigshafen och
Karl-Heinz Posselt i Rüsselsheim.

Av särskilt intresse är väl de av Borchers
uppgivna medresenärerna till Hermann Kalusa
under transporten Norilsk-Taishet, med hänsyn till
möjligheten att Kalusas sammanträffande med svenskar
i Krasnojarsk ägt rum vid detta tillfälle.

? Hermanns
samma anläggning
och sammanträffande
ägnat rum under
transporten till
Moskva 14/10/57.

Sen tillgång
Åke Lindén

(Åke Lindén)

Sekreteraren L o r e n t z o n
Utrikesdepartementet.

Strängt förtroligt:

P.M.

beträffande förnyat samtal med
D:r Ing. Rolf B o r c h e r s

i hans bostad, Wittelsbachstrasse 26, Ludwigshafen, den 3 oktober 1957.

1954 Dr. B o r c h e r s , omnämnd av Günther W a s c h k a u i Hermann-frågan, uppgav, att han varit tillsammans med Hermann K a l u s a i Norilsk och även transporterats tillsammans med denne från Norilsk till Taishet (med tåg från Norilsk till Dudinka, därifrån med fartyg till Krasnojarsk och med tåg från Krasnojarsk till Taishet). I Taishet hade Borchers till en början suttit i samma fängelse som Kalusa, men sedan förts till läger 1 och i samband därmed skilts från Kalusa, som han sedermera ej återsett.

Borchers hade ej hört Kalusa omnämna något sammanträffande med svenskar. Han hade själv vid tiden för transporten från Norilsk till Taishet varit sjuk och delvis företagit resan i sjukavdelning och sålunda ej varit personligen tillsammans med Kalusa. Han nämnde följande personer, som såvitt han mindes rest i sällskap med Kalusa och alltså torde ha haft kontakt med samma personer som denne i Krasnojarsk:

Hans S c h e l l e r ,
Berlin-Neukölln,
Reuterstrasse 71.

Willy R a u c h ,
Bad Gleichenberg (Österrike),
Hotel Grazer Hof.

Karl B a n d l o w ,
Berlin-Schöneberg,
Bautzener Strasse 18.

Dr. J a n d a ,
Prag 12,
Nitramstrasse 14.

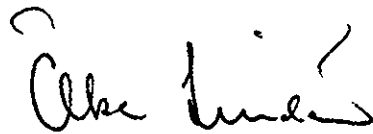
och möjligen:

K. M o n t k o w s k i ,
Bonn,
Poppelsdorfer Allee 88.

4) "Hermanns" sammanträffande med "Kalusas" skulle ha ägt rum under fängelsetiden i Krasnojarsk 1947-50.

Dr. Borchers erinrade sig under samtalet även namnet på den svenske fånge i läger 2 (Kaerkan), Norilsk, om vilken han tidigare talat med kriminalassistent Lundström. Mannens namn vore E l f e s (eller E l v e s). Elfes, som varit verksam som fältskär i Norilsk och som varit bekant för sin vana att alltid uppträda utan huvudbonad och överplagg, hade transporterats därifrån samtidigt med Borchers, men under transporten under åberopande av sitt svenska medborgarskap hos transportledningen ihärdigt yrkat på att få bli sänd tillbaka till Sverige. Såsom resultat härav hade han skilts från de övriga i Krasnojarsk, och Borchers hade sedermera hört sägas, att Elfes i Krasnojarsk setts föras ombord på ett västgående tåg.

Frankfurt am Main den 4 oktober 1957.

(Åke Lindén)

Strängt förtroligt!

P.M.

beträffande samtal med ingenjören Karl-Heinz P o s s e l t ,
född den 1.3.1921, i hans bostad Walter-Flex-Strasse 103,
Rüsselsheim,
den 5 oktober 1957.

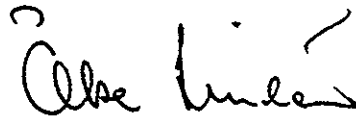
P o s s e l t uppgav, att han gripits i Dresden i december 1948 på grund av underrättelseverksamhet för Förenta Staterna. Efter en tid i fängelset Sachsenhausen i Östzonen fördes han i december 1949 till lägret Orsja i Ukraina och därifrån 1950 till Karaganda, där han hölls kvar till slutet av 1954. Då överfördes han till Taishet, dit han kom på nyåret 1955. I oktober 1955 frigavs och repatrierades han. Han hade varit tillsammans med Günther W a s c h k a u praktiskt taget hela sin tid i Sovjetunionen.

Han kunde ej påminna sig ha träffat eller hört talas om några svenskar under sin vistelse i ryska fångläger. Namnen Hermann K a l u s a och Fritz H e r m a n n vore honom obekanta. Antalet tyska fångar i Karaganda-området uppskattade han till c:a 600 och i Taishet-området till c:a 750.

Som pålitliga medfångar med stor personkännedom nämnde han:
D:r Fritz W a g n e r , (denne hade dock frigivits
Frankfurt am Main, redan 1953 och ej varit i
Leo - Werke. Taishet)

Hans W i n k l e r ,
Hamburg 13,
Grindelhof 2.

Frankfurt am Main den 7 oktober 1957.

(Åke Lindén)

14/10 ✓

KUNGL.

SVENSKA BESKICKNINGEN

Wien den 14 oktober 1957.

R 18. Strängt förtroligt.

af följ. förordet att Du nytt var
Du vände meddelandena
om Anton uppkallat. Fj
skänks

Q

Broder,

Som Du förstår, ha vi under pågående atomkonferens och med hänsyn till försvarsministerns instundande besök icke själva någon möjlighet att under den närmaste framtiden resa till Salzkammergut för att uppsöka ärkehertig Anton. På vår begäran har därför det österrikiska försvarsministeriets underrättelsetjänst åtagit sig att sända en man dit. Vi hoppas att ett meddelande om vad ärkehertigen har att säga icke skall låta vänta på sig alltför länge.

En tillgång
Erik Braunerhielm

Erik Braunerhielm

Herr Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

C²

Frankfurt am Main den 14 oktober 1957.

Strängt förtroligt.

2 bil.

12.11.57
a + b f.k. till
Thulin /H-stpl/
/u/Hichens Bergström

Exp. 15/11-57
as

G
H
Herr Sekreterare,

Härmed ber jag få översända två promemorior, en be-
träffande samtal med journalisten Leopold B a t h e r i
Oberursel samt en beträffande mina fåfänga försök att få
kontakt med Heinz G o r e t z k y i München.

HP 1 2 5

Car. Lingen

Åke Lindén

(Åke Lindén)

Sekreteraren Gunnar L o r e n t z o n
Utrikesdepartementet.

P 2 Ju

P.M.

beträffande samtal med journalisten Leopold Bauer
i hans bostad, Bommersheimerstrasse 62, Oberursel,
den 12 oktober 1957.

Bauer upplyste, att han häktats i Östzonen 1950 och
suttit i fängelse där till 1953. På hösten detta år hade han
förts till Taishet-området, där han hållits kvar till dess han
i oktober 1955 frigivits och repatrierats. I Taishet-området
hade han varit i lägren 048, 013, 011 och 052.

Han kunde ej erinra sig ha träffat eller hört talas om
några svenska fångar i Sovjetunionen. Hermann Kalusa
erinrade han sig ha sammanträffat med i Taishet, men något be-
stämt minne av honom hade han ej.

Bauer nämnde följande vederhäftiga medfångar från Taishet,
vilka han trodde ev. kunde ha närmare kännedom om Kalusa:

Gerhard Rehmet (tidigare polisman från Breslau),
Västberlin (närmare adress okänd för Bauer).

Willy Kosack,
Berlin-Britz.
Talbergerstrasse 4 i.

Dr. Helmuth Kunz,
Freudenstadt/Schwarzwald,
Turnhallestrasse 20.

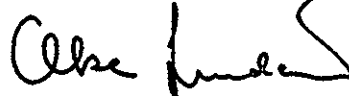
Ernst Leder,
Berlin-Lichterfelde,

Bauer nämnde även följande medfångar från Taishet, vilka tidigare
 varit i Norilsk och vilka han betecknade som mycket tillförlitliga:

Studeranden Wilfred Buch,
Wilhelmshafen,
Hochschuldorf 36/23.

Hans Köthner,
Västberlin,
Tel.: 80 13 56.

Frankfurt am Main den 14 oktober 1957.

(Åke Lindén)

23/10 1957.

a + 3 b. Tamvelius ✓

PM

angående uppgifter rörande Wallenberg, lämnade av statslöse, f.d. estniske medborgaren Artur Tamvelius, född den 2 maj 1907, och tyske medborgaren Heinz Bornschein, född 1930.

Efter frigivningen kom Bornschein, som sedan 1949 varit i rysk fångenskap, till det västtyska genomgångslägre i Friedland. Omedelbart efter ankomsten träffade han en del journalister, som var utsända till lägre. För dem berättade han bl.a. att han i det ryska fånglägre Inta någon gång under tiden december 1954 - februari 1955 sammanträffat med en annan fånge vid namn Artur Tamvelius. Denne som utgivit sig för att vara svensk arkitekt och angivit, att hans anhöriga bodde under adress Observatoriegatan 10, Stockholm, hade lämnat vissa upplysningar rörande svensken Wallenberg. Enligt de tidningsuppgifter som publicerades med stöd av Bornscheins berättelse skulle Wallenbergs historia vara följande. Han hade uppehållit sig i Ungern till dess att de ryska trupperna övertog regimen där och då begivit sig till Prag, där han arresterades. Därifrån skulle han senare ha förts till Moskva och ådömts 10 års straff för spioneri. I fängelse i Moskva skulle han ha ådragit sig svår tuberkulos och i detta tillstånd sänts till ett strafflägre i Taischet i Centralasien. Enligt vad Bornschein kunde erinra sig av samtalet med Tamvelius skulle denne ha sammanträffat med Wallenberg i Taischet år 1953, då den senare närmast var invalid på grund av sin svåra sjukdom. Bornschein hade vidare uppgivit, att Wallenberg genom Tamvelius velat enäräget vädja om hjälp av svenska myndigheter.

I lägre i Friedland sammanträffade sekreterare Gunnar Lorenzon, UD, med Bornschein den 12 oktober 1955. Över samtalet med Bornschein har Lorenzon upprättat en promemoria, som i avskrift bifogas som bilaga 1.

Bornschein, som är hemmahörande i Berlin, reste dit redan samma dag och inställde sig den 13 oktober 1955 på svenska generalkonsulatet där. Generalkonsul Hugo Tamm har upprättat en promemoria angående sitt samtal med Bornschein, av vilken promemoria avskrift bifogas som bilaga 2.

I januari 1956 reste Bornschein till Stockholm, där han uttalade sig inför pressen om fallet Wallenberg. Bl.a. var en artikel införd i tidningen SE. I artiklarna underströks, att Bornschein fått uppgifterna via Tamvelius. I samband härmed var Bornschein också i förbindelse med UD. Något nytt i saken tillfördes emellertid icke ärendet.

Sedan Tamvelius hösten 1956 frigivits från sin fångenskap och anlant till Stockholm, blev han av statspolisen hörd i första hand angående vad han erfarit beträffande Wallenberg. Vid ett förhör den 4 oktober 1956 lämnade han uppgifter, vilka intagits i protokoll, varav följande avsnitt transumerats:

"Under vistelsen i Inta-lägre utförde han olika byggnadsarbeten under en rysk överingenjörs ledning, och såväl ingenjören som Tamvelius brukade erhålla underrättelser från lägerchefen. Inta-lägre var uppdelat i olika avdelningar med var sin chef - om nyankomna specialister, vilka den ryske

Överingenjören och Tamvelius kunde begagna sig av. En dag, som han vill förlägga till hösten 1947, ringde lägerchefen för avdelning 5-1 Intra-lägre och meddelade att det till 5:an hade kommit "Landsleute" till Tamvelius. Tamvelius erhöll ett tillstånd av överingenjören att gå och besöka dessa "Landsleute". När Tamvelius kom fram till baracken - en sjukbarack - blev han påvisad en man, som låg i en säng med täcket eller filtén uppdragen upp till ögonen. Tamvelius trodde först att han sov, men då han gick över till andra sidan av sängen såg han att mannen icke sov. Han hade tilltalat honom på tyska och frågat vem han var, vartill mannen replikerat på tyska "Ich bin aus Schweden" eller "Ich bin Schwede". Tamvelius hade då frågat varifrån, vartill mannen replikerat: "Budapest". Mannen hade vidare uppgivit sitt namn, ett namn som var obekant för Tamvelius. Då Tamvelius utgått ifrån att mannen behövde mat, hade han sagt att han skulle återkomma om någon dag och försöka skaffa lite mat. Det enda som Tamvelius kunde erinra sig med säkerhet av mannens utseende var att han hade lång näsa och att han var mycket mager.

Med hänsyn till att Tamvelius ovan sagt att lägerkommendanten talat om "Landsleute" och det bara var en man, som Tamvelius påträffade, frågade jag honom på nytt om denna sak och påpekade att med "Landsleute" måste man väl avse flera personer. Tamvelius uppgav då att lägerkommendanten nog i stället sagt "landsman".

Då Tamvelius efter någon dag på nytt återkom för att besöka sin "landsman" fann han att denne var borttransporterad.

Omkring ett halvt år senare kom Tamvelius av en händelse över ett exemplar av tidningen Novojevremje, i vilken en artikel fanns om en svensk vid namn Raoul Wallenberg, som skulle ha försvunnit eller blivit tillfångatagen i Budapest. Tamvelius kom då att tänka på sitt möte med den förenämnde "landsmannen" och han trodde sig då minnas, att det namn, som den sjuke uppgivit var just Raoul Wallenberg. Han medgav dock att detta kanske mera var en efterhandskonstruktion påverkad av tidningsartikeln, än en verklig minnesbild.

Påföljande dag hördes Tamvelius ytterligare angående vad han visste om mötet med "landsmannen". Från protokoll över detta förhör har nedanstående avsnitt transumerats:

"En dag, då Tamvelius uppehöll sig i byggnadsavdelningens arbetskontor fick han en påringning ifrån Ivan Ivanovitj, som meddelade följande "tvoj zemlak prisjal" d.v.s. en landsman har anlänt. Som vanligt, då Ivan Ivanovitj lämnat någon uppgift om någon lämplig arbetare hade han i detta fall sagt att Tamvelius skulle komma och ge honom något för denna uppgift. Avdelningschefen brukade få någon liten uppmuntran för sina meddelanden, men i detta fallet hade Tamvelius uppfattat det som ett skämt. Då han var intresserad av att få veta vem det var som kommit till lägre begärde han ett tillstånd av överingenjören att få besöka sin "landsman". Detta kunde han göra helt öppet och behövde inte dölja för överingenjören att han skulle besöka en så kallad landsman.

Tamvelius tillfrågades här, om han kunde vara absolut säker på att den av honom angivna tidpunkten - december 1947 - var riktig, och om han hade något som styrkte denna tidsangivelse. Han förklarade då, att han var mycket säker på denna tidpunkt, enär omfattande säkerhetsåtgärder vidtagits under sommaren 1948, varvid bl.a. nytt taggtrådsstängsel uppsatts. Han mindes mycket väl att ett antal högre ryska officerare, däribland generaler och överstar, samt ett antal soldater ankommit till lägre den 20 mars 1948. Man hade då frågat sig bland internerna vad anledningen till detta besök kunde vara och det visade sig att det gällde säkerhetsåtgärderna. Som ytterligare bevis för tidpunkten anförde Tamvelius att han i början av mars månad 1948 fått ett brev

från svenska beskickningen i Moskva, vilket var det första livstrecknet på att svenskarna voro intresserade för hans sak. Som fånge kan han själv icke ta emot några brev vid denna tid men han hade avtalat med en rysk fånge vid namn Joffe att få begagna dennes namn som adressat. Joffe hade emellertid lämnat lägret ett halvår tidigare. På poststationen hade man öppnat brevet och funnit, att det var avsett för Tamvelius. Tamvelius hade erfarit detta genom några flickor som voro anställda på posten, och han hade, trots att han inte hade rätt att ta emot något brev begivit sig till postkontoret för att hämta brevet. Emellertid blev han anhållen i samband med avhämtandet av brevet och fick som straff för överträdelsen av bestämmelserna arbeta i gruvan under 14 dagar.

Sedan han fått en "propusk" underskriven av överingenjören hade han under arbetstiden begivit sig till 5:ans avdelning. Han gick till den barack, där de nyanlända borde ha inkvarterats. Men han fann icke den av Ivan Ivanovitj omnämnde "landsmannen". Han vände sig då till Ivan Ivanovitj, som förklarade, att "landsmannen" var så sjuk att han överförts till sjukbaracken inom avdelningen. I denna barack funnos läkare och sjuksköterskor. Tamvelius gick ensam bort till baracken. Till höger i baracken lågo långliggare och till vänster nyintagna. Läkaren befann sig just då i baracken. Baracken hade plats för cirka 50 sjuka, men vid tillfället fanns blott 10. Läkaren, som också var fånge, visste att Tamvelius var svensk eller estlandsvensk. Genom lägerkommendanten hade läkaren underrättats om att en nyanländ sjuk kommit till baracken. Detta meddelande hade Ivan Ivanovitj skrivit på en lapp till läkaren, varför Tamvelius bara behövde fråga efter "landsmannen". Läkaren hade då pekat på en säng, varvid han förklarade att mannen var sjuk men att någon undersökning av honom ännu icke skett. Om så varit fallet skulle mannen icke ha legat på vänstra sidan av baracken. Med läkaren hade Tamvelius talat ryska eftersom denne var ryss. Då de kommo fram till sängen verkade det som om "landsmannen" sov, och han hade täcket eller filten uppdragen högt över ansiktet så att endast ögonen voro fria. Då Tamvelius kom till andra sidan av sängen såg han emellertid att mannen icke sov utan att mannen höll ögonen slutna. På fråga av förhørsledaren vilket språk Tamvelius använde vid tilltalet av "landsmannen" säger han, att det kan vara möjligt, att han frågat först på ryska men därefter omedelbart övergått till tyska. Att han inte talat svenska till "landsmannen" hade berott på, att Tamvelius icke kan tala svenska, även om han förstår något av språket. Hans fråga till "landsmannen" hade varit något liknande: "Varifrån är du?" Mannen knappast reagerade för frågan. Han var kalklippt och skäggig och verkade mycket smutsig. Vidare var han mycket mager. Den enda iakttagelsen Tamvelius är riktigt säker på beträffande mannens utseende, är att mannen hade en lång näsa. Kroppsstorleken kan han icke bedöma. Han säger sig ha en minnesbild av att det var en mörkhårig man, dock icke mycket mörk. Mörkheten kan möjligtvis förklaras av att han var smutsig, men Tamvelius har en känsla av att mannen hade mörka ögonbryn. På Tamvelius ovan ställda fråga hade mannen svarat antingen: "Ich bin Schwede" eller bara: "Schwede". - Tamvelius nästa fråga var: "Wovon?" - svar: "Budapest". Vid något tillfälle hade Tamvelius frågat läkaren, som var närvarande, vad den sjuke mannen led av, men läkaren sade sig icke kunna säga detta förrän han företagit en undersökning. Tamvelius hade nu frågat "landsmannen" efter dennes namn. Det hade dock verkat på Tamvelius som om mannen var så sjuk att han icke kunnat eller velat svara. Emellertid hade mannen nämnt sitt namn, både förnamn och efternamn. Då mannen nämnde namnen var det ingenting i namnen som påminde Tamvelius om att han hört dem förut eller påminde om något liknande namn. Han skrev inte upp namnen vid tillfället, och då han förstod att mannen behövde extra mat, hade han beslutat sig för att försöka återkomma vid något senare tillfälle och då medföra mat. Om mannen uttryckt någon önskan om att få mat, kan Tamvelius icke erinra sig. Till den ryske läkaren hade Tamvelius sagt att han ämnade återkomma och då medföra något att äta åt sjuklingen, och Tamvelius tänkte då för sig själv att han skulle försöka återkomma om ett par dagar och då prata mera med mannen.

Beträffande Tamvelius' möjligheter att skaffa mat sade han, att han hade större möjligheter än en vanlig schaktarbetare att skaffa mat, enär han var mera rörlig inom lägret. Han hade tidigare vid olika tillfällen kunnat hjälpa behövande med mat, och det var särskilt tack vare den ryske överingenjören som han kunde göra så.

Efter någon dag hade det lyckats Tamvelius att få en ny "propusk" utskriven av överingenjören, och han återvände till 5:ans sjukbarack. Där träffade han på nytt läkaren som sade, att "landsmannen" överförts på "etapp", vilket betydde att han förts till ett annat läger än Inta-lägret. Vart han förts kände läkaren icke till. Tamvelius hade då frågat läkaren hur kunde ni låta köra bort en så sjuk människa och läkaren replikerade att han själv protesterat mot bortkörningen.

Tamvelius hade då begivit sig till Ivan Ivanovitj för att få närmare uppgifter om vart "landsmannen" förts. Denne sade sig icke veta vart men tilllade: "verojatno v Moskvo" eller ordagrant "förmodligen till Moskva. På fråga av förhørsledaren om Ivan Ivanovitj hade någon möjlighet att få reda på, vart en fånge fördes uppgav Tamvelius, att det var möjligt att Ivan Ivanovitj samarbetade med "spets otel", vilket betyder en särskild avdelning inom MGB och att han därigenom kunnat få reda på vart resan ställdes. Det kunde även vara möjligt, att han visste, vart tågen vid en viss tidpunkt gingo. Ivan Ivanovitj hade vidare tillagt "Butirka", vilket är ett fängelse i Moskva. Några ytterligare uppgifter hade Tamvelius icke fått av Ivan Ivanovitj, och om fången var bättre eller sämre vid avresan kände Tamvelius icke till.

Någon tid senare, närmare bestämt någon gång under våren eller sommaren 1948, hade Tamvelius av en slump i lägrets bibliotek kommit över ett exemplar av den ryskspråkiga tidningen "Novoje vremja" ("Die Neue Zeit" på tyska). Det var troligtvis marsnumret för år 1948. Denna tidning innehöll en artikel om en svensk legationstjänsteman Raoul Wallenberg, som enligt uppgifter hämtade ur svenska pressen, skulle ha tillfångatagits i Budapest. Novoje Vremja hade protesterat mot påståendet att Wallenberg tillfångatagits i Budapest och att han skulle vara fånge i Ryssland.

Vid tiden för läsandet av denna artikel hade Tamvelius glömt bort intermezzot med den sjuke "landsmannen" i 5:an. Då Tamvelius såg ordet "Budapest" hade intermezzot med den sjuke i 5:ans sjukbarack återkommit i minnet. Han hade då läst igenom artikeln och sett att namnet Raoul Wallenberg förekom. Han ansåg då, att detta måste vara det namn, som den sjuke uppgivit. På fråga av förhørsledaren, hur säker han kunde vara på att det var samma namn som den sjuke uppgivit sade Tamvelius, att om han inte fått se namnet i tidningsartikeln vid tiden ifråga, så hade han inte kunnat komma ihåg det, och han är inte helt säker på att Wallenberg var det namn, den sjuke uppgav. Det är närmast efternamnets karaktär som gör att han tror det vara Wallenberg. Tamvelius hade rivit ut artikeln ur tidningen och sparat den mycket länge men han vet inte vart den tog vägen.

Den 6 oktober 1956 blev Tamvelius ytterligare hörd i saken och redogjorde då för vad han kände till om Bornschein. Följande avsnitt har transumerats ur protokoll från detta förhör.

"Sammanträffande med Bornschein, Heinz:

Medan Tamvelius under år 1954 vistades i avdelning nr 4 i Inta-lägret kommo cirka 600 tyskar från Vorkuta på hemväg till Tyskland. De kommo i slutet av 1954 och reste vidare i början av 1955. Tamvelius lärde känna en del av dessa tyskar och var tillsammans med en del av dessa under fritiden. Under denna tiden kunde de internerade röra sig tämligen fritt inom avdelningen och besöka de internerade i andra baracker. Så var ej förhållandet förut. Tyskarna

befunno sig i särskilda baracker - 5 & 6 stycken - som lågo litet för sig själva. Man träffades även i lägrets matsal. Det var särskilt ett tiotal tyskar, som Tamvelius sammanträffade med, och bland dem var Bornschein. Denne spelade dragspel, vilket utgjorde en viss attraktion. I lägret fanns tillgång till musikinstrument och Bornschein hade fått låna ett dragspel. Tamvelius minns att Bornschein sagt att han inte spelat på länge. Vid tre eller fyra tillfällen hade Tamvelius sammanträffat med Bornschein och han hade sagt att han varit journalist för Manchester Guardian. Han gav Tamvelius sin adress i Berlin och denna var enligt anteckning i Tamvelius' anteckningsbok "Heinz Bornschein, Berlin-Steglitz, Lensius Str. 33." När Bornschein fick veta att Tamvelius' familj bodde i Stockholm lovade Bornschein att han, som hade goda kontakter bland journalister skulle ta upp fallet Tamvelius i pressen och underrätta familjen i Stockholm. Bornschein sade sig känna två svenska journalister i Berlin. Just då Bornschein stod i begrepp att lämna Inta-lägret för vidare färd till Tyskland sade Tamvelius till Bornschein: "Om Ni får höra någonting om Wallenberg" - Tamvelius vet inte om han också nämnde förnamnet - men det kan vara möjligt att han sagt svensken Wallenberg - "så säg, att också jag vet något om honom." (Tamvelius ville först göra troligt, att han endast sagt om Ni hör någonting om Wallenberg, så säg att även jag vet någonting om honom, men då det påpekades för honom, att han i så fall måste ha talat med Bornschein om Wallenberg tidigare, förklarade han, att det var möjligt att han sagt svensken Wallenberg.) Såsom av parentes framgår har Tamvelius förklarat att han icke vid något tillfälle före Bornscheins avresa talat med Bornschein om Wallenberg, och den enda uppgift Bornschein kan ha fått av Tamvelius om Wallenberg är namnet, och möjligen att Wallenberg skulle vara svensk.

Tamvelius säger att han här i Stockholm efter sin hitkomst läst Bornscheins artiklar i Stockholmspressen och han säger, att Bornscheins påståenden om att Wallenberg skulle finnas eller ha funnits i Taischet och att han skulle ha varit sjuk är något för Tamvelius helt okänt. Icke vid något tillfälle har Tamvelius sagt till Bornschein att han - Tamvelius - varit i Taischet. Lika litet har han fallit ett sådant yttrande till de andra tyskarna, som han då och då sammanträffade med i avdelning 4, och han har icke för dem nämnt något om sammanträffandet med "landsmannen" i 5:ans sjukbarack. Bornschein kan därför inte ha haft någon möjlighet att av Tamvelius' samtal med de andra tyskarna få ut något ytterligare om Wallenberg. Med de andra tyskarerna hade han talat om sitt eget fall, men han hade icke nämnt något till dem om att han samtalat med Wallenstein om Wallenberg. Däremot kan det vara möjligt, att Tamvelius under sin långa vistelse i Inta-lägret talat med andra tyskar än den grupp om 600, som kom i slutet av 1954 till Inta-lägret, om Wallenberg. Det var dock endast de närmaste vännerna som man vågade utbyta tankar med, när man alltid måste vara försiktig. I detta sammanhang frågade undersökningsledaren Tamvelius om han i något annat fall än Bornschein försökt få fram ett meddelande till Sverige om att han träffat "landsmannen". Denna fråga besvarade Tamvelius nekande. Det var endast meddelande om sin egen belägenhet, som han bett att få framfört till Sverige.

Det påpekades för Tamvelius, att Bornschein sagt, att Tamvelius vid flera tillfällen talat med Bornschein om Wallenberg och nämnt honom som "sin vän Raoul". Tamvelius förnekade bestämt att så är fallet. Tamvelius upplystes vidare om att Bornschein först nämnt namnet Willborg. Detta namn säger sig Tamvelius aldrig ha hört. En del av Bornscheins berättelse lästes upp för Tamvelius, som säger, att berättelsen, i vad mån den grundar sig på utsaga från Tamvelius, är helt falsk.

Angående Friedrich Klausch.

Tamvelius känner till Friedrich Klausch och har hans adress antecknad i den anteckningsbok, som han säger sig ha börjat föra i Potima-lägret för några

månader sedan. Adressen är Mainz a/Rhein, Grosse Bleiche 52. Tamvelius var 1952 - 1953 i avdelning 3 i Inta-lägre, och då kom Klausch dit från något läger, som Tamvelius icke kan påminna sig. På fråga om Tamvelius talat med Klausch om Wallenberg säger Tamvelius, att detta är möjligt. De arbetade tillsammans under 1½ år. Det påpekades för Tamvelius, att Klausch uppgivit, att Tamvelius för honom talat om en svensk, som skulle ha arbetat inom svenska Röda Korset och att bokstäverna "au" skulle ha ingått i svenskens namn. - "I så fall måste det ha varit Raoul Wallenberg", säger Tamvelius.

Med hänsyn till Klausch påpekande om att Tamvelius skulle ha visat honom en svensk tidning med uppgifter om Wallenberg, förklarade Tamvelius att någon svensk tidning hade han icke haft, men däremot hade han lyssnat på någon radioutsändning i vilken omtalats, att det skulle ha varit demonstrationer i Stockholm av studenter mot sovjetbeskickningen, och att man då fordrat att Raoul Wallenberg skulle återvända till Sverige. Tamvelius påpekade att den första svenska tidning han sett efter tillfångatagandet var på svenska beskickningen i Moskva.

På särskild fråga, huruvida Tamvelius talat om för Klausch, att han i Ryssland träffat ytterligare svenskar, blev svaret nej."

Med anledning av en differens, som fanns mellan Bornscheins och Tamvelius utsagor ordnades den 26 oktober 1956 en konfrontation mellan de båda vittnena. Resultatet av denna konfrontation blev bl.a., att Bornschein icke längre sade sig vilja bestämt påstå, att Tamvelius uppgivit, att det var i Taischet som sammanträffandet med svensken skulle ha ägt rum, och inte heller kunde han längre bestämt hävda, att Tamvelius sagt, att sammanträffandet skett 1953.

I samband med konfrontationen överlämnade Tamvelius en skrivelse på estniska språket. I denna skrivelse har Tamvelius sammanställt några uppgifter om sin fångenskap i Sovjetunionen. I det nu aktuella spörsmålet har emellertid härigenom icke framkommit något som väsentligt ändrar vad han tidigare uppgivit vid förhören.

Bornschein har den 2 november 1956 inför en notarie i Berlin avgivit en försäkran, vilken han är beredd att lämna under edlig förpliktelse. En avskrift av denna utsaga bifogas som bilaga 3.

Stockholm som ovan.

Sten Lundström

Sten Lundström

Kriminalassistent.

Bilagorna 1 och 2 medföljer i detta exemplar.

Bil. 3 om Bornscheins utsaga.

Représentation permanente
de la Suède

24/10-27
Genève den 22 oktober 1957.
Strängt förtroligt. 1 bil.

12.11.57
a + b f.k. till
Thulin /H-stpl/
/u/Hichens Bergström

Esp. 15/11 -57
as

Herr Sekreterare,

./. 4
Härmed ber jag få översända en promemoria beträffande
samtal med tandläkaren Helmuth Kunz i Freudenstadt.

Eder hängivne
Åke Lindén

Herr Sekreteraren G. L o r e n t z o n,
Kungl. Utrikesdepartementet,
S t o c k h o l m.

P.M.

beträffande samtal med tandläkaren Helmuth Kunz
i hans bostad, Turnhallestrasse 20, Freudenstadt,
den 20 oktober 1957.

Dr. Kunz meddelade om sin fångenskap i Sovjetunionen, att han gripits i juli 1945 och först förts till Ljubljanka-fängelset i Moskva, där han dock endast kvarstannat några veckor. Från augusti 1945 till april 1950 hade han suttit i Lefortovskaja-fängelset och från april 1950 till april 1952 i Butarka-fängelset. Därefter hade han förts till Taishet, där han varit i följande läger (ankomstdatum inom parentes): Peresilkan (24.4.52) 011 (5.5.52), 044 (6.6.52), 052 (12.1.53), 034 (10.6.53), 052 (20.7.53), 034 (30.8.53), 050 (3.11.53), 026 (4.1.54) och 057 (4.5.54). Han hade frigivits den 4 oktober 1955.

Tillfrågad om han under sin fångtid i Sovjetunionen varit i kontakt med svenska fångar, uppgav han, att han aldrig varit i personlig förbindelse med sådana. Under sin fångtid i Ljubljanka-fängelset i Moskva hade han emellertid hört talas om en svensk (eller möjligen svensk-tysk) fånge vid namn Thomsen. Denne hade tagits tillfånga i Budapest eller Bukarest och hade, såvitt Kunz kunde minnas, haft någonting med ackumulatorframställning att göra. Det hade troligen varit de tyska sändebuden Wagner (från Hsinking) och Clodius, med vilka Kunz varit cellkamrat, som talat om Thomsen. Andra, som torde ha känt till denne, vore den tyske vice-amiralen Voss och den japanske generalkonsuln Ota.

Utöver Thomsen hade Kunz ej hört talas om svenska interner i ryska fängelser eller läger. Han hade ej sammanträffat med Hermann Kalusa i Taishet och ej heller hört talas om denne.

Genève den 22 oktober 1957.

Olse Lund

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

STOCKHOLM 25 oktober 1957

N:o 46 CHIFFER BIL.

INK. D. N:o

AVD.

GR.

MÅL.

p

2

Eu I

G CHIFFER.

Svensk

Tel Aviv.

För Lagerfelt från kabinettssekreteraren.

F.d. polske medborgaren Bernhard Turner boende Bat-Jam, 14 Perlsteinstreet har för Knut Hammarskjöld uppgivit polsk judisk läkare vid namn Neuman i fånglägret Taischet vårdat 45-årig svensk. Lorentzon anländer Tel Aviv natten mellan 28-29 kl. 01.30 med SAS 851 för samtal med Neuman. Benäget undersök skyndsamt genom Turner Neumans adress och om denne tillgänglig tisdag och framåt i veckan. Tacksam telegramsvar och hotellreservation.samt att SAS markpersonal anvisar denna.

men diskutera icke Wallenberg-ärendet med dessa.

Rep. 25.10 bl. 1625 CUS

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till ✓

» 3 » ✓

» 4 » *Louise*

Chiffertelegram (BUD)

Från Tel Aviv

Avsant den 26 / 10 1957 kl. 20.45

Inkom den 26 / 10 1957 kl. 22.10

Utskrivet i 4 ex. Detta är originalet.

Dnr 52 B		23
Avd.	Gr.	Mål.
2P	80	R/192 a
P	2	En I

73. Edert chiffer 46. För kabinettsskre-
teraren. Dr. Michail Neuman uppges vistas på
vilohem, vars adress kan erhållas endast ge-
nom hans fru först söndag morgon, då besked
därom sändes. Jag möter SAS-planet tisdag mor-
gon, hotellrum reserverat.

Lagerfelt.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till ✓
~~4~~ ✓
Lundgren?

Chiffertelegram (BUD)

Från Tel Aviv

Avsant den 27/ 10 19 57 kl. 1030

Inkom den 27/ 10 19 57 kl. 1225

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr 52-B 74		
Avd.	Gr.	Mål.
28-80		B/192

p 2 Ew I

Très urgent

74

Vårt chiffer 73. För kabinetssekreteraren.

Neuman vistas i kibutz Ramat Hashofet utanför Haifa.

Kan mottaga besök tisdag och påföljande dagar försäkrar
fru Neuman.

Lagerfelt

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTETTelegram

STOCKHOLM 27 oktober 19 57		
N:o 55 ✓	Enclair	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL. Eu ^I

Svenk

Tel Aviv.

55 Lagerfelt från Lorentzon. Utgår från att rummet är på
 Dan Hotel dit jag medför posten. Kommer beskickningen tisdag morgon
 varför fullkomligt onödigt baronen möter mig mitt i natten. Skulle
 det vara annat hotell kan väl SAS markpersonal anvisa detta. Tack
 för omtanken.

Cabinet

E. K.

27.10.57

kl. 11.30 B.E.

ML

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till *Kelin* —

» 3 » —

24

Chiffertelegram (BUD)

Från Rom

Avsänt den 28/10 1957 kl. 1225

Inkom den 28/10 1957 kl. 1410

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr	48:B	14
Avd.	Gr.	Mål.
P	2	Eu

14.

MS
Mitt chiffer 10.

Ärkehertig Antons adress är Villa Minola
St. Lorenz 78 am Mondsee.

Von Post

Coll.: *f*

Raoul Wallenbergs-
affären.

Buenos Aires den 23 oktober 1957.

P 2.

205

Ink.	28.10	57
Avd.	Gr.	Lat.
P	2	Eu

Broder,

Under återopande av telegramväxling nyligen angående ärkehertig Anton's av Habsburg adress ber jag få säga, att denna givits mig av prins Constantin Czartoryski. Dennes far är gift med ärkehertiginnan Mechtildis av Habsburg (syster till framlidne ärkehertig Albrecht, vars änka är Alice Ankarcrona) samt fungerar som Malta-ordens minister i Rio de Janeiro. Självt är prins Constantin inofficiell legationssekreterare vid sagda ordens legation i Buenos Aires. Vid förnyat sammanträffande i dagarna frågade denne mig om orsaken till vår efterlysning av ärkehertig Antons adress, och jag ansåg mig oförhindrad nämna, att alltjämt pågående utredning i Wallenbergs-affären vore anledningen. Prins Constantin sade mig då, att antagligen vore det i själva verket hans morbror ärkehertig Wilhelm, som intresserade vederbörande i Stockholm. Sagda person hade nämligen tillbringat flera år i sovjetryska fängelser och fångläger. Tyvärr vore dock hans vittnesmål om eventuella sammanträffanden med Wallenberg nu svåra om ej omöjliga att få fram. Han tros nämligen efter tillfångatagandet i sovjet år 1947 ha avlidit i koncentrationslägret i Wladimir-Wolensk (jfr. sid. 264 i verket "Les grands mariages des Habsbourg", utgivet i Paris 1955 av Dr. Michel Dugast Rouille, Hubert Cuny och Baron

Utrikesrådet Åström, Stockholm.

Hervé Pinotaux, varest helt lakoniskt utsäges: "Il serait décédé au camp de concentration de Wladimir-Wolensk").

Förevarande familj Czartoryski säger sig sedan länge ha varit intimt lierad med svenska kungahuset. Det hade varit genom Gustav V:s personliga ingripande som prins Constantins föräldrar på sin tid räddades från ett koncentrationsläger i Polen, där ärkehertiginnan som kejserlig Habsburgare behandlats särskilt illa och perverst nog fått sig anförtrodd renhållningen av lägrets latriner. Familjen hade många vänner i Sverige samt hade bl.a. på trettitalet haft Erik Boheman, dåvarande minister i Warszawa, under pågående jakter som gäst på sina nu förlorade stora gods i Polen.

St. Torgvald.
Herbert Ribbing
Herbert Ribbing

28/10 51

F. d. polske medb. Bernhard Turner 25593

hemadress: 14, Perlstein Street, Bat Yam. tel. 84375

arbetsadress: Suchmott Gedioth, 114, Rothschild Avenue, Tel Aviv.

Kl. 8^{pm} - 8^{am} alla dagar utom fredagar. tel. 25593.

visavi AMIDAR

Sne Neuman bor hos sin moder, Hadar Josef 50/2. Tel Aviv

arbetsadress c/o Med. Dr. Walter Oswald (röntgenolog)

5, Pinsker Street, Tel Aviv; tel. 23845. kl. 8-1; 4-6 utom onsdagar,
en. och lördagar.

Sur. & Med. Dr. Michail Neuman (polsk-judisk läkare)

KIBUTZ RAMAT HASHOFET tel. Mishmar Haemek 42

ett par mil utanför Haifa. Kibbutzens föreståndare

Hen Koppel.

Enrich

Ambassadeur i Tel Aviv
adress: 228, Hayarkon Street
tel 23005
" 23203

Payerfeldt: 14 Amos Street
Ramat Chien, Ramat Gay
tel: 5987

Kommisari i Haifa Sariok Natanson
3910 3597

(2 dubbel.)
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

29/10
Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal med Bernhard Turner den 29 oktober 1957 i dennes kontor i Suchnoth Jedioth, 114 Rotschild Avenue, Tel Aviv, tel. 25593. Bostadsadress: 14 Perlstein Street, Bat Yam, tel. 84375.

Inledningsvis omtalade Turner, att han träffat Michael Neumann i Krakow redan som pojke i 11-årsåldern. Efter andra världskriget hade de åter träffats i april eller mars 1950 i lägret Kraslag Lebskoje, som ligger vid järnvägsstationen Reschoti mellan Krasnojarsk och Taisjet. T. berättade, att N., som i lägret arbetade som läkare, vid upprepade tillfällen av lägermyndigheterna avsågs att föras till ett hårdare regimläger, men detta uppskjöts, då han behövdes som läkare i Kraslag. Någon gång 1951 flyttade emellertid N. från Kraslag till Taisjet. I Taisjet, där T. vistats 1944-48, har T. och N. aldrig varit tillsammans. Sålunda sågs T. och N. endast en gång i rysk fångenskap, och det var strax före N:s förflyttning till Taisjet 1951. Två år efter det T. lämnat sin tillflyktsort på svenska beskickningen i Moskva, under vilka år han vistades i relativ frihet i Sovjetunionen i Sysran, fick han utresetillstånd till Israel, där han bosatte sig i Tel Aviv och öppnade en nyhetsbyrå. Sedan även N. blivit frigiven från den ryska fångenskapen, sammanträffade han med T. i mars 1957 och arbetade då på T:s nyhetsbyrå. Omkring maj månad 1957 hörde T. och N. i en nyhetsutsändning eller läste i pressen, att från

rysk fångenskap till Västtyskland återkomna tyskar hade berättat om en svensk fånge i Ryssland, som varit tuberkulossjuk och varit i Taisjet. (Jag fick den uppfattningen att denna publicitet rörde sig om den som skedde i samband med vitbokens publicerande.) Vid detta tillfälle ställde T. en direkt fråga till N., om denne under fångenskapen i Sovjetunionen sammanträffat med en svensk. N. svarade härpå, att han i Taisjet, där han vårdat hundratals sjuka, även haft hand om en person, som möjligen kunde vara svensk men som även kunde vara finne eller est. N. kunde emellertid icke erinra sig den tbc-sjuka eventuelle svenskens namn. (Denna version avviker från den mera precisa, som T. lämnat Hammarskjöld, att det verkligen handlade om en 45-årig tbc-sjuk svensk.)

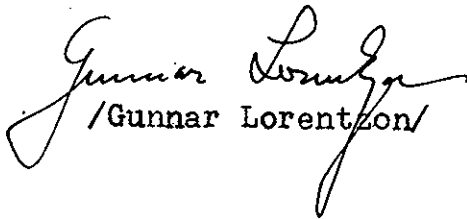
T. gjorde ett gott intryck men kunde icke omedelbart erinra sig olika geografiska egennamn utan härledde dessa genom att slå i Atlas Mira. Då T:s curriculum cerceris icke synes vara av betydelse i detta ärende, frågade jag honom icke ingående om detta. Av samtalet framgick emellertid, att han vistades från juni 1943 till mitten av år 1944 i Lubljanskaja-fängelset, varifrån han förflyttades till Butyrskaja-fängelset, där han vistades kortare tid i en cell i kyrkan på fängelsegården. Från Butyrskaja-fängelset hade T. förts till klostret Sustal 150 km nordöst om Moskva, varefter han under 1944-48 varit i Taisjet och sedan i Kraslag Lebskoje. *Stadsmuseum*

T. meddelade, att, då en ny person arresteras och dömes i Sovjetunionen, upprättas en akt i icke mindre än 12 exemplar, vilken är försedd med ett huvud "streng geheim; Aufheben ewig". Av dessa exemplar går alltid ett till säkerhetsministeriet, ett till Gulag och ett till ledningen för speciallägren. Därefter avgör dessa insantser, vilka fångar som med hänsyn till utbildning och fysisk kondition etc. skall gå till vanliga läger och vilka som skall gå till regimlägren.

T. var av den uppfattningen, att de sovjetryska myndigheterna hade en minutiös kontroll på dessa papper och på fångarna och höll det för fullständigt uteslutet att dessa papper skulle kunna förkomma eller att en fånge skulle "slarvas bort". Med hänsyn till

vad T. erfarit om Wallenberg efter sin frigivning, uttryckte han den förmodan, att det vore högst osannolikt att W., som ju varit vid god kondition, skulle ha dött en naturlig död redan 1947 och även att ryssarna skulle ha tagit livet av honom.

Tel Aviv den 29 oktober 1957.

/Gunnar Lorentzon/

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till *habs. v*

» 3 » ✓

» 4 »

Chiffertelegram (BUD.)

Från Tel Aviv

Avsändt den 31 /10 19 57 kl. 1230

Inkom den 31 /10 19 57 kl. 1545

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr <i>52 B</i>		<i>25-</i>
Avd.	Gr.	Mål.
<i>HR 80</i>	<i>B</i>	

p 2 En I

75.

75.

För Kabinettsssekreteraren. från Lorentzon.

Sammanträffat i förrgår med Turner här och i går med Naumann i trakten av Haifa. Naumann som verkar förtroendeingivande uppger sig icke träffat Wallenberg eller annan svensk. Mitt förstahandsintryck Turner felkällan, försöker kontrollera vid ny kontakt med Turner.

Lagerfelt.

(2 delar - ex)

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

31/10

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal med jur.dr. och med.dr. Michael Neumann
den 30 oktober 1957 i kibbutzen Ramat Hashofet.
Ordinarie adress: Hadar Josef 50/2, Tel Aviv.

Neumann, som är f.d. polack av judisk härkomst, häktades 1944 under ett offentligt uppdrag i Usbekistan. Han dömdes till 10 års fängenskap enligt OSO-förfarande § 56. Han fördes därefter till ett läger i Tasjkent. Därifrån fördes han till Tjorljik i närheten av Tasjkent, där han vistades till 1949, då han kom till Kraslag Lebskoje i närheten av järnvägsstationen Reschoti på transsibiriska banan, där han vistades till slutet av 1951, då han fördes till Taisjet. I Taisjet vistades han till oktober 1954, då han via Krasnojarsk, där han fick röra sig fritt under ett år, slutligen i december 1955 transporterades till Polen, varifrån han efter kort tid fick utvandringstillstånd till Israel, där hans hustru och moder redan voro bosatta.

Neumann meddelade, att han endast en gång under kort tid 1951 träffat Turner i Kraslag Lebskoje och bekräftade ävenledes, att han kände denne redan från gymnasietiden i Krakow. Neumann hade under hela sin tid under fångenskapen i Sovjetunionen tjänstgjort såsom läkare och hade på så sätt haft en något lättare tillvaro än medfångarna. I lägret Taisjet fanns det icke mindre än 22 läkare och 18 professorer, vilka alla liksom han själv var fångar. Neumann verkade vara välbalanserad, intelligent och bered-

villig att bistå oss. Han uppgav emellertid, att han aldrig i Sovjetunionen sammanträffat med en svensk, och han ställde sig helt oförstående till Turners uppgifter, om att han omkring maj månad 1957 skulle ha yttrat, att han i Taisjet vårdat en tbc-sjuk svensk medborgare. I lägret hade funnits ett stort antal olika nationaliteter, men han hade aldrig hört talas om någon svensk. N. kunde icke heller erinra sig, att han i samband med publiciteten kring Wallenberg-ärendet våren 1957 haft ett samtal med T. av den innebörd, som T. för oss angivit. Wallenberg var icke obekant för N., men han kunde till en början icke erinra sig om han först hört talas om W. någon gång i Sovjetunionen eller först efter det han kommit till Israel. Sedan han noggrant betänkt sig, kom han till den slutsatsen, att det måste ha varit först i Israel, som han hört talas om W. N. syntes benägen att avfärda T:s uppgifter om det föregivna samtalet om W. som något av en mystifikation, vilken dock borde bagatelliseras. N. uttalade sig på intet sätt nedsättande om T. men kunde heller icke ge någon förklaring till dennes uttalanden.

N. ansåg, att om W. verkligen funnits i något sjukhus i Taisjet, så skulle möjligen en tysk läkare vid namn Domen, vilken återvände till Berlin i juli 1953 kunna lämna uppgifter. En annan läkare, vars vidare öden vore obekanta för N., var en dr. Batschinski - ukrainare från Lemberg -. Domen hade arbetat på lungavdelningen, där även N. arbetat, under det att B. var neurolog.

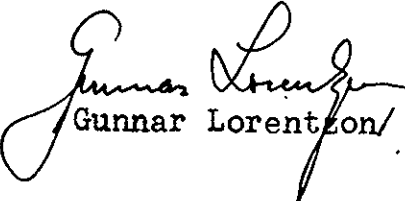
Då jag berörde frågan om fångarnas registrering, gav N. en version, som praktiskt taget överensstämmer med T:s. Härutöver är att anföra, att sjukjournaler föres över sjuka fångar åtminstone varannan dag, och dessa handlingar arkiverades. N. höll det för uteslutet, att det enda papper, som skulle kunna återfinnas rörande W:s vistelse i Lubljanskaja-fängelset, skulle vara den summariska notisen som Smoltsov skrivit. N. höll det även för uteslutet, att t.o.m. en man i Berias ställning skulle haft de rent praktiskt administrativa möjligheterna att i alla arkiv undanskaffa alla handlingar rörande W.

N. vistades i den "kooperativa" organisationen kibbutz Ramat Hashofet för att lära sig hebreiska, vilket språk han icke tidigare behärskade. Han avsåg att så småningom etablera sig som läkare i

Israel.

Det synes finnas anledning att fästa större tilltro till N:s uppgifter än till T:s, varför spåret får anses vara negativt och t.v. avskrivas.

Tel Aviv den 31 oktober 1957.

Gunnar Lorentzon/

P 2 Ju ²/₁
✓
Madrid den 30 oktober 1957.

HP 1 *Ja* 1 bil.

Strängt förtroligt.

Original
från Sovjetunionen åter-
vändande spanjorer

hbr 8.10.57 Engfeldt-Hedin

Broder,

Först i lördags mottog beskickningen svar på de senaste hänvändelserna till utrikesministeriet i ovannämnda ärende, i det att vi anmodades taga kontakt med en comandante Teodoro Palacios. Denne tjänstgjorde under kriget i den blå divisionen på östfronten där han 1943 tillfångatogs av ryssarna och sedan fördes från det ena fängsläget till det andra (jfr de "Arriba"-artiklar som insändes med ambassadörens handbrev till dåvarande utrikesrådet Jarring den 27 april 1954; särskilt artiklarna av den 4, 6 och 13 april).

På ambassadörens uppdrag har jag nu besökt herr Palacios, som är chef för "la Delegación del Gobierno para repatriados de la Unión Soviética". Han kände redan till ärendet men jag ansåg mig ändå böra understryka att man i Sverige hyste stort intresse för saken, då vissa spår efter i Sovjet försvunna svenskar pekade mot Norilsk. Herr Palacios ställde sig mycket välvillig och lovade att lämna erforderligt bistånd för att söka införskaffa upplysningar.

Sekreteraren Hedin

U t r i k e s d e p a r t e m e n t e t.

Mad 31.10.57 HB-SFH/1

Innan jag fortsätter redogörelsen för tillkännade åtgärder kanske jag bör med några ord omnämna vad herr Palacios berättade om sitt eget öde i Ryssland. Han hade alltså blivit tillfångatagen 1943. Den 7 juli 1944 hade han placerats i lägret Oranke i distriktet Gorkij. Han sammanträffade där med "ungerske ambassadören i Bukarest". Vidare hade han hört att i samma läger befunnit sig ett ungt danskt diplomatpar och två svenskor, vilka såvitt han kunde minnas varit gifta med utlänningar. Tre månader hade han stannat i Oranke. Några andra fångna svenskar hade han varken träffat eller hört talas om. Norilsk hade han sluppit undan, tursamt nog, sade han, då ytterst få människor komme därifrån. Platsen låge i norra Sibirien vid en biflod till Yenisei och temperaturer på - 50 grader förekomme ej sällan. Till följd av ortens ensliga belägenhet måste livsmedelstillförsel ske med flyg. Fångarna sysselsattes huvudsakligen med skogsavverkning. Bland befolkningen längs Yeniseis lopp sades det att vid snösmältningen många båtar fyllda med fångar färdades nedför floden mot Norilsk men att aldrig några sådana transporter ginge i motsatt riktning.

Herr Palacios använde namnet Noriska, ej Norilsk. Uttrycket Noriska förekommer även på kartskissen i närslutna tidningsklipp - som i sinom tid torde återställas - liksom i de tidigare omnämnda artiklarna, bland vilka för övrigt kartskissen också finnes (se särskilt artiklarna av den 4 och 8 april). Vid studium av en utförlig rysk karta framgick att endast namnet Norilsk finnes utsatt i det aktuella området - kartskissen är felaktig även såtillvida som Dudinsk i verkligheten ligger väster om Norilsk. Det torde få anses klart att Norilsk och Noriska är identiska, förmodligen är det senare namnet en förspanskad form.

Herr Palacios hade i april 1954 återvänt till Spanien jämte andra frigivna krigsfångar (jfr ovannämnda hbr och beskickningens rapportering i övrigt från denna tid). Av dessa hade 10 - 12 personer varit i Norilsk men lämnat lägret redan 1944, varför deras utsagor inte kan vara av värde i detta sammanhang. De personer som återvänt under de båda senaste åren vore nästan undantagslöst civila. Sannolikheten för att någon av dem hamnat på en sådan plats som Norilsk vore därför ringa.

Emellertid hade herr Palacios vid en genomgång av förhørsprotokoll - alla repatrierade måste vid förhören uppge i vilka läger de varit placerade - funnit att två personer, som nyligen återvänt, uppgivit att de vistats i Norilsk. Dessa och eventuellt andra förutvarande spanska Norilskfångar som kunde påträffas i handlingarna komme genast att tillskrivas med förfrågan om de under vistelsen i Norilsk träffat några skandinaver eller hört talas om att skandinaver skulle vara internerade på platsen. I Norilsk finnes enligt herr Palacios flera läger.

Intet hindrar att beskickningen i förekommande fall anställer förhör med vederbörande.

Det vill alltså synas som om det naturligen skulle bli möjligt att komma någonstans i detta segslitna läroende. Herr Palacios har lovat tillställa beskickningen kopior av sina brev till de repatrierade samt underrätta oss så snart svar ingått.

Hans Björk

INK. UTRIKES DEP.		
D. N:o 57: A 50		
- 5 NOV. 1957		
AVD.	GR.	MÅL.
P	2	ru

cabinet sthm
telegr 52 sth

1350/274 Lt177
telavivjaffa 15w 4/11 1850

Ltf
cabinet stockholm

50 foer swartz fraan Lorentzon kommer imorgon sas benaaget
underraetta belfrage
Lagerfelt

coll 1350/274 50

P.M.

angående förnyat samtal med Bernhard Turner den
31 oktober 1957.

Sedan det av samtalet med Neumann framgått att denne icke såsom Turner uppgivit varit i kontakt med en 45-årig svensk tbc-sjuk person i Taisjet, syntes det angeläget att få klarlagt huru Turner fått dessa uppgifter. Ett synnerligen långt och ofta förhörmässigt betonat samtal gav emellertid vid handen, att händelseförloppet torde ha varit följande.

Någon gång i maj 1957, då Neumann tillfälligt var anställd i Turners nyhetsbyrå - vilken huvudsakligen arbetar genom att avlyssna utländska radioutsändningar, vilka sedan utarbetas i en nyhetsbulletin - hade Turner och Neumann i en radioutsändning hört, att till Väst-tyskland från fångenskap i Sovjetunionen återvända tyska medborgare meddelat, att de kände till att Raoul Wallenberg vistats i Taisjet-lägre och där lidit av tbc. (Detta torde vara ett radiomeddelande, som härrörde från Bornscheins uttalanden för pressen och, ehuru den mera omfattande publiciteten om Bornscheins uppgifter om Tamvelli föregivna sammanträffande med den tbc-sjuka Wallenberg i Taisjet ligger betydligt längre tillbaka i tiden, så är det icke uteslutet, att i samband med vitbokens publicering eller vid någon av manifestationerna till minne av Raoul Wallenbergs insatser i Budapest Bornschein

uttalanden åter kan ha aktualiserats.) Då Neumann och Turner hörde detta meddelande, hade Turner fått sin uppmärksamhet vis-à-vis Wallenberg ytterligare intensifierad, och då han kände till att Neumann varit läkare vid en tuberkulosavdelning i Taisjet, ställde han en fråga till Neumann av ungefärligen följande innehåll: "Du, som var läkare vid tbc-avdelningen i Taisjet, har väl där sammanträffat med Wallenberg, som är svensk?" Härpå hade Neumann invänt, att han hade vårdat hundratal tbc-sjuka i Taisjet-lägre, men att han inte hade något minne av att han vårdat en svensk. Däremot hade flera andra nationaliteter, finnar och ester, kommit i beröring med honom under sådana omständigheter. För att ytterligare konkretisera fallet Wallenberg för Neumann hade Turner sagt, att Wallenberg torde vara i Neumanns och Turners egen ålder, d.v.s. i 45-årsåldern. Detta samtal - som för Turner innebar ett reellt problem, då han väl kände till fallet Wallenberg, under det att det för Neumann var en oväsentlig episod - har Turner över ett halvår senare, då han sammanträffade med Knut Hammarskjöld, suggererat sig till att tro, att det resulterade i att han i själva verket fått ett jakande svar på sin teori om att Neumann borde ha träffat Wallenberg i Taisjet.

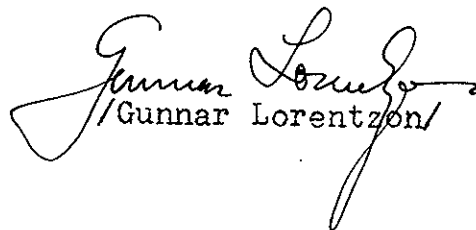
Mitt bestämda intryck är att det är Turner som - låt vara i någon slags god tro - försökt att lämna ett spår i Wallenberg-ärendet till en svensk, till vilken han står i ett tacksamhetsförhållande, och att Neumann således icke sammanträffat med den föregivne svensken i Taisjet.

Neumanns och Turners uppgifter synas, ehuru av allt att döma icke kollationerade eller "timade", vara identiska. Turner kunde emellertid icke erinra sig data och geografiska egennamn så väl som Neumann, men sina uppgifter kunde han deducera fram genom att studera Atlas Mira över det aktuella området och på så sätt få fram exakta platsangivelser. Divergenserna mellan Neumanns och Turners tidsangivelser synes vara relativt oväsentliga med hänsyn till den långa tid som förflutit sedan de vistades i Sovjetunionen. Vad Neumann beträffar kunde denne ge exakta geografiska angivelser och bättre tidsangivelser än Turner.

Ehuru de båda mycket väl kunnat stå i maskopi med varandra, har jag intryck av att så icke är fallet, dels på grund av spon-

taniteten i deras respektive utsagor, dels på grund av att ingendera av dem synes kunna ha något att vinna på att lämna sina respektive uppgifter. Båda personerna syntes benägna att på allt sätt bistå oss i våra efterforskningar, och jag kunde icke märka någon inbördes animositet hos någondera av dem eller mot mig med anledning av att deras uppgifter divergerade. Sedan Turner fått klart för sig, hur händelseförloppet av allt att döma varit, syntes han emellertid vara ganska generad.

Stockholm den 6 november 1957.

/Gunnar Lorentzon/

8/11

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Dublin den 29 oktober 1957.

Strängt förtroligt.

Teloby ✓

11.11.57
a f.str.f.k. till
Allard, Wien
/u/ Hichens Bergström

11.11.57.
Hbr Tit.

Broder,

W

Som Du kanske vet hade jag på sin tid skrift-
växling med Arne Lundberg beträffande en viss rysk
här bosatt greve. Då fröken Sjöholm nu reser hem
passar jag på tillfället att sända några upplysningar,
som måhända - åtminstone den ena - kunna bekräfta den
uppfattning, som redan synes vara stadgad inom departe-
mentet.

En av mina yngre släktingar, som i somras vistades
på Irland, träffade då vännen ifråga, som på tal om
händelserna i Ungern helt tog ryssarnas parti och
tyckte, att Kadar riktigt behandlat upprorsmännen.

För att till äventyrs något modifiera uppfattningen
om greven ber jag dock få nämna, att jag nyligen träf-
fade en f.d. estnisk diplomat, som är mycket väl insatt
i vad som försiggår i Ryssland. Någon tvekan om dennes
integritet synes icke råda. För den nuvarande regimen
har han sannerligen ingenting till övers. Han är emel-
lertid personligen god vän med greven och har konstate-
rat dennes i många avseenden bolsjevikvänliga yttranden.
Utan att jag behövde framställa någon fråga, nämnde
esten, att han vore övertygad om att greven icke nu

T.f. Avdelningschefen R.Hichens Bergström,
Utrikesdepartementet.

711

hade några förbindelser med Moskva. Han förklarade grevens uttalanden som uttryck för en stark patriotism och att bolsjevismen vore ett övergående ont.

Jag anför detta, då jag under kriget nere i Sydamerika fann åtskilliga ärliga. uttryck för samma uppfattning under den tid, då Rysslands öde syntes stå på spel.

Jag skulle gärna vilja befria vårt arkiv från alla papper i denna sak, då den väl nu får anses utagerad för denna beskicknings vidkommande. Jag kommer därför att den 10 december bränna allt vad som finns härom, om jag icke dessförinnan hör något från Dig.

Hjärtligen hälsningar

Din tillgivne

F. Wernberg

Wennerberg/aw

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

STOCKHOLM		19
Stockholm den 11 november 1957.		
~~Strikt förtroligt.~~		BIL.
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.
<i>p</i>	<i>L</i>	<i>Fu I</i>

tjf.

T. Slotby

Broder,

Åberopande Ditt handbrev den 29 oktober 1957
angående eventuell bränning av "Kuttess" dossier får
jag bedja Dig att med lämplig kurirlägenhet hemsända
densamma till departementet för arkivering, ett för-
farande som vi tidigare tillämpat ifråga om
"brännbara" dossierer.

/R. Hichens Bergström/

Envoyén F. W e n n e r b e r g ,
Dublin.

(712)

*Exp. m. kurir.
11.11.57*

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bonn den 25 november 1957.
1 bil.

Norilsk-ärendet i
tysk press.

589.

Lok.	27-11	1957
Avd.	Gr.	Mål
HP	1	Er I

Broder,

Den tyska pressen har endast i mycket begränsad utsträckning uppmärksammat både uppgifterna om att svenska flygare skulle kvarhållas i Norilsk och departementets kommunikéer om våra efterforskningar, detta trots att vår ursprungliga källa ju är en i Tyskland utkommande lettisk tidning och trots den här mycket omfattande publiciteten i Wallenbergärendet (varom den mängd pressklipp vi tillställt departementet bär vittne). Kommunikén i somras om att efterspaningarna skulle fortsätta refererades helt kort i några tidningar i form av pressbyråtelegram. Det enda material vi därefter fått från vår klipptjänst i ärendet är närslutna artikel i den i Neumünster i Schleswig-Holstein utkommande "Holsteinischer Courir". Den bygger, som Du finner, på departementets kommuniké och Bo Järborgs artiklar i Dagens Nyheter och innehåller intet nytt eller av intresse.

Din tillgivne
Lief Lofland

Herr Sekreteraren H e d i n,
Stockholm.

Hg 1 870

Presse-Archiv Darmstadt

Auftr.-Nr.

bzw. rote Ziffer im Text

Holsteinischer Courier, Neumünster

vom: 29. Okt. 57N

Schwedische Flieger im KZ?

Von Russen über der Ostsee abgeschossen — Stockholm befragt Heimkehrer

439

Von unserem Korrespondenten

Stockholm. Die schwedische Regierung untersucht die Frage, ob acht Mann der Besatzung des schwedischen Militärflugzeuges, das vor fünf Jahren durch russische Jäger abgeschossen wurde, noch leben. Eine kürzlich aus Lettland geflüchtete Frau hat erklärt, daß ein lettischer Offizier im Lager Norilsk in Sibirien vier schwedische Flieger getroffen habe, die behauptet hätten, zu der Mannschaft des abgeschossenen Flugzeuges gehört zu haben. Sie hätten den Offizier gebeten, die schwedische Regierung über ihr Schicksal in Kenntnis zu setzen.

Im Jahre 1952 waren über der Ostsee kurz nacheinander zwei schwedische Flugzeuge durch russische Jäger abgeschossen worden. Das erste Flugzeug, eine unbewaffnete Militärmaschine DC-3 mit einer Besatzung von acht Mann, blieb am 12. Juli verschollen. Anfangs glaubte man an ein Unglück, doch als später ein von Geschosseinschlägen durchsiebtes Gummiboot gefunden wurde, kam man zu der Schlußfolgerung, daß die Maschine abgeschossen worden sein mußte. Das andere Flugzeug war eine Catarina, die nach Ueberlebenden oder Wrackstücken der CD-3 gesucht hatte. Auch diese Maschine wurde durch russische Jäger abgeschossen. Aber die aus sieben Mann bestehende Besatzung konnte durch ein deutsches Schiff gerettet werden.

Von der Mannschaft der Militärmaschine CD-3 hörte man nichts mehr. Man nahm an, daß alle umgekommen seien. Zwar bestand die Möglichkeit, daß die Mannschaft oder wenigstens ein Teil mit dem Gummiboot sich hatte retten können und daß ein russisches Schiff oder Flugboot die Ueberlebenden später aufgenommen haben könnte. Aber zuverlässige Hinweise auf diese Möglichkeit gab es nicht.

Auf Grund der Erklärungen der Flüchtlingsfrau aus Lettland hat die schwedische Regierung die Untersuchung der Angelegenheit wiederaufgenommen, doch wird das Ergebnis erst in einigen Monaten bekannt werden, da mit der Befragung von einer großen Anzahl von Personen begonnen worden ist, die kürzlich aus russischer Gefangenschaft entlassen worden sind. Aber ihre Aussagen nur anonym und unter strikter Geheimhaltung machen wollen. Das Konzentrationslager Norilsk, wo die vier schwedischen Piloten gesehen worden sein sollen, liegt am Jenisseifluß in Nordsibirien. Nach zuverlässigen Informationen sollen dort nicht weniger als 20 000 Personen, sowohl Kriegsgefangene als auch Verbrecher, politische Gefangene und Deportierte aus den besetzten Gebieten, gefangengehalten werden.

27/11/57 ✓

KOPIA

DV

KUNGL SVENSKA AMBASSADEN

Warszawa den 20 november 1957

Nr. 620

HP 1

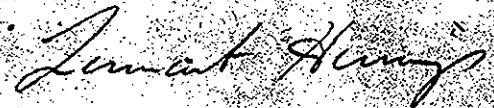
repatriering från
Sovjetunionen
178 B 29.3.57

Förtrolig.

KUNGL UTRIKESDEPARTEMENTET.

Pol.delgivning.

Stockholm den 27 november 1957.

Överlämnas för förtrolig kännedom
till Beskickningschefen i

(Lennart Hennings)

Tj.f. byråchef

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Den nu pågående aktionen för repatriering av polacker från Sovjetunionen inleddes som bekant redan under år 1956 men har under innevarande år betydligt intensifierats. Av särskild betydelse har härvid varit de lättnader, som Gomulka under besök i Moskva i november 1956 lyckades utverka och det därefter i mars 1957 undertecknade polsk-sovjetiska repatrieringsavtalet. Detta avtal har sedermera kompletterats med en överenskommelse mellan de båda ländernas Röda Kors-organisationer rörande samarbete vid efterforskningar.

Beskickningen har i ovanöterade skrivelse kommenterat repatrieringsavtalet, här må endast erinras om att tiden för repatrieringsaktionen genom avtalet förlängts med ett år till den 31 december 1958, samt att klarare regler än tidigare fastställts rörande de förhållanden som berättiga till repatriering. Vidare kan i detta sammanhang nämnas att lägerinterner och personer som avtjäna fängelsestraff även kunna repatrieras om de så önska.

Enligt vad som offentliggjorts från polsk sida beräknar man att utöver de 31.000 personer, som anlände år 1956, ytterligare 240.000 komma att repatrieras under avtalsperioden.aktionen skall genomföras på ett sådant sätt att genomsnittligt 10.000 repatriander mottagas per månad. Det har emellertid hittills icke varit möjligt

KUNGL. SVENSKA AMBASSADEN

att företaga repatrieringen i denna takt. Under de tre första kvartalen i år ha omkring 66.400 repatriander mottagits, d.v.s. i medeltal något mer än 7.300 personer per månad. En viss eftersläpning i repatrieringsprogrammet förekom redan under det första kvartalet, men under somarmånaderna har antalet anlända repatriander ytterligare minskat. Från officiellt håll framhålles att man väntar sig en förbättring under innevarande kvartal, och att man fortfarande räknar med möjligheterna att i år 120.000 personer skola repatrieras.

Skälen till denna försening känner man icke närmare till. Från myndighetshåll har visserligen framhållits att de potentiella repatrianderna i stor utsträckning äro jordbrukare, som icke förrän skörden bärgats haft möjlighet att resa. Denna förklaring torde troligen vara riktig - hittills är endast 12,5 % av samtliga anlända bönder och lantarbetare - men utgör knappast hela sanningen. Av de uppgifter som lämnats rörande repatrieringen framgår att bortåt 85 % av samtliga repatriander tidigare varit bosatta i de till Sovjetunionen avträdde delarna i förkrigspolen och därtill gränsande områden. Endast under den allra senaste tiden skulle transporter från längre bort liggande områden, såsom Sibirien och Kazakstan, ha börjat anlända i någon större omfattning. Vidare har enligt vad beskickningen fått bekräftat från flera håll endast ett obetydligt antal interner och straffångar lyckats återvända. Det förefaller därför icke helt otroligt att svårigheter uppstått för den polska repatrieringskommissionen i Moskva att få repatrieringen att fungera på ett friktionsfritt sätt.

Mottagandet av repatrianderna i Polen synes, om man får tro de officiella uppgifterna, försiggå väl och inga större dröjsmål behöva förekomma vid de två uppsamlingscentralerna vid den polsk-sovjetiska gränsen eller i de genomgångsläger, som upprättats i olika landsänder. En annan sak är att repatrianderna enligt vad som sagts äro i ett betydligt mera utblottat tillstånd vid ankomsten till Polen än vad man t.o.m. i detta land kunnat föreställa sig.

Vad som däremot erbjuder myndigheterna stora problem är infogandet av dessa nya medborgare i samhället. Svårigheterna här bero såvitt man kan se främst på tre orsaker: den sociala sammansättningen av repatrianderna, befolkningens likgiltiga och ibland fientliga inställning till den nya befolkningsgruppen samt slutligen den notoriska bostadsbristen i Polen.

Beträffande sammansättningen av repatrianderna må nämnas, att över 42 % sakna yrkeskvalifikationer av något slag. Av dessa äro omkring 32.000 barn under 15 år, inklusive 6.000 spädbarn. Av de övriga uppges 16,1 % vara hantverkare, 12,5 % bönder och jordbruksarbetare samt omkring 10 % industriarbetare.

På grund av bostadssvårigheterna i de större städerna söka myndigheterna dirigera repatrianderna till landet eller de mindre samhällena, där de i allmänhet icke önska bosätta sig. Härvid koncentrerar man sig på västterritorierna, dit 75 % hittills har förflyttats. Allmänt klagas över repatriandernas svårigheter att finna sig tillrätta i sin nya omgivning och deras oförmåga till ordnat arbete. Saken försvåras givetvis även av att det i Polen saknas en socialvårdsorganisation, som verkligen är rustad att göra en insats på detta område. Beträffande bostadssvårigheterna må vidare nämnas, att av de 17.000 bostadsrum och 3.000 mindre jordbruk, som i år kunna ställas till repatriandernas förfogande, ha hittills endast mellan 25-40 % kunnat utlämnas.

Det har hittills varit svårt att få någon uppfattning om den hjälpaktion, som på olika håll förberedes till förmån för repatrianderna. Från polsk sida synes man vilja undvika publicitet för att icke störa samarbetet med de sovjetiska myndigheterna. Utöver svenska hjälpåtgärder har beskickningen hittills endast sig bekant hjälpsändningar från polsk-amerikanare, vilka för närvarande uppgå till över 100 ton kläder, som bl.a. fraktfritt befordrats till Polen av svenska och brittiska rederier.

Det torde avslutningsvis vara av intresse att framhålla att enligt officiella beräkningar under innevarande år icke mindre än 96.000 personer emigrerat från Polen. Det övervägande flertalet är tyskar och s.k. autochtoner, som efter

KOPIA

- 4 -

KUNGT SVENSKA AMBASSADEN

krigsslutet kvarhållits i Polen på grund av sina yrkeskvalifikationer och numera begagnat möjligheterna att utvandra till Väst- och Östtyskland. Bland de återstående är en stor grupp judar av vilka somliga äro repatriander från Sovjetunionen, som endast en kort tid vistats i Polen. Det rör sig sålunda här om ganska betydande befolkningsförflyttningar även om de givetvis icke äro av samma storleksordning, som de som ägde rum under åren efter det andra världskriget.

G. Reuterskiöld

HP 1 40-1

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bonn den 26 november 1957.

Strängt förtroligt.

Norilsk- och Herrmann-
ärendena.

aa
Lg

Broder,

Av olika skäl - semestrar, asiatiska influensan, arbetsbördan på beskickningen - utestår fortfarande några intervjuer i både Norilskärendet och Herrmann-frågan. Lindén och jag hoppas emellertid att under nästkommande månad kunna avverka de kvarstående i den för dagen väl viktigaste frågan, Norilskärendet. Det rör sig om några i Mellan- och Nordtyskland bosatta, under det att samtliga i Sydtyskland nu är hörda.

f. s. 2

Jag har tillställt Lorentzon en likalydande skrivelse.

Din tillgivare
Leif Leifland

Herr Sekreteraren H e d i n,
Stockholm.

P 2 7m - 6
V

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bonn den 26 november 1957.

Strängt förtroligt.

Norilsk- och Herrmann-
ärendena.

aa
gh

2

Broder,

Av olika skäl - semesterar, asiatiska influensan, arbets-
bördan på beskickningen - utestår fortfarande några inter-
vjuer i både Norilskärendet och Herrmannfrågan. Lindén
och jag hoppas emellertid att under nästkommande månad
kunna avverka de kvarstående i den för dagen väl viktigaste
frågan, Norilskärendet. Det rör sig om några i Mellan -
och Nordtyskland bosatta, under det att samtliga i Syd-
tyskland nu är hörda.

Jag har tillställt Hedin en likalydande skrivelse.

Din tillgivne
Leif Leifland

Herr Sekreteraren L o r e n t z o n,
Stockholm.

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Dublin den 6 december 1957.

Strängt förtroligt.

1 bil.

med häm

Broder,

./.

W

Med anledning av Ditt handbrev den 11 november 1957 angående Kutte ber jag härmed få översända dennes dossier^{ty} tiden 4 april 1955 - 5 december 1957.

2 i Tolstoy's pärm

*God Jul
Din tillgivna
F. Wennerberg*

Avdelningschefen R. Hichens Bergström,
Utrikesdepartementet.

13/12 ✓

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Bonn den 12 december 1957.

1 bil.

Strängt förtroligt.

MP 1 S. = ✓

~~25.3.58~~
~~a + b f.k. till~~
~~Thulin (H-stpl)~~
~~/u/ Åström~~

g Broder,

I anslutning till mitt handbrev den 26 november ber jag få meddela, att Lindén och jag under veckoskiftet besökt Hannover för samtal med dels Heinrich Rosenthal i Herrmann-ärendet, dels Alois Schafferschick i Norilsk-frågan.

Om samtalet med Rosenthal, som nämnts av Julius Kaldschmid (Lindéns handbrev till Dig den 17 september i år), ber jag få översända en av Lindén upprättad P.M. den 10 dennes.

Schafferschick, vilkens namn vi fått av Tyska Röda Korset, sade sig ha haft ett samtal med en representant för de svenska myndigheterna för ungefär fyra månader sedan. För den händelse han skulle missta sig - vi har icke fått något genomslag från Lundström om samtal med Schafferschick - vill jag nämna att S. sade sig icke ha träffat eller hört talas om någon svensk i Norilsk. Efter sitt ovannämnda samtal hade han länge tänkt över sina upplevelser och försökt påminna sig alla sina tidigare medfångar. Han kunde därför i dag med än större bestämdhet säga att han icke haft någon son helst kontakt med svenska medborgare under sin fångenskap i Sovjet.

*Di tillgivne
Karl Kalland*

Herr Sekreteraren L o r e n t z o n,
Stockholm.

Strängt förtroligt.

P.M.

beträffande samtal med tandläkaren Heinrich
R o s e n t h a l i hans bostad, Rote Reihe 11,
Hannover, den 6 december 1957.

Dr. Rosenthal uppgav, att han fängslats i Östtyskland i december 1951. Efter att passerat ett flertal fängelser och genomgångsläger hade han i september 1952 kommit till Taishet-området, där han först satts i samlingslägret i själva Taishet. I november 1952 hade han överförs till läger 43 och sedermera i tur och ordning till lägren 42, 52, 43, 26, 13 och 11. I november 1955 hade han frigivits och repatrierats.

I samlingslägret i Taishet hade han sammanträffat med en svensk fånge, en före detta officer, som vid tillfället varit 62 å 64 år gammal. Hans namn kunde dr. Rosenthal ej erinra sig, men han lovade att skriftligen meddela, om han senare skulle komma ihåg det. Dr. Rosenthal uppgav vidare, att svensken varit c:a 170 cm lång med normal kroppsbyggnad och helt gråhårig. Han hade varit sjuklig och svag och i lägret huvudsakligen sysselsatts med lättare trädgårdsarbete. När och var han tillfångatagits visste dr. Rosenthal ej. Han hade varit i samlingslägret vid dr. Rosenthals ankomst dit och varit kvar, när denne lämnade det. Dr. Rosenthal hade känt åtskilliga svenskar under sin studietid vid universitetet i Rostock och ansåg det mycket osannolikt, att han skulle ha misstagit sig

beträffande fångens nationalitet. Medfångar, som skulle kunna lämna ytterligare upplysningar om svensken, vore:

Tjänstemannen Curt M o l t r e c h t

Hannover

Sporlederweg 14,

och österrikarna:

Heinrich R ö l l

Graz

Herthagasse 12,

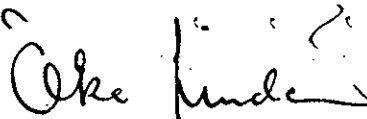
Otto H a t z (f.d. diplomat)

troligen bosatt i Wien, men närmare adress okänd för dr. Rosenthal.

Hermann K a l u s a hade dr. Rosenthal känt i Taishet, men han hade aldrig hört honom omnämna något sammanträffande med svenska fångar.

Utöver ovannämnda f.d. officer hade dr. Rosenthal ej sammanträffat med eller hört talas om svenskar i ryska fångläger.

Bonn den 10 december 1957.

/Åke Lindén/

17/12
Berlin den 16 december 1957.

Strängt förtroligt 1 bil,

25.3.58
a/b f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/ Åström

me
no
Broder,

Åberopande korrespondens angående flygarna i Norilsk
och från departementet under hand via Hedin erhålla komplet-
terande informationer ber jag härmed få översända en prome-
moria över Petris samtal med Hermann Platz.
./.

Din tillgivne
Hug. Tamm
(Hugo Tamm)

P.M.

ang. samtal å generalkonsulatet den 11 december 1957 med tysk medborgaren Hermann Platz, född den 30 maj 1916, bosatt i Berlin, Schlesische Strasse 31.

Platz uppgav att han under andra världskriget var selsatt i Berlin som elektrotekniker, hade ett eget företag i branschen och jämväl var anställd hos tyska flygvapnet som kontrollant av viss elektrisk materiel som levererades i Berlin. 1946 blev han ombedd av ryska vederbörande att arbeta med istandsättningen av de elektriska installationerna i den s.k. spärrzonen vid Karlshorst, där ryska högkvarteret och ryska officersbostäderna fanns. 8 december 1947 häktades Platz av ryssarna, tillbringade 3 à 4 månader i ett fängelse i Hohenschönhausen, en månad i ett fängelse i Lichtenburg, där han dömdes till 20 års straffläger för påstått spionage för engelsmännen. Efter cirka 2 månader i Sachsenhausen, varifrån transporten till Ryssland ägde rum, kom han till ett genomgångsläger i Brest-Litovsk, där han stannade 2 månader. I december 1948 kom han till ett genomgångsläger Orscha, där han stannade en längre tid. (Först uppgav Platz 5 à 6 månader sedan "kanske 10 månader"). På fråga, om Platz träffat några skandinaver under tiden i Ryssland, uppgav han alldeles i början av förhöret, att han hade träffat en svensk diplomat vid namn Vandenberg (han vidhöll att namnet var Vandenberg, som han tyckte lät holländskt, varför han varit förvånad, då Vandenberg sagt sig vara svensk diplomat.) Om "Vandenberg" uppgav Platz följande. Han var något mindre till växten än Platz själv, som är 1.85, hårfärgen något svårbestämd, enär V. var nästan helrakad om huvudskålen, var antagligen mörkblont, åldern svårbestämbar: kanske 45 - 48 år.

Han hade träffat honom i Orcha i september eller oktober 1949, sedan han i Orcha införts i ett stort rum med cirka 300 andra fångar, som trängts med varandra för att värma

22
Hörsamhet till
Hörsamhet till
Hörsamhet till

sig, när rummet var oeldat och utomhustemperaturen var enligt Platz uppskattning - 30°. Han råkade i samspråk med V., som på god tyska men med en viss brytning sade, att han var svensk diplomat, som häktats i Ungern eller Rumänien (vilket av dessa båda länder kunde P. ej erinra sig), att han hade dömts till 25 års straffläger av ryssarna, och att han antagligen skulle föras till Ljubjanka-fängelset i Moskva.

V. uttryckte därjämte sin förvåning över att Platz blott dömts till 20 års straffläger, själv var han ju dömd till 25 år. V. stod vid detta tillfälle tillsammans med en till växten mindre man med ganska runt ansikte och som ej var svensk eller tysk men väl kunde vara rumän enligt Platz utsago. V. och hans följeslagare hade häktats tillsammans och tillsammans varit med om transporten till Orcha. Platz skildes härefter från V. och skickades till Moskva och åter till Orcha ej mindre än fem gånger sannolikt beroende på någon oklarhet i fånglistorna, så att de ryska tågchefhavarna ej visste vad de skulle göra med honom. På femte resan från Orcha till Moskva träffade Platz åter V. och hans följeslagare, de åkte då i samma "kupé", där 15 man inpackades i en s.k. "stabilwage" (passagerarvagn där kupéerna är tillslutna med gallerdörrar). Vid detta tillfälle ägde något samtal ej rum på grund av spionfaran. Platz skildes från V. i Moskva, varefter färden gick via Kujbytschev och Krasnodjarsk till Norilsk, dit han anlände med en prämtransport, troligen i augusti 1950 just då floden Jenitsej började tillfrysas. I Norilsk hade han sett men ej talat med en blond/^{40-årig}/svensk, ungefär 185 cm lång, mycket bredaxlad, försedd med glasögon, som hade kommit till lägret under tiden maj - september 1952. Svenskens namn kunde han ej komma ihåg men skulle nog minnas det om han fick se det (i en lista med jämväl andra namn). Svensken arbetade vid uppförandet av ett kopparverk. På fråga hur han visste att vederbörande var svensk uppgav Platz att han av en ungrare vid namn Karl Laslo, som P. kände och som återvänt till Ungern hade erfarit, att det rört sig om en svensk. I övrigt fanns i lägret 5 à 6 norrmän och cirka 6 finnar, vilka alla anlönt till lägret 1950. Han räknade med att det funnes cirka 120.000 personer i Norilsk-lägret som vore uppdelat på 18 - 20 underläger. 1954 skickades P. via Tarschet i Sibirien åter till Tyskland, där han inträffade under oktober 1955.

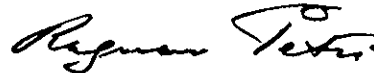
långfärd?

Vare? alla
barn? alla
som var?

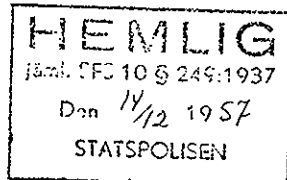
Platz gjorde i allmänhet sina utsagor utan tveken, gjorde ett vaket men ej helt tillförlitligt intryck. Han uppgav namnet på en dr. Borchert^{AK}, vilken varit bosatt i Essen (ytterligare adressuppgift kunde Platz ej uppge) och som f.d. fånge på Ljubjanka och i Norilsk väl kände till dessa platser. Borchert hade numera återvänt till Västtyskland. Platz meddelade slutligen att han önskade emigrera till Sverige, nämnde som referens en till Sverige invandrad herr Boto von Krytz, som numera vore svensk medborgare och gift med en svenska av adlig börd.

Slutligen kan meddelas att Platz ej vistades på den av departementet uppgivna adressen och även sedan riktiga adressen fastställts varit svåränträffbar.

Berlin den 11 december 1957.

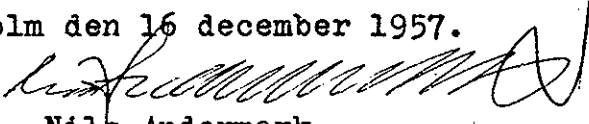

(Ragnar Petri)

Överlämnas till sekreterare S.F.Hedin,
utrikesdepartementet, enligt överens-
kommelse.

Stockholm den 16 december 1957.

Nils Andermark
bitr. polisintendent

P.M.

 Under åberopande av innehållet i Kungl. Utrikesdepartementets skrivelse den 12 november 1957 till statspolisintendenten om vad som inhämtats vid samtal med tyske medborgaren Dr. Ing. Rolf Borchers, Ludwigshafen, må meddelas, att i skrivelsen omnämnd "svensk fånge vid namn ELFES (eller ELVES)" kan antagas vara identisk med förre lettiske medborgaren Dr. Med. Elmarc (Helmer) Eichfuss-Atvars (ev. Atvars-Eichfuss), född den 21 november 1912 i Riga. Han kom vid andra världskrigets slut såsom flykting till Sverige men blev den 25 januari 1946 utlämnad (i de s.k. balttransporterna) till Sovjetunionen. Det synes möjligt att han under den ryska fångenskapen utgivit sig för att vara svensk medborgare för att därigenom få möjlighet att efter frigivning komma från Sovjetunionen.

Även andra män, som återvänt från rysk fångenskap i Kaiierkan inom Norilsk-området, har uppgivit, att de där träffat samman med eller hört talas om en man, troligen läkare, vilken utgivit sig för att vara svensk och vilkens originalitet tagit sig det uttrycket, att han även i den strängaste kyla uppträtt utan huvudbonad. En av de hemvändande fångarna har uppgivit, att mannens namn troligen vore Eichfuss.

Slutligen kan i detta sammanhang hänvisas till departementets sammanställningspromemoria den 15/5 1956 över föregivna svenska medborgare i Sovjetunionen, där under nr 23 omnämnd "okänd läkare" också kan misstänkas vara identisk med nämnde Eichfuss.

14.12.57

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

sjöborgsutredningen

STOCKHOLM 18.12.57 19		
N:o 93 ✓	CHIFFER	BIL.
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.
P	2	Eu ¹

2 Svensk

Budapest

Benäget kurirsänd kopia handbrev Rynell-Åström 20 oktober
1956 angående Wallenberg/Schandl, adresserat Lorentzon.

Cabinet

Exp. 18/12 15.30 /SR

5 st.
Cumish v
langfjeller
2 dubl.

19/12

ang. W. Cumish.

7-9

I en av departementets förteckningar (1954) över fångar i Vladimir omnämnes en amerikansk sergeant, vilken tillfångatogs i Österrike, dömts till 25 års fängelse för spioneri och sedan 1949 vistats i Vladimir.

I telegram från beskickningen i Bonn den 16.3.54 meddelade envoyén Kumlin, att amiralen Voss, vilken själv aldrig sammanträffat med några svenska fångar, uppgivit, att han genom en amerikansk medfånge vid namn Kumish hört, att en svensk år 1954 befann sig i fängelset i Vladimir. Beskickningen i Bonn anmodades söka införskaffa närmare uppgifter om Kumish. Amiralen Voss kunde emellertid endast meddela, att Kumish, vilken uppgivit sig vara sergeant i amerikanska ockupationstrupperna i Wien, fortfarande befann sig i Vladimir, när Voss i slutet av december 1954 lämnade detta fängelse.

Utrikesrådet Jarring bad den 30.3.1955 muntligen mr. Abbott vid amerikanska ambassaden att undersöka möjligheterna att identifiera amerikanen Kumish. Mr. Abbott meddelade den 27.5.1955 att förfrågan i State Department givit negativt resultat.

I ett pressmeddelande den 20 augusti 1955 från State Department uppgives, att tre amerikanska medborgare, vilka hållits i fångenskap i Sovjetunionen, komme att frigivas. En av dessa vore Wilfred C. Cumish. Herr Jarring ombad vid telefonsamtal den 1.9.55 Mr. Abbott att föranstalta om utfrågning av f.d.fången Cumish. Intet hände, varför departementet beslöt att söka fastställa Cumish' adress i U.S.A. och utfråga honom. Generalkonsulatet i New York anmodades den 9.4.1957 att göra detta. Generalkonsulatet lyckades spåra Cumish och vicekonsul Persson hade den 18.4.1957 ett samtal med

honom. Av uppteckningen över samtalet framgick, att Cumish, vilken vistats i ett flertal celler i Vladimir-fängelset, år 1952 i cell 7 i corpus III under två dagar sammanträffat med bl.a. en "svensk prästman, troligen katolik", vars namn Cumish ej kunde erinra sig. Någon svensk diplomat hade han ej hört talas om, och namnet Wallenberg var honom helt obekant.

På en fråga om Cumish möjligen kunde erinra sig namnet Langfelder, förklarade han efter en stunds betänketid, att Langfelder suttit tillsammans med honom och Voss i cell 7 i augusti 1954. Langfelder hade kort efter sin placering i cell 7 insjuknat och överförs till sjukavdelningen. Senare under samtalet erinrade sig Cumish, att han även sammanträffat med Langfelder i cell 43, där bl.a. även Kurt Landwehr von Pragenau befunnit sig. Med den senare hade Cumish varit cellkamrat vid ett par olika tillfällen.

Eftersom Cumish uppgivit, att han vid ett par tillfällen vistats i cell 43, och oklarhet därför rådde om när sammanträffandet i denna cell med Langfelder skulle ha ägt rum, samt även Cumish' beskrivning av fängelset i Vladimir, vilken i stort sett var helt korrekt, på ett par punkter avvek från departementets uppgifter, tillskrevs vicekonsul Persson den 9.5.1957 med begäran att vid förnyat samtal med Cumish söka bringa klarhet i dessa hänseenden.

Vid det senare samtalet, den 21.5.1957, ändrade Cumish sin tidigare utsaga därhän, att han förklarade, att han delat cell 7 i augusti 1954 med Clauberg och Landwehr. Med Langfelder hade han sammanträffat endast vid ett tillfälle, nämligen i cell 1 (juni 1954). Langfelder besvärades av svår hosta och överfördes i juni 1954 till sjukhusavdelningen. I cell 1 befann sig även Voss, Pörzgen, Sato och Dengg.

Cumish' beskrivning av Langfelder divergerade vid de båda samtalen.

1. Vid det första samtalet förklarade Cumish, att Langfelder var "varken jude, ungrare eller österrikare" och lidit av svår hosta, samt endast kunnat tala några få ord tyska (cell 7).

Langfelder i cell 43 beskrevs sålunda:

Ålder: 36 år
judiskt utseende
mörkt eller rödaktigt hår
bruna ögon
5 fot 6 tum lång
något haltande gång
talade tyska, något engelska.
"self-spy"

Särskilt tillfrågad sade sig Cumish bestämt kunna erinra sig, att Langfelders förnamn vore Vilmos, att han tjänstgjort som chaufför före sitt tillfångatagande samt att han häktats i Budapest. För vem Langfelder tjänstgjort som chaufför hade Cumish icke erfarit.

2. Vid det senare samtalet beskrevs Langfelder som en tämligen reslig man med blek ansiktsfärg, rostbrunt hår och mörka ögon. Han skulle ha tillfångatagits i Tjeckoslovakien efter angivelse av sin hustru.

Beträffande Landwehr uppgav Cumish, att denne vore av judisk börd, kort till växten, mörkt hår, mörk hy, mörka ögon samt hade en iögonenfallande stor näsa. Han var mycket språkkunnig och hade före tillfångatagandet varit chaufför i Budapest. Landwehr ansågs av Cumish och flera andra medfångar vara "a rat", som gick fängelsemyndigheternas ärenden. (Landwehr var enligt egen utsaga tolk vid tyska Heeresmission i Bukarest före tillfångatagandet.)

Voss, Landwehr och Dengg har utfrågats med anledning av Cumish' uppgifter.

Voss förklarar sig aldrig ha sammanträffat med vare sig Langfelder eller Landwehr. Han hade sammanträffat med Cumish i cell 7 samt i en cell i tredje våningen (troligen under tiden juni - dec. 1954). Förutom Voss och Cumish befann sig även Pörzgen och Dengg i cellen. (Pörzgen hade redan ett år tidigare delat cell med Cumish, och Voss höll det ej för otroligt, att Pörzgen kunde ha berättat för Cumish om Langfelder. Två sjuka österrikare hade kort tid vistats i cellen. Voss förklarade sig absolut säker på att ingen av dessa kunde vara identisk med Langfelder. Den enes förnamn var Hansl, den andre var epileptiker.

Landwehr von Pragenau kan icke erinra sig några cellnummer. Han har genom Huber hört talas om Wallenberg och dennes

chaufför, vars namn han dock icke erinrade sig. Han reagerade icke för namnet Langfelder. Landwehr förklarade sig aldrig ha suttit tillsammans med Voss.

Denggs minne för tidpunkter och cellnummer är ganska dåligt. Han bekräftade att han delat cell med Voss, Pörzgen, Cumish och Sato. En österrikare vid namn Josef Schluger, vilken var epileptiker, hade under c:a 8 dagar vistats i cellen. Dengg hade även sammanträffat med österrikarna Poisinger, Macher och Ackermann, tidpunkten för sammanträffandena dock något svävande. Han har aldrig hört talas om Wallenberg under fångenskapen, ej heller om dennes chaufför, och han har uppenbarligen aldrig träffat någon som kan vara identisk med Langfelder.

Med anledning av samtalet med Dengg hördes även Franz Poisinger. Han hade mycket dåligt minne för namn och siffror. Poisinger kände ej till Wallenberg och Langfelder, och han har tydligen ej träffat någon som kan vara identisk med den senare. Han angav Machers förnamn vara Hans (jfr Voss' uppgift om Hansl.)

Voss, Landwehr, Dengg och Poisinger visades "porträtt"-samlingen. Ingen kunde identifiera Langfelder. (Dengg och Poisinger kunde ej ens identifiera Cumish.)

Moutner har kontaktats men vägrat uttala sig. Pammer i österrikiska säkerhetspolisen torde dock kunna ordna utfrågning av Moutner. Pörzgen tjänstgör i Moskva som korrespondent för Frankfurter Allgemeine Zeitung och har bl.a. av detta skäl ännu icke approcherats. Clauberg vistas i fängelse i Kiel och har icke utfrågats om Langfelder, men tyska myndigheter har låtit oss träffa Clauberg i fängelset för utfrågning om Wallenberg. Schluger lär enligt Dengg vara bosatt i Klagenfurt.

Med anledning av ovanstående torde man kunna dra den slutsatsen, att Cumish av någon anledning förväxlat Langfelder med Landwehr von Pragenau. Anledningen till denna förväxling kan vara att Persson vid utfrågningen av Cumish själv fört Langfelders namn på tal, och att namnlikheten varit orsaken till Cumish' förväxling. För att få kontroll på hur frågorna ställts till Cumish har Persson tillfrågats om hur det gick till när Cumish uppgav Langfelders förnamn vara Vilmos (löd frågan: "Var Langfelders förnamn Vilmos?" eller "Vad hette Langfelder i förnamn?"). Vidare har Persson mutatis mutandis tillfrågats om Langfelders tjänstgöring som chaufför och häktning i Budapest. Perssons svar avvaktas.

Hur det än förhåller sig med frågornas formulering, kan man emellertid icke bortse ifrån, att i generalkonsulatets i New York rapportering lämnas sådana uppgifter om Langfelder, bl.a. ett korrekt signalement och andra detaljer (exempelvis Langfelders sjukdom), som tyder på att det icke är fråga om en personförväxling med Landwehr. Signalementet på Landwehr, som jag själv hastigt träffat, är ävenledes korrekt, och denne företedde icke några som helst tecken på att ha lidit av någon svår sjukdom, och nämnde heller icke någonting härom vid mitt samtal med honom.

Kan det förhålla sig så, att Cumish verkligen träffat Langfelder, och att han, som framgår av generalkonsulatets rapportering, i sitt upprörda tillstånd gjort sig skyldig till en sammanblandning av namn och personernas identitet samt misstagit sig på tidpunkter?

Tyvärr är Cumish' tidsangivelser av lättförståeliga skäl icke exakta, och detta möjliggör en teori, att Cumish kan ha suttit i samma cell som Langfelder innan Voss och Dengg kom in i den aktuella cellen. Man får i detta sammanhang icke bortse ifrån att Cumish suttit i ett mycket stort antal celler i Vladimír. Det är därför av vikt att åter i lugn och ro föra ett samtal med Cumish samt att även höra Schluger, Moutner, Clauberg och möjligen Pörzgen, samt de eventuellt ytterligare personer, som Cumish vid ett förnyat samtal kan komma att erinra sig.

Stockholm den 19 december 1957.

/Gunnar Lorentzon/

Langfelder
i cell.

ang. W. Langfelder.

h. ...
...
...
...

19/12

Erhard Hille uppger, att Wallenberg och Langfelder fördes per järnväg över Rumänien till Moskva. Den 6 februari 1945 infördes de i Lubljanskaja-fängelset, där de blev skilda från varandra. (Richter förlägger Wallenbergs ankomst till Lubljanskaja-fängelset till den 31 januari 1945.)

Enligt Hille infördes Langfelder i en cell, i vilken han fram till den 18 mars 1945 satt tillsammans med Roedel och en "tjeck", den senare identisk med Jan Loyda. (Denne har för Hille berättat, att sedan Langfelder den 18 mars förts ut ur cellen, fördes Wallenberg dit in. Loyda är numera frigiven och bosatt i Mittweida/Sachsen.) Under vistelsen i Lubljanskaja-fängelset hade Langfelder två gånger förhörts om omständigheterna i samband med tillfångatagandet. (Huber berättar härom, att man anklagat Langfelder för spionage för amerikansk - eller möjligen engelsk - räkning, i vilka anklagelser även Wallenberg innefattats.)

Hille uppger vidare, att Langfelder den 18 mars 1945 överfördes till Lefortovskaja-fängelset, där han tre dagar satt ensam och därefter infördes (den 22.3.) i cell 105, där Hille befann sig. Den 6 april flyttades Hille ut ur cellen och överfördes till Butyrskaja-fängelset.

Ernst Huber berättar, att han omkring den 15 april 1945 infördes i cell 105, vilken han under tre eller fyra dagar ensam delade med Langfelder. Därefter kom även Hengstenberg dit in. Huber och Hengstenberg flyttades ut ur cellen natten mellan den 30 april och 1 maj och överfördes till Butyrskaja-fängelset.

Enligt Hille satt i början av maj finnen Pelkonen tillsammans med Langfelder och amiral Krafft i cell 105

Kitschmann uppger, att han under senare hälften av juli 1945 infördes i cell 105, i vilken då Langfelder och Krafft befann sig. Langfelder flyttades ut ur cellen vid månadsskiftet november/december 1945.

Kitschmann berättar om Langfelder vidare öden, att han hört någon omtala, att Langfelder även senare skulle ha befunnit sig i Lefortovskaja-fängelset. När detta skulle ha varit och vem som var sagesmannen kunde Kitschmann icke erinra sig.

Om Langfelder säger Kitschmann, att denne utförde med hjälp av trånålar, vilka han själv tillverkade, vackra sömnadsarbeten. I samband med förhöret den 27 eller 28 juli 1947 befann sig Kitschmann i en ensamcell i parterrevåningen i Lefortovskaja-fängelset. I samma rad låg ytterligare fem eller sex liknande celler. Då Kitschmann efter ett besök på toaletten passerade raden av celler, stod en av dörrarna öppna. Ingen befann sig i cellen, men på golvet stod ett par vackra tofflor, vilka mycket väl kunde vara sydda av Langfelder.

Sammanfattning av vad som är känt om Langfelders fängelsevistelse:

Lubljanskaja-fängelset	6.2.1945- 18.3.1945	Tillsammans med Roedel och Loyda
Lefortovskaja-fängelset	18-22.3.1945	Ensam
	22.3.1945 - nov./dec.45	Tillsammans med (i kron.ordning) Hille Huber/Hengstenberg Pelkonnen/Krafft Krafft/Kitschmann

Huber, Pelkonnen, Krafft och Kitschmann förhördes i slutet av juli 1947 om Langfelder och vad denne berättat om Wallenberg och deras gemensamma upplevelser.

Signalement å Langfelder:

född 1912-13
längd c:a 170 cm (kraftig)
hårfärg rödblond (tillbakakammat)
ögon blå (blågrå)
något böjd näsa

Pelkonnen uppger, att Langfelder talade flytande tyska, bar glasögon med bågar och hade skägg. Huber bekräftar, att Langfelder lagt sig till med skägg.

Stockholm den 19 december 1947.

/G. Lorentzon/

ang. van der Waals och
Schandl

HJ

Holländskt namn: Hendrik van der Waals

Löjtnant Hendrik van der Waals rymde 1943-44 från ett tyskt läger i sydöstra Polen och tog sig fram till Budapest, där han gick under jorden. Tillsammans med en dr. Karl Schandl tog han sig vid jultiden 1944 över till ryssarna, där han i början behandlades välvilligt men sedan beskyldes för spioneri och skickades till Moskva (2.1.45). Van der Waals hölls där fängslad i Lubljanskaja och Lefortovskaja-fängelserna. Från sommaren 1945 gjorde holländska utrikesministeriet och ambassaden flera framställningar om att han skulle hemsändas. Svaret blev alltid, att W. vore okänd för de ryska myndigheterna. Vid förnyad förfrågan i juli 1956 svarades att man fastställt W:s identitet samt att han avlidit i augusti 1948 och kremerats. (handbrev från Haag 7.3.57, huvudkällor von Stritzky o. T.Krumrey)

./.

Posh påstår att han under kriget i Budapest deltog i en illegal räddningsaktion för judar, som leddes av en holländare vid namn van de Wals. Denne var utsänd till Ungern av den fria holländska underrättelsetjänsten. Gruppen skulle även haft starka anknytningar till katolska kyrkan. van de Wals hade också tagits av ryssarna, och Posh sökte även efter vittnen till hans fångenskap. Posh påstår sig i Lubljanskaja-fängelset år 1953 ha förhört intensivt om sitt illegala arbete hos van de Wals. Därunde hade han vid ett tillfälle frågats om han kände till Wallenberg. Posh påstår att Gogiberidse kände till de Wals.

Török berättar att fransmannen Lucien Goizé sagt sig i Budapest mot krigets slut ha sammanträffat med Wallen-

berg och med en holländsk diplomat, som också arbetat för judarna, vars namn börjat på W.

Theodor Krumrey (hörd den 12 maj 1957) uppger, att Dr. Karl Schandl skildes från van der Waals i Lefortovskaja-fängelset på våren 1946. På hösten 1952 delade Krumrey cell med Schandl i Vladimir, Corups II, cell 27. Schandl är frigiven, har flytt västerut och är numera bosatt under adress: Dr. Charles W. Schandl, c/o Professor A. Bonkald, 7, Fairfield Road, Toronto, Canada.

Enligt handbrev den 20.10.56 från Budapest har en källa uppgivit, att Wallenberg, tillsammans med chauffören Otto Schandl, tillfångatogs och förts till Moskva. I december 1952 skulle Wallenberg varit i Krasni Press, fullt frisk. Schandl numera frigiven och bosatt i Ungern enligt samma källa.

Stockholm den 19 december 1957.

/G. Lorentzon/

Samtal med Harald Nietz, 22.4. 57

Jag ställde därefter fråga, om Nietz kände till, huruvida fångar kunde hållas skarpt isolerade i Vladimir. Härpå svarade Nietz, att celler av sådan beskaffenhet funnos i korpus 2. Nietz kände till D ö r i n g , Theodor K r u m r e y (nu bosatt i Düsseldorf) samt ungraren Dr. Karl Schandl (från Budapest, senare frigiven till Ungern, varifrån han redan före upploppet där kommit över till Wien, varifrån han numera troligen flyttat till Holland).

Samtal med Teodor Krumrey 13.5.57

Till en början insattes K. ensam i cell nr 13 i bottenvåningen i corpus II (se bifogade skiss som upprättats av K.) Han fick lämna cellen den 20 oktober 1952 och kom då in i cell 27 i I. Stock. Där fick han som cellkamrat en ungrare vid namn Dr. Carl Schandl. Denne var mycket ängslig under fängelsevistelsen, varför man från cellen ej lyckades få förbindelser med granncellerna. K. står numera i brevförbindelse med Schandl, som numera frigivits och en tid rest omkring i England men som efter den 22 maj 1957 är anträffbar under adress Dr. Charles W. Schandl
c/o Professor A. Bonkale
7, Fairfield Road,
Toronto, Ontario, Canada
K. har en bestämd känsla av att Schandl ej känner till så mycket om sina medfångar.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTETTelegram

STOCKHOLM 19.12.57 19

N:o 4/ ✓ CHIFFER BIL.

INK. D. N:o

AVD.	GR.	MÅL.
P	2	Eu ¹

sjöborgsutredningen

Cumish ✓

S

Svensk
New York.

För Persson från Lorentzon. Bilagan till generalkonsulats skrivelse 25 april 1957 sidan 10. Meningen som börjar "särskild tillfrågad" och slutar "icke erfarit". Frågade Du Cumish "Var Langfelders förnamn Vilmos?" eller "Vad hette Langfelder i förnamn?" Tacksam telegramsvar även om frågorna tjänstgöring som chaufför och häktning i Budapest mutatis mutandis.

För Din information. Ingen av Cumish cellkamrater kunnat bekräfta dennes samvaro med Langfelder men det måste ligga något bakom Cumish' korrekta beskrivning av denne.

Cabinet

*Hänvisningar till sidan och rad
över originalskrivelsen.*

S

Exp. 19/12 12.50 JR